

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Milada Udovková

Školní družina a volný čas dětí

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 3. dubna 2012

Děkuji Mgr. Pavle Vyhnálkové, Ph.D. za odborné vedení práce, pomoc a poskytování cenných rad při zpracování diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a blízkým za podporu po dobu mého studia. Poděkování patří i vychovatelkám a dětem ze školní družiny.

OBSAH:

ÚVOD	6
1 MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK	8
2 VOLNÝ ČAS.....	12
2.1 Pojem volný čas.....	12
2.2 Funkce volného času	12
2.3 Faktory volného času.....	17
2.4 Volný čas dětí.....	20
2.5 Pedagogika volného času.....	21
3 VÝCHOVA MIMO VYUČOVÁNÍ	23
3.1 Funkce výchovy mimo vyučování.....	23
3.1.1 Výchovně vzdělávací funkce.....	23
3.1.2 Zdravotní funkce.....	23
3.1.3 Sociální funkce	24
3.1.4 Preventivní a rozvojové zaměření výchovy.....	24
3.2 Činitelé ovlivňující výchovu mimo vyučování	26
3.2.1 Vztah a komunikace ve výchově mimo vyučování.....	26
3.2.2 Podmínky ve výchově mimo vyučování	30
3.3 Výchovné a vzdělávací činnosti	32
3.3.1 Obsah výchovy mimo vyučování	33
3.3.2 Psychologická podstata a pedagogický význam odpočinkových a rekreačních činností	34
3.3.3 Formy a obsah odpočinkových a rekreačních činností.....	35
3.3.4 Zájmové činnosti jako součást výchovy mimo vyučování.....	37
3.3.5 Sebeobslužné a veřejně prospěšné činnosti ve výchově mimo vyučování	40
4 ŠKOLNÍ DRUŽINA	42
4.1 Základní informace o školní družině.....	42
4.2 Dokumentace a právní předpisy	43
4.3 Vychovatel.....	46
5 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉ ŠKOLNÍ DRUŽINY	47
5.1 Základní informace a činnosti ve zkoumané školní družině	47
5.2 Vlastní činnosti realizované ve školní družině	52
6 PROJEKT VÝZKUMU	60
6.1 Cíle výzkumu.....	60
6.2 Výzkumné otázky	60
6.3 Formulace hypotéz	61
6.4 Metodologie výzkumu.....	61
6.4.1 Metoda sběru dat	61

6.4.2	Metody vyhodnocení dat	62
6.4.3	Organizace výzkumu	62
6.5	Popis výzkumného vzorku	62
7	Výsledky výzkumu.....	65
7.1	Analýza získaných dat	65
7.2	Ověřování hypotéz.....	69
7.2.1	Ověření hypotézy č. 1	69
7.2.2	Ověření hypotézy č. 2.....	71
7.2.3	Ověření hypotézy č. 3.....	73
7.3	Shrnutí výzkumu	74
7.4	Rozhovor jako doplnění výzkumu.....	76
ZÁVĚR		78
SEZNAM LITERATURY		80
PŘÍLOHY		83

ÚVOD

Volný čas je dnes významnou oblastí života a výchovy, časem očekávání i rizik. Mimořádný význam má pro děti a mládež, nejmladší a perspektivní součást společnosti, která spolu s generacemi dospělých a za jejich aktivního podílu zajišťuje jak kontinuitu, tak také nezbytnou inovaci dalšího vývoje. Pozitivní vyústění volnočasové aktivity není nikdy předem dáno, případný úspěch může však významně přispět k rozvoji osobnosti dětí a mladých lidí, jejich společenské angažovanosti a občanské odpovědnosti. Je nesmírně důležité držet tento trend, protože velice lehce to může skončit opačně. Odmítnutím nabídnutých možností, morálním krachem, trestním postihem nebo životním ztroskotáním. Z tohoto důvodu je nezbytné, aby se děti a mládež učily svůj volný čas prožívat plnohodnotně, aby se stávaly jeho aktivním subjektem, aby ho učinily nedílnou součástí své přípravy a přenášely do celého svého budoucího života.

Řadu poznatků čerpám ze svého působení ve školní družině, kde jsem absolvovala asistentskou praxi v prvním ročníku navazujícího magisterského studia. Byla to pro mne velká příležitost seznámit se s chodem všech oddělení školní družiny, přiblížit se a zjistit, jak je naplňována výchova dětí mladšího školního věku ve školní družině. Byl to můj první kontakt s prostředím školní družiny, neboť předtím jsem takovou možnost neměla, ani jako dítě jsem školní družinu nenavštěvovala. Odnesla jsem si spoustu cenných zkušeností, které bych mohla dále aplikovat ve svém osobním životě při výchově své dcery. Dobře vychovat a pozitivně působit na dítě, dle mého názoru, je snad nejtěžším životním úkolem. Moje zapojení a působení ve školní družině mě tak silně ovlivnilo, že bych si sama dokázala představit, že bych se mohla touto profesí i nadále zabývat. Navíc mě tematika natolik oslovila, že jsem svou diplomovou práci zaměřila na problematiku (charakteristika, funkce, činnosti, právní normy, role vychovatele) školní družiny.

Diplomová práce se skládá ze dvou částí, z teoretické a praktické části. **Hlavním cílem teoretické části diplomové práce** je charakteristika období mladšího školního věku, volného času, výchovy mimo vyučování, charakteristika školní družiny v návaznosti na působení ve školní družině.

Celkem je diplomová práce tvořena ze sedmi kapitol. První kapitola charakterizuje vývojové období mladšího školního věku. Druhá kapitola pojednává o problematice volného času se zaměřením na jeho funkce, faktory, na volný čas dětí a pedagogiku volného času. Ve třetí kapitole je vymezena výchova mimo vyučování, kde se popisují funkce výchovy, činitelé ovlivňující výchovu, výchovné a vzdělávací činnosti. Předmětem čtvrté kapitoly

s názvem *Školní družina* jsou funkce a činnost školní družiny, charakteristika dokumentace a je definován pojem vychovatel. Pátá kapitola, která je klíčovou v teoretické části diplomové práce, je pojmenována *Charakteristika zkoumané školní družiny* a zahrnuje základní informace, druh a obsah činností ve školní družině a můj aktivní přínos ve formě realizovaných výchovných činností po dobu mého působení ve školní družině v Ostravě. Získané informace a zkušenosti byly cenným podkladem při zpracování této diplomové práce. Na vlastní zkušenost jsem si ověřila, že pro úspěšnou a účelně zaměřenou výchovu dětí musí předcházet náročná, promyšlená příprava s ohledem na jejich věk, rozmanitost zájmů, s cílem podpořit jejich aktivitu, začlenění do společnosti dětí mladšího školního věku a všestranný rozvoj osobnosti dítěte.

Empirická část diplomové práce je zahrnuta v šesté kapitole. **Hlavním cílem empirické části diplomové práce je zjistit názory a postoje dětí ke školní družině, analyzovat spokojenost s činnostmi, které zde děti mohou vykonávat a jejich celkové hodnocení školní družiny.** Děti měly za úkol odpovědět na otázky, zda jim vyhovuje prostředí a vybavení školní družiny, program a jeho zaměření školní družiny (zájmové kroužky a aktivity organizované školní družinou). Z jejich odpovědí pak posoudit vzájemné vztahy ve školní družině. Doplnkové šetření vycházelo z rozhovorů se třemi vychovatelkami školní družiny. Rozhovor byl zaměřen na zájmové kroužky ve školní družině, spolupráci s dětmi, pedagogy, rodiči, aktivity uplatňované při práci s dětmi a jejich návrhy na zlepšení ve vztahu ke školní družině.

Empirická část popisuje provedení výzkumného šetření, zpracování dat. Vyhodnocení výsledků je obsahem sedmé kapitoly, která analyzuje získaná data, stanovuje výzkumné otázky, ověřuje hypotézy, věnuje se rozhovoru jako doplňkové metodě výzkumu a shrnuje výzkum.

Na základě analyzovaných skutečností formulujeme závěry a navrhneme vhodná doporučení vedení školy ke zlepšení úrovně školní družiny. Výsledky spolu s doporučením ke zlepšení stavu školní družiny budou předány vedení Základní školy a mateřské škole Ostrava-Zábřeh, Kosmonautů 13, příspěvkové organizaci.

1 MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK

První kapitola diplomové práce se věnuje období mladšího školního věku (všeobecné charakteristice, tělesnému vývoji, psychickému vývoji – paměť, pozornost, představivost, vnímání, myšlení, řeč, emocionálnímu vývoji, dále socializaci a vývojovým poruchám učení).

Věk je zásadním faktorem, který ovlivňuje náplň volného času. Dítě předškolního věku nedokáže rozpoznat, jestli se jedná o práci či hru. S nástupem dítěte do školy se dítě dostává do role školáka, poznává co je práce, nastává pro něho nové životní období. Vývojové období mladšího školního věku je započato zahájením povinné školní docházky od 6 let (případně 7 let) a trvá do 11 let (případně 12 let). Většina prvňáčků se do školy těší, ale už se vytrácí jejich bezstarostné dětství a nastávají jim školní povinnosti, odloučení od rodiny, s kterou byly doposud vzájemně spojeny. Ve škole přicházejí do kontaktu s učitelem, který se pro ně stává autoritou. Začínají se zapojovat do kolektivu ve třídě, mezi ostatní spolužáky. Postupně se tak přizpůsobují novému prostředí školy, školnímu rozvrhu, zvykají si na režim, plnění úkolů a povinností. Svůj zájem upínají k tomu, aby dosáhli ve škole úspěchy. V první třídě získávají základní lidské dovednosti, jako jsou psaní, čtení, počty.

Ve věku 6 – 7 let dochází k různým vývojovým změnám. Vzhledem k jejich závislosti na zrání či učení představují základ školní zralosti či připravenosti. (Vágnerová, 2005, s. 236)

Dítě musí prokázat svou **školní zralost**, než nastoupí do školy. Školní zralost je nezbytným předpokladem, aby dítě zvládlo požadavky, které na něj budou ve škole kladeny. Jde o odpovídající psychický a fyzický vývoj dítěte. Doposud si dítě předškolního věku hrálo, ale ve škole jsou vysoké nároky na soustředěnost a dochází ke srovnávání žáků v podobě hodnocení. Zápisy do prvních tříd by měly upozornit na nezralost dětí. Na školní zralost má vliv nejen samotný vývoj, biologická zralost, rozumová zralost (kognitivní), ale také zda dítě navštěvovalo předškolní zařízení a jakou funkci sehrála výchova v rodině, zejména v emocionální a sociální oblasti.

Vývoj pohybových i ostatních schopností je ovšem do značné míry závislý na **tělesném růstu**. (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 120)

Z hlediska tělesného vývoje se projevují individuální rozdíly, obzvláště při srovnávání dívek a chlapců. Růst těla je zpočátku mladšího školního období zrychlený, ale přibližně okolo osmého roku se začíná zpomalovat. Dítěti narůstá druhý chrup, také se vyvíjí mozek, srdce. Motorika jemná i hrubá se zdokonaluje, jsou koordinovanější pohyby

celého těla (při házení, skákání, jízdě na kole). Pohyb působí dítěti radost, uvolnění po námaze a vyčerpání, je pro něho vhodnou fyzickou aktivitou. Na konci období nastává pohlavní dospívání, puberta.

Psychický vývoj vykazuje úroveň poznávacích procesů (smyslového vnímání) - paměť, pozornost, představivost, vnímání, myšlení, řeč.

Obecně platí, že mladší žáci jsou schopni pracovat převážně v názorně předmětové rovině (opírající se o skutečné předměty nebo jejich zobrazení), zobecnění probíhá na základě nápadných znaků předmětů. Postupně se vlivem řízeného vyučování myšlenková činnost odděluje od vnímání a stává se relativně samostatným procesem. (Šimíčková-Čížková a kol., 2005, s. 96)

Paměť je zpočátku školní docházky mechanicky propojená s názorným vnímáním, ale později se zlepšuje a dítě si vytváří svůj vlastní logický úsudek a uplatňuje ho při zapamatování. V případě představivosti již dokáže rozpoznat skutečnost od fantazie. Na počátku školní docházky je pozornost krátkodobá, kdy dítě nedokáže překonat vnější vlivy prostředí. Naopak později ovládá pozornost vůlí, kapacita a kvalita pozornosti se zlepšuje. Vnímání je cílevědomé, přechází od konkrétních předmětů k všeobecným. Okolo 10. – 11. roku vnímá (zrakem, sluchem, hmatem) dítě skoro stejně jako dospělý člověk. Rozdíl spočívá v tom, že dítě nemá dostatek zkušeností, aby umělo správně utřídit informace a propojit navzájem dané souvislosti. Myšlení je ovlivňováno školní činností. Zpočátku je konkrétně názorné a postupem se rozvíjí ve schopnosti usuzování, kdy porozumí symbolům, příčinným vztahům a souvislostem mezi jevy. S vývojem myšlení se i obohacuje řeč.

Podle Langmeiera a Krejčířové (2006, s. 122) řeč řídí lidskou činnost a dovoluje další kvalitativně nový rozvoj v celé oblasti chování a prožívání. Je ostatně základním předpokladem úspěšného školního učení, napomáhá pamatování, a tedy opět prodlužuje pochopení a ovládnutí světa.

Mezi dětmi jsou rozdíly ve slovní zásobě, užívání gramatiky, ve složitosti vět a souvětí. U některých dětí je znatelný pokrok ve správné výslovnosti. Rozvoj řeči umocňuje dovednost čtení.

Emocionální vývoj se vyznačuje rozvojem vyšších citů, ke kterým patří city estetické, mravní, intelektuální. City již nejsou jako zpočátku nestabilizované, prchlivé a ovlivnitelné. Dítě vyjádří své vlastní pocity anebo je naopak dokáže skrýt. Obzvláště v kruhu dospělých zlepšuje svou schopnost citového sebeovládání.

V oblasti **sebepojetí** je podstatné kladné sebehodnocení, které je pro duševní výkonnost i celkové zdraví dítěte velmi významné. Dítě si samo vytváří určitou „teorii

o sobě“, která je pak základem jeho pojetí vlastní identity. (Šimíčková-Čížková a kol., 2005, s. 97)

Pod pojmem **socializace** se rozumí vrůstání člověka do společnosti. Jde tedy o proces postupného začleňování jedince do společnosti. Probíhá celý život, začíná narozením a končí smrtí. Člověk se neustále socializuje, kdy přijímá nové sociální role, např. jako žák a setkává se tak s novými situacemi, které ještě doposud neřešil a musí se s nimi nějakým způsobem v rámci svého chování vypořádat. Primární socializace začíná již v raném dětství, v rámci rodinné výchovy do věku tří let. Sekundární socializace pak probíhá v předškolním zařízení, ve škole, v zaměstnání, v zájmových kroužcích, ve sportovních klubech a jiných sociálních skupinách.

Jsme socializováni vždycky v nějaké konkrétním sociokulturním prostředí, které si nás nárokuje tak, jak je to právě v tomto prostředí (mezi námi, v našem národě, v naší civilizaci, v naší sociální vrstvě, v našem kmeni) obvyklé, správné. (Helus, 2007, s. 75)

Pro dítě mladšího školního věku představuje rodina základní citový vztah, který je znakem sociálního zázemí, jistoty a bezpečí. Postupně přichází do styku s druhými lidmi, s učiteli, se žáky.

Styk učitele a žáka, žáka a spolužáků se neděje v sociálním vakuu, ale ve zcela určitém sociálním kontextu. Ten je reprezentován systémem reálných vztahů učitelů, žáků, učitelského sboru apod. k vnějšímu světu i k sobě navzájem. (Mareš, Křivohlavý, 1990, s. 13)

Navazuje nové vztahy se svými vrstevníky a rozvíjí kamarádské vztahy. Vztahy ke spolužákům jsou zprvopočátku příležitostné, ale ke konci tohoto období se objevují trvalejší přátelské vztahy. Prostřednictvím těchto vztahů se učí spolupráci, soutěžení, má pocit sounáležitosti, společné odpovědnosti, začleňuje se do kolektivu.

I když je hlavní činností učení a práce ve formě plnění úkolů a povinností, tak je velmi důležitá pro zdravý vývoj hra, postupně se stále složitějšími pravidly. Hra může být i využita v prostředí školy. Chlapci ve hře jsou hlučnější, agresivnější a dávají přednost otevřenému prostoru. Hry dívek jsou klidnější a preferují uzavřený prostor. Zájmy jsou nestálé, neboť dítě se začíná orientovat v různých aktivitách a uvědomovat si své schopnosti a možnosti.

Specifické poruchy učení jsou stále jedním z aktuálních problémů současného školství. Týká se totiž vysokého procenta dětské populace. Přibližně se uvádí 2 – 4 % jedinců, přičemž u chlapců je výskyt asi třikrát častější. (Pipeková, 2006, s. 143)

Vývojové (specifické) poruchy učení se projevují jako odchylky ve schopnostech zvládnout základní školní dovednosti, kterými jsou čtení, psaní a počítání. Jednoznačně se nedá určit, co tyto poruchy způsobuje. Významnou roli hraje genetika, nitroděložní vývoj do doby porodu a prostředí, ve kterém se dítě vyvíjí. Dětem, které trpí nějakou specifickou poruchou učení, by měla být věnována zvláštní pozornost a péče. Mohou negativně zasáhnout do psychiky dítěte a ovlivnit tak jeho osobnost. Dítě se může stát středem posměchu spolužáků, přičemž se na obranu stáhne do sebe nebo si vypěstuje komplex méněcennosti, v horším případě se bude potýkat s neurotickou poruchou (poruchy spánku či přijímání potravy, porucha pozornosti, porucha chování, úzkostlivost, atd.). Je tedy velmi důležité pochopení a podpora zejména rodičů a také učitelů nebo dokonce i pomoci odborníků jako např. psychologů, speciálních pedagogů, logopedů. Mezi nejčastější poruchy učení patří dyslexie (specifická porucha čtení), dysgrafie (specifická porucha psaní), dysortografie (specifická porucha pravopisu), dyskalkulie (specifická porucha matematických schopností). Dalšími poruchami učení jsou dysmúzie (specifická porucha vnímání a reprodukce hudby), dyspraxie (specifická porucha pohybu a rovnováhy), dyspinxie (specifická porucha kreslení), ADD (syndrom poruchy pozornosti) a ADHD (syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou).

2 VOLNÝ ČAS

V této kapitole s názvem Volný čas jsou analyzovány samotný pojem volný čas, funkce a faktory volného času a dále je věnována pozornost volnému času dětí a pedagogice volného času.

2.1 Pojem volný čas

Pro komplexní porozumění dějinnému vývoji termínu volný čas a jeho přiřkládanému významu se musí přihlídnout k nejrůznějším výchozím pozicím posuzovatelů. Podle jejich orientace je lze velmi jednoduše, a bez nároku na úplnost, rozdělit na dvě hlavní skupiny. V první řadě se sociologové zabývají fenoménem volného času; jinak posuzují volný čas pedagogové, psychologové, ekonomové, lékaři a ostatní odborníci. (Vážanský, 2001, s. 22)

Volný čas je specifickou a důležitou součástí dětí, mládeže, dospělých – člověka v každém věku. Je to čas na oddych, rekreaci, regeneraci fyzických a psychických sil, uvolnění po práci, studiu, na společenských setkáních, na poznávání světa, života, na seberealizaci v aktivitách, činnosti podle vlastních potřeb a zájmů, představ, přání a ambicí a hodnot.

Volný čas potřebuje mít každý člověk pro sebe - na oddych, seberealizaci i rozvoj osobnosti podle vlastních potřeb a zájmů. U žáků je to čas po skončení vyučování, když se mohou věnovat svým zájmům, sami sobě (mimo přípravu do školy, psaní domácích úloh, kromě dalších povinností v rodině, a kromě uspokojení fyziologických potřeb – jídla, spánku, hygieny, apod.). Rozsah volného času je proto u dospělých i u dětí velmi rozdílný, což závisí od mnohých faktorů. (Kratochvílová, 2004, s. 77)

2.2 Funkce volného času

Za klasika v řešení problematiky volného času lze již dnes považovat významného francouzského sociologa volného času Joffre Dumazediera, který vydal řadu spisů související s problematikou volného času. (Hodaň, Dohnal, 2005, s. 57)

Ve své době správně poukazoval na skutečnost jakési empirománie – nadměrné pozornosti věnované analýze činností ve volném čase a nedostatečné pozornosti teoretické stránce volného času, vliv na kulturu, sociální vztahy a životní styl. Upozorňoval také na vztah práce a volného času, ale současně naznačil možnost jiných vztahů.

Dumazedier naznačil nezbytné podmínky vzniku volného času:

1. Činnost ve společnosti se již neřídí povinnostmi uloženými komunitou. Jejich část se vymyká kolektivním ritům, zejména práce a volný čas. Tuto část určuje svobodná volba jednotlivců, ačkoli sociální determinismus tuto volbu zřejmě ovlivňuje.
2. Profesionální práce je vymezovaná vůlí člověka, nikoli podle přírody. Je speciálně organizována, takže volný čas je od ní dost jasně oddělen nebo je oddělitelný. Toto platí pro moderní společnost, nikoli pro tradiční.

Na tomto základě Dumazedier určil specifické charakteristiky volného času. Rozlišil volný čas a mimopracovní dobu. (Hodaň, Dohnal, 2005, s. 57)

Na základě tohoto pak přisoudil volnému času následující vlastnosti:

1. **Volný čas je svobodnou volbou** – osvobozuje od povinností určitého druhu. Podléhá však, jako každá jiná činnost, determinujícím faktorům ve společnosti, závisí na společenských vztazích, na interpersonálních závazcích. Podléhá závazkům plynoucím ze skupin a zařízení. Tyto povinnosti jsou sekundárního rázu. Volný čas znamená osvobození od základních závazků společenských zařízení (instituce rodinné, občanské, duchovní), které jsou primární. Naopak, stanou-li se volnočasové činnosti profesionální povinností, mění se podstata aktivity, ačkoli se nemění technický obsah činnosti, která je uspokojována stejným způsobem.
2. **Volný čas je nezainteresovaný**, tj. nemá v podstatě žádný zjištný, utilitární, přesvědčovací, ideologický, politický, duchovní cíl. Neslouží tedy žádnému společenskému ani materiálnímu cíli, i když je materiálně i sociálně determinován. Je-li volný čas částečně zaměřen na nějaký zjištný, utilitární nebo angažovaný cíl, je volným časem jen částečně. Pak hovoříme o kategorii polovolného času, který Dumazedier rozdělil do čtyř základních kategorií:
 - a. **Činnosti pololukrativního, položištného charakteru** – drobné práce pro sousedy, rybolov pro zisk apod.
 - b. **Poloužitkové a polorekreační činnosti v domácnosti** – zahrádkářství, kutilství, chov domácích zvířat apod.
 - c. **Rodinné činnosti polovýchové a polozábavné** – účast na dětských úlohách a hrách apod.
 - d. **Práce pro vlastní potěšení, pro rodinu, přátele, spolky** – dekorační práce, modelářství apod.

Volný čas je hédonistické povahy. Uspokojuje jedince, je vymezen kladně ve vztahu k potřebám jednotlivce, i když je jednatel realizuje ve skupině, kterou si sám zvolil. Hledání blaha, potěšení a radosti je jedním z charakteristických rysů volného času. Snaha dosáhnout uspokojení je předpokladem volného času.

3. **Volný čas uspokojuje osobní požadavky.** Všechny základní funkce volného času odpovídají potřebám jednotlivců na rozdíl od povinností ukládaných společnostmi. Dumazedier vymezil volný čas jako souhrn činností, kterým se jednatel může věnovat podle vlastní libovůle, ať již proto, aby si odpočinul, či aby se pobavil, nebo aby rozvíjel svou dobrovolnou činnost ve společenském životě, svou informovanost nebo své vzdělání nevy nucené povoláním, a to tehdy, když se uvolnil od všech pracovních, rodinných, či společenských závazků. Nelze redukovat život člověka na bipolární vztah práce – volný čas. Vedle pracovních povinností existují i rodinné a společenské.

Dumazedier rozlišil tři základní funkce volného času: (Hodaň, Dohnal, 2005, s. 58)

1. **Odpočinek** (délassement), zotavení, reprodukce pracovní síly. Volný čas osvobozuje od únavy, odstraňuje fyzické nebo nervové poruchy vyvolané napětím, výkonem povinností a zejména práce.
2. **Rozptýlení** (divertissement), zábava, rozptýlení, kompenzace, únik z monotónnosti práce, případně únik do fiktivních činností imaginárního světa.
3. **Rozvoj osobnosti** (développement) umožňuje širší účast na společenském dění a bezstarostnější kulturu těla i ducha. Poskytuje nové možnosti zapojení se do rekreativních, kulturních a sociálních sdružení. Umožňuje doplňování citových či rozumových poznatků, rozvíjení schopností.

Všechny tři funkce spolu vzájemně souvisí. Existují ve střídané míře ve všech situacích u všech lidí. Často se vzájemně překrývají, takže je dosti obtížné jejich rozlišení. U každého člověka by měly být v určitých proporcích zastoupeny všechny tři funkce, jinak hrozí jednostranná deformace.

Dumazedier rozčleňuje převládající činnosti ve volném čase do pěti kategorií: (Hodaň, Dohnal, 2005, s. 59)

1. Činnosti manuální.
2. Činnosti fyzické (sportovní, cestovní, turistika).
3. Činnosti intelektuální.
4. Činnosti sociální.
5. Činnosti estetické.

Zájmy ve volném čase zpravidla vypovídají nejen o kognitivní, ale i emocionální sféře osobnosti. Všeobecně je možné se domnívat, že pro zájmy existují obdobné určující faktory jako pro volnočasové aktivity. V souvislosti se zájmy se často poukazuje i na volnočasové potřeby, které se převážně odhalují porovnáváním četnosti, intenzity a kvality činností ve volném čase. Doposud je však málo empirických studií, které se jimi zabývaly, natož výsledků, jež by podepíraly konstrukci vybraných potřeb v oblasti volného času.

Důležitým předpokladem pro vysvětlování zájmů je zřetelné rozlišení aktivit ve volném čase. Zájmy jako zaměřené úmysly, jako koncentrace myšlenek osobnosti na určitý předmět nebo vybraný úsek, se rovněž odlišují od orientace přání, v nichž se potřeby původně manifestují. Potřeby budou zpravidla vznikat z činností ve volném čase, přičemž jejich četnost, intenzita a kvalita představují klíčové indikátory.

Vážanský (2001) uvádí, že R. Schmitz – Scherzer a kol. uvedl následující potřeby: uvolnění a zotavení, komunikace, informace, pohyb.

Zdůraznění významu pohybu nestorem evropských volnočasových studií nahrává prosazovanému pojetí a snahám o zařazování pohybově rekreačních aktivit ve volném čase u různých skupin obyvatelstva. Pozorování kvalitativní úrovně jednotlivých volnočasových „zaměstnání“ přirozeně tvoří předpoklad každého hodnocení, které samozřejmě přihlíží i k individuálním potřebám jedince.

Vážanský (2001) dále uvádí, že Opaschowski (1987) předložil daleko podrobnější přehled hlavních potřeb, analyzovaných z moderního výzkumu volného času, dovolené a zdraví, kterým vystihl aktuální požadavky člověka na konci 20. století.

Zároveň poukázal na jejich prolínání, vnitřní závislost a současně na rozdílné zdůrazňování a odlišná pořadí:

- **Potřeba zotavení, osvěžení, zdraví a dobrého pocitu (rekreace)** – shromažďování sil (natankování energie), zotavení zdůrazňující zdraví, uspokojení sexuální potřeby, zbavení se zátěže všedního dne a psychického uvolnění, probuzení pocitu osvobození se od chybných a přemrštěných požadavků, zabezpečení dostatečného odpočinku a spánku, upevňování zdravotního stavu, všeobecně příjemný pocit.
- **Potřeba vyrovnání, rozptýlení a potěšení (kompenzace)** – vyrovnání nedostatků, odstranění námahy, vědomé zřeknutí se pravidel, nařízení, předpisů, norem, uvolnění se od splnění sledovaných cílů, podpora přání po přirozenosti, nezátíženosti, bezstarostnosti, velkorysosti, vědomé užívání života.

- **Potřeba poznání, učebního podněcování a dalšího vzdělávání (edukace)** – úsilí po poznání a užívání nového, stimulující orientace a touha po zážitcích, zvědavost v chování a jednání se zkouškami, výměna rolí a učení se jednat v rolích, rozvoj potřeby zachování a potvrzení sebe sama, umění burcovat silné „já“ a změnu osobnosti, úsilí o další učení a aktivizaci vlastních možností jednání, kooperativní život.
- **Potřeba klidu, pohody, rozjímání a sebevědomí (kontemplace)** – hledání a získávání času pro sebe samého, podpora umění uvědomění si vlastní osoby (pozorování sebe sama, sebereflexe), porozumění sobě samému (pocit vlastní ceny, hladina sebevědomí), získání odstupu od vlastní osoby, touha po přiměřené vzdálenosti (prostorové i vnitřní), snaha o distancování se, osvobození sebe sama od stresu, shonu a nervového vypětí, přání po zcela samostatném životě, získání pocitu vlastní individuality a nalezení identity.
- **Potřeba sdělení, kontaktu a družnosti (komunikace)**, vtíravá touha po sdělování (rozhovor, zábava), přání ztráty samoty (hledání kontaktu), vyhledávání rozmanitých sociálních vztahů, intenzifikace zážitků společně tráveným časem s ostatními (pospolitost), objevování času pro jiné, zvýšené vnímání pocitů a úmyslů, empatie, láska, něžnost, erotika, sexuální kontakty.
- **Potřeba společnosti, kolektivního vztahu a tvoření skupin (integrace)**, podpora a prožívání skupinové atmosféry, hledání emocionální jistoty, sociálního bezpečí a stability, pocit sounáležitosti s ostatními a vzájemné působení členů skupiny, činnosti a hry s ostatními, společné prožívání, rituály, budované tradice, uznání, kolektivní a společenské vědomí, vztahy v rodině, pozitivní sociální závazek (přípravenost pomoci, ohled, tolerance, důvěra), sociální učení ve skupině a se skupinou.
- **Potřeba účastenství, angažovanosti a sociálního sebepojetí (participace)**, hledání možností pro vlastní iniciativu a potvrzení sebe sama, účast, podíl a spolupůsobení na dění, úsilí o naplnění společných cílů a realizací společných záměrů, spolurozhodování, spoluúčast, spoluodpovědnost, připravenost ke kooperaci a solidaritě, pohotovost k utváření okolního prostředí sociálními aktivitami.
- **Potřeba kreativního rozvoje, produktivního uplatnění a účasti na kulturním životě (enkulturace)** – uspokojení touhy po nezávislém růstu schopností a nadání osobnosti, prosazování subjektivních myšlenek a různých řešení problémů, přání po individuálním tvůrčím uplatnění, podpora schopnosti vyjádření, fantazie,

spontaneita, rozvíjení a rozšiřování estetického vnímání a hojnost nápadů, subjektivně motivovaný a dosažený prožitek výkonu, uplatňování produktivity hry, zabezpečování kulturních aktivit, podpora iniciativy, rozmach vlastního aktivního podílu.

Takto vznikající orientace k jednotlivým potřebám se blíží označení „cílové funkce volného času“. (Vážanský, 2001, s. 38)

Rekreace, kompenzace, edukace a kontempace představují individuální, zatímco komunikace, integrace, participace a enkulturace spíše všeobecné funkce. Obě skupiny tvoří jednotný skloubený celek, založený na dialektickém vztahu jedince a společnosti.

2.3 Faktory volného času

Jedna z funkcí volného času dětí je přispět k mnohostrannému rozvoji osobnosti dětí a mládeže v období jeho dospívání. Napomáhá k rozšíření vědomostí, psychických vlastností (vytrvalost, odvaha, samostatnost, rozhodnost, aktivita), pohybových schopností (obratnost, rychlost, síla, vytrvalost) a dovedností. Působení je o to účinnější, když jsou výše uvedené složky rozvíjeny dobrovolně ve volném čase prostřednictvím koníčků a zálib. Za jeden z hlavních faktorů, který ovlivňuje volný čas mládeže, je považována rodina. Právě ve volném čase se realizuje mnoho jejich funkcí, např. ve výchovném působení, stmelování rodiny, zlepšení komunikace mezi členy rodiny apod.

Hájek, Hofbauer, Pávková (2008) uvádí, že činnosti, které si dítě vybírá, jsou dány v nemalé míře nejen množstvím volného času, osobnostními předpoklady dítěte, nýbrž i tím, jaké hodnoty rodina uznává jako důležité, finančními možnostmi rodičů a jejich představami, jakým způsobem by mělo jejich dítě svůj volný čas trávit. Často se v této sféře promítají i nenaplněná přání rodičů a jejich vlastní ctižádost. To může mnohdy dítě povzbudit k vyšším výkonům nebo naopak v něm vyvolat pocit méněcennosti.

Spousta, Faltýsková, Hřebíček, Knotová, Řehulka (1996) se zmiňují o limitujících faktorech, které podle nich působí na jedince. Je to hlavně věk, pohlaví, psychická a fyzická kondice, zdravotní stav a sociálně - profesní zařazení. Níže jednotlivé faktory krátce charakterizujeme.

S věkem se mění obsah volného času. Předškolní dítě nerozlišuje mezi hrou a prací, přirozeně se učí. Střídá se bdění a spánek. Ve školním věku učení splývá s prací. U dospělých jedinců je charakterizující velká touha po výdělku. Ve volnočasových zařízeních má výraznou tendenci rozšiřování věkové struktury účastníků aktivit. Těžištěm zůstává věk žáků

základních a středních škol, posunuje se však od věku předškolního až do věku mladých dospělých.

Pohlaví dětí v předškolním věku ještě více méně neovlivňuje výběr volnočasových aktivit, neboť napodobují chování druhých a neumí plně rozeznat, co je pro jejich věk vhodné a důležité. Větší mírou jsou závislí na výběru svých rodičů. Specifikace výběru volnočasových aktivit souvisí s věkovým vývojem, kdy pohlaví ovlivňuje jejich výběr. U dívek převládá zájem o tanec a hudbu, dále si vyhrazují zvýšenou péči o vlastní tělo. Chlapci se spíše věnují sportu a někteří jsou kutilové.

Fyzická kondice a zdravotní stav jsou považovány za hlavní limitující faktor volby povolání, úspěchu v něm i toho, co člověk dělá mimo profesionálně. Existují dvě skupiny lidí. Ti, kteří pečují o svou kondici a ti, kteří ji zanedbávají. Člověk je bytost činu, aktivity a práce.

Psychická kondice a příslušnost ke společenské vrstvě je dána výší inteligence, temperamentem a stupněm aktivity. Psychika rozhoduje spolu s tělesnou výbavou o životním stylu (práce, zábava, odpočinek). Lidé, kteří jsou vyčerpáni tělesnou činností, relaxují u psychické činnosti. Ti, kteří jsou vyčerpáni po psychické činnosti, vyhledávají tělesné aktivity, kde se zregenerují jejich síly. Člověk jako bytost přírodní by volný čas mohl chápat jako čas odpočinku a spánku. Jako bytost kulturní jej využíval pro své záliby, kreativní činnosti, které by kompenzovaly s jeho povoláním. Volný čas by pak byla oblast pro jeho seberealizaci. Volný čas může působit jako balzám pro dobrou psychickou kondici a duševní zdraví.

Výchova v rodině působí od nejtělejšího věku člověka a rozvíjí jeho kvality. Výchova je záměrné, cílevědomé působení, které se projevuje všestranným formováním osobnosti a má adaptační, anticipační a permanentní charakter. Je to specificky lidská činnost. (Grecmanová, Holoušová, Urbanovská, 2002, s. 50)

Každá rodina má své zvyky, které dodržuje a vede své dítě k nim. Zodpovědnost rodiny za výchovu svých dětí je důležitá. Důsledky výchovy svých dětí pak dopadají na rodinu v největší míře než na školu či jiné instituce. Ty odpovídají jen za některou dílčí oblast výchovy.

Rodiče rozhodují o výběru školy, působí při volbě povolání svých dětí. Jsou hybnou pákou svého dítěte.

Rodina od určitého věku dítěte nemůže zabezpečit svými silami komplexní a multikulturní rozvoj svého dítěte. Proto existují **specializované instituce** jako škola a učitelé v době mimoškolní; světské a církevní, dětské a mládežnické organizace; speciální státní, soukromé a nadační výchovné instituce; odborové, sportovní, zdravotnické, ekologické

a další organizace, které mají svůj specifický program činnosti do výchovy dětí a mládeže; hromadné sdělovací prostředky (televize, rozhlas, film, noviny); další lokální a regionální faktory společenského prostředí. V rodině či v institucích by se mělo zaměřovat na rozvoj hodnotových zájmů, pozitivních mezilidských vztahů. Hlediska pro trávení volného času je dobrovolnost spojená se svobodnou nabídkou a volbou aktivit, odpočinkové, relaxační a regenerační rysy činností, podpora a návaznost na výchovné a vzdělávací činnosti školy, výchovné působení odpovídající představám a záměrům dětí a jejich rodičů.

Výchova dětí souvisí s **rodinným prostředím**, do kterého se dostaly. Pokud na dítě působí harmonická, lepší kultura rodičů a okolí, tak dítě není třeba přímo vychovávat. Vlivem prostředí se dítě samo vychovává. Vše záleží na podmínkách, zkušenostech a způsobech, které okolí poskytuje.

Vlivy, které z prostředí přicházejí s různou intenzitou a kvalitou, mohou u člověka ovlivňovat např. jeho zájmovou orientaci, specifické představy, prožívání, projevy chování a postoje atd. (Grecmanová, Holoušová, Urbanovská, 2002, s. 46)

Děti se především řídí nápodobou chování svých rodičů. Důležité pro rodiče je, aby usměrňovali svůj vlastní život spíše pozitivním než negativním směrem. Ve volném čase mohou ovlivňovat rodiče své děti dvěma cestami: prostřednictvím životního způsobu rodiny a svými postoji k mimo rodinným aktivitám dětí.

Do materiálních **faktorů rodinného prostředí** zahrnujeme problematiku zaměstnání rodičů, aktivity rodiny v ekonomickém systému společnosti, spotřeba jako součást životního způsobu rodiny, vliv techniky na život rodiny. Do psychologických podmínek rodiny zahrnujeme vnitřní stabilitu rodiny (emocionální prostředí) a přirozenou strukturu rodiny s výchovnými aspekty. V kulturní stránce rodinného prostředí se odráží hodnotová orientace a vzdělání rodičů, míra pedagogizace rodinného prostředí (přípravenost na výchovu dětí).

Rodinná výchova dětí je nepostradatelnou součástí života dětí, kde by měly být vštěpovány základní mravní rysy (čestnost, pravdomluvnost, ukázněnost, úcta ke starším lidem, skromnost, statečnost, vytrvalost, sebeovládání, cílevědomost). Rodina by měla působit při motivaci dětí k učení, aby se staly lidmi, kteří se chtějí celoživotně vzdělávat a objevovat nové poznatky. Též by měla vést děti ke kladnému vztahu k lidem žijícím v jejich okolí. Škola spolu s rodinou formuje základy vztahu dítěte ke kráse v umění a kráse v přírodním i společenském prostředí. Pokud rodiče nebo učitelé zaznamenají u dítěte předpoklady pro estetickou (uměleckou) činnost, měli by dítěti umožnit rozvoj této schopnosti pomocí kroužků nebo základních uměleckých škol. Když rodina pravidelně vykonává sport,

rozvíjí u dítěte přirozenou aktivitu a vytváří vhodné podmínky pro jejich sportovní činnost i mimo rodinu.

2.4 Volný čas dětí

Pod pojmem volný čas se běžně zahrnují odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, zájmové vzdělání, dobrovolná společensky prospěšná činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené. Tomuto pojmu je věnována podkapitola **2.1 Pojem volný čas**.

Z hlediska dětí a mládeže do volného času nepatří vyučování a činnosti s ním související, sebeobsluha, základní péče o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s provozem rodiny, domácnosti, výchovného zařízení i další uložené vzdělávání a další časové ztráty. Součástí volného času nejsou ani činnosti zabezpečující biologickou existenci člověka (jídlo, spánek, hygiena, zdravotní péče). (Pávková a kol., 2008, s. 13)

Specifickou zvláštností volného času dětí a mládeže¹ je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho **pedagogické ovlivňování**. Děti ještě nemají dostatek zkušeností, nedovedou se orientovat ve všech oblastech zájmových činností, potřebují citlivé vedení. Podmínkou účinnosti je, aby toto vedení bylo nenásilné, nabízené činnosti pestré a přitažlivé, účast na nich dobrovolná. Míra ovlivňování volného času závisí na věku dětí, jejich mentální i sociální vyspělosti i na charakteru rodinné výchovy.

Prostředí, ve kterém děti tráví volný čas, je velmi různorodé. Může to být domov, škola, různé společenské organizace a instituce. Mnoho dětí prožívá své volné chvíle ve veřejných prostranstvích, venku, na ulici, často bez jakéhokoli dohledu, dokonce i bez zájmu dospělých. Tato situace je neuspokojivá, je tím ohrožena výchova dětí a často i jejich bezpečnost.

Děti mají relativně hodně volného času. Společnost by měla mít zájem na tom, jak děti tráví svůj volný čas. Je samozřejmé, že na prvním místě je to záležitost rodiny. Názor, že výchovu dětí ve volném čase plně zabezpečí **rodina**, je však mylný. Pro tuto funkci má nejen nedostatek času, ale chybí jí i potřebné materiální vybavení a odborná kvalifikace. Rodina též nemůže uspokojit potřebu dětí a zejména dospívajících sdružovat se ve skupinách vrstevníků. Některé tendence k omezování či rušení institucí pro výchovu mimo vyučování jsou nedomyšlené a škodlivé. Historické zkušenosti ze zahraničí potvrzují, že prevence

¹ Podle Úmluvy o právech dítěte je dítětem jedinec mladší 18 let a mládež je u nás označována věkovou skupina 18-26 let.

je ve výchově účinnější a také podstatně levnější než náprava chyb a převýchova. A právě kvalitní výchova ve volném čase má výrazný preventivní význam.

Základní úlohu ve výchovném zhodnocování volného času mají **účastníci jeho aktivit**. Cílovou skupinou jsou **děti a mládež**. Dospělí, kteří mezi nimi působí mají trojjedinou funkci:

1. S přihlédnutím k objektivním možnostem, potřebám a zájmům dítěte a mládeže a ve spolupráci s nimi stanovují a zprostředkovávají výchovné a vzdělávací cíle aktivit.
2. Jsou účastníky, organizátory a spoluhráči při uskutečňování těchto cílů.
3. Dětem a mladým lidem umožňují se na aktivitách všestranně a v co největší míře podílet, a vytvářet tak u nich k volnému času pozitivní a odpovědný vztah. (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008, s. 25)

Děti a mladí lidé realizují své volnočasové aktivity sami nebo se zúčastňují těch, které v jejich zájmu a za jejich spoluúčasti připravují dospělí. Jsou činitelem strukturovaným a značně proměnlivým, který citlivě reaguje na vývoj společnosti, požadavky výchovy mladé generace, přání účastníků i na podmínky jejich života ve volném čase. Členitou sítí přístupů a realizačních možností volného času vytváří především věk dítěte a mladého člověka, k jehož vymezení se projevují různé přístupy. Zájmové činnosti dnes pravidelně pronikají již do předškolního věku. Účastníci tím umožňují vstupovat dříve než kdykoli v minulosti do nových prostředí a zvládat různé obsahy a způsoby aktivit s nimi souvisejících. Souběžně s touto akcelerací se prodlužuje socializační fáze vývoje mladého člověka, a to až na konec druhého desetiletí jeho života. Ve věku dětí a mládeže mají volnočasové aktivity za podpory dospělých pozitivní vliv na rozvoj osobnosti, vytváření vztahů k okolí i na přípravu na individuální a společenské uplatnění v rodině, práci i v samostatném volném čase.

2.5 Pedagogika volného času

Pedagogika volného času je jedním z oborů pedagogiky. Je to tedy společenskovední obor, věda o výchově ve volném čase, teorie výchovy ve volném čase.

Pedagogika volného času se totiž zabývá neobyčejně významnou součástí života dětí a mládeže – stručně řečeno tím, co dělají, když nejsou ve škole. (Průcha, 2000, s. 93)

Při práci s dětmi a mládeží se někdy používá také označení výchova mimo vyučování.

Podle Hájka, Hofbauera, Pávkové (2008) **souvislost mezi pojmy výchova a volný čas** se dá vyjádřit trojím způsobem.

Výchova pro volný čas (k volnému času) zdůrazňuje cílové zaměření této výchovy. Podstatou je utváření, rozvíjení a kultivování schopností, dovedností, motivace a kompetencí pro hodnotné využívání volného času.

Termín **výchova ve volném čase** bere v úvahu specifické podmínky výchovy. Je součástí výchovného působení v té části lidského života, o které může člověk relativně svobodně rozhodovat.

Pojem **výchova volným časem** označuje aktivity ve volném čase, příslušné instituce, použité metody a formy jako prostředky výchovy. Naznačuje obsahové a institucionální působení individuální, prostřednictvím zařízení, sdružení, médií apod.

Tyto tři druhy **vyjádření vztahu mezi výchovným procesem a volným časem se tedy liší** podle toho, zda zdůrazňujeme výchovné cíle, podmínky výchovy nebo prostředky výchovy. **Využívání volného času je cílem, podmínkou i prostředkem současně.**

3 VÝCHOVA MIMO VYUČOVÁNÍ

Kapitola třetí se zabývá výchovou mimo vyučování, přibližuje funkce výchovy mimo vyučování, činitele ovlivňující výchovu mimo vyučování a v poslední řadě seznamuje s výchovnými a vzdělávacími činnostmi.

3.1 Funkce výchovy mimo vyučování

Výchova mimo vyučování jako specifická oblast výchovného působení plní funkci výchovně-vzdělávací, preventivní, zdravotní a sociální. Jednotlivé typy výchovných zařízení, instituce a organizace plní tyto funkce v různé míře podle svého charakteru. (Pávková a kol., 2008, s. 39)

3.1.1 Výchovně vzdělávací funkce

Na plnění výchovné funkce je kladen zvlášť velký důraz. Jednotlivé instituce se podílejí podle svých specifických možností a legislativně vymezeného poslání na rozvíjení schopností dětí a mládeže, na usměrňování, kultivaci a uspokojování jejich zájmů a potřeb, na formování žádoucích postojů a morálních vlastností.

Prostřednictvím pestrých a zajímavých činností se děti motivují ke společensky žádoucímu využívání volného času, k získávání nových vědomostí, dovedností i návyků a tím i k rozvoji poznávacích procesů a k celoživotnímu vzdělávání. Úspěchy v zájmových činnostech přinášejí pocit uspokojení, příležitost k seberealizaci a přiměřenému sebehodnocení. Na základě praktických činností a zkušeností si mladí lidé vytvářejí vlastní názor na život a na svět.

3.1.2 Zdravotní funkce

Zdravotní funkci plní instituce pro výchovu mimo vyučování zejména tím, že přispívají k usměrňování režimu dne tak, aby pomáhal vytvářet zdravý životní styl. To spočívá ve střídání činností různého charakteru (duševní a tělesné činnosti, práce a odpočinku, činností organizovaných i spontánních). Zvlášť velký zdravotní význam má podněcování a poskytování příležitostí k vydatnému pohybu na čerstvém vzduchu. Pohybové, tělovýchovné a sportovní činnosti ve volném čase kompenzují dlouhé sezení při vyučování a pro zdraví dětí jsou nezbytné. Některá zařízení, která zajišťují stravování, mají

možnost vést děti ke správné životosprávě i racionální výživou, význam má i dodržování hygieny.

Ke zdravému duševnímu vývoji přispívají instituce výchovy mimo vyučování tím, že umožňují dětem a mládeži pobyt v příjemném prostředí, v pohodě, mezi oblíbenými lidmi, i tím, že jim přinášejí možnost prožívat radost a uspokojení z činnosti, která je baví. Velký zdravotní význam má i účelně volené, hygienicky nezávadné a estetické materiální prostředí a dostatek prostoru pro činnosti. Neopominutelné je i dodržování zásad bezpečnosti činnosti.

3.1.3 Sociální funkce

Instituce pro výchovu mimo vyučování mají také velmi důležitou funkci sociální. Ovlivňováním volného času dětí a péčí o ně zbavují rodiče do značné míry starostí v době, kdy jsou v zaměstnání nebo mají jiné povinnosti.

Výchovně-vzdělávací zařízení mají také možnost v době mimo vyučování vyrovnávat rozdíly mezi nestejnými materiálními i psychologickými podmínkami v rodinách. Tím pomáhají zejména dětem z méně podnětného nebo z konfliktního rodinného prostředí. Celou svou prací se dále podílejí na utváření bohatých a žádoucích sociálních vztahů. Jednotlivé typy výchovných zařízení plní sociální funkci různým způsobem a v odlišné míře. Zvláště významná je sociální funkce těch zařízení, která pracují s mladšími dětmi nebo přechodně či trvale plní funkci rodinné výchovy (např. školní družiny, dětské domovy, domovy mládeže).

Součástí sociální funkce výchovy mimo vyučování je i nácvik komunikativních dovedností, rozvoj sociálních kompetencí a seznamování s pravidly společenského chování.

3.1.4 Preventivní a rozvojové zaměření výchovy

V různých výchovných programech pro děti a mládež se v poslední době stále více prosazuje důraz na prevenci negativních jevů (Pávková, Hájek a kol., 2008, s. 41).

Prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže je směřována do následujících oblastí:

- drogová závislost,
- kriminalita a delikvence,
- virtuální drogy (počítače, televize),
- patologické hráčství (gambling),
- záškoláctví,

- šikanování, vandalismus a jiné formy násilného chování,
- xenofobie, rasismus, intolerance.

V zásadě je prevence chápána ve třech rovinách: (Pávková, Hájek a kol., 2008, s. 41)

Široce založená cílená **primární prevence** určená celé populaci, zejména té části, která není kriminálně riziková a ani narušená.

Sekundární prevence zahrnuje aktivity zaměřené na kriminálně rizikové jedince a skupiny, u kterých je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou nositeli závadové činnosti, i na ty, u nichž je vyšší pravděpodobnost, že se stanou jejími oběťmi (např. minoritní skupiny nebo děti z míst se zvýšenou kriminalitou).

Terciární prevence usiluje o léčení, resp. zabránění recidivy u těch, kteří jsou již negativními jevy zasaženi. Prevence se zaměřuje na sociální prostředí, příčiny a podmínky vzniku závadového jednání a jeho recidivy. Jakýkoli systémový přístup k problémům dětí a mládeže (drogy, delikvence, nezaměstnanost) musí obsahovat všechny tyto tři složky. Tento model se skutečně u mnoha problémů mladých lidí osvědčil. Jeho slabinou však může být, že vycházel od „problému“. Ale dítě nebo mladý člověk, který nebere drogy nebo nevykrádá auta, ještě není osobností, která plně rozvinula své možnosti. Ve skutečnosti jsou úspěšné ty programy, které vycházejí ne od problémů, ale od možností, od potenciálu dítěte nebo mladého člověka. Proto je z tohoto hlediska nutno vždy kombinovat preventivní funkci výchovného působení s rozvojovou funkcí do uceleného systému péče o děti a mladé lidi.

Pozitivní rozvoj
Znalosti, dovednosti, postoje, hodnoty
Cíl: dobří občané, dobří partneři a rodiče, dobří zaměstnanci
Široce založená primární prevence: programy pro všechny děti a mladé lidi
Cílená sekundární prevence: rizikové skupiny
Léčení těch, kdo již problémem trpí

Obr. č. 1. Ucelený systém péče o mladé lidi. (Pávková a kol., 2008, s. 42)

Z uvedeného obrázku vyplývá, že každé výchovné působení na děti a mládež musí být multidimenzionální, musí zahrnovat rozvojovou i preventivní složku. Vždy jde o to poskytnout mladému člověku bezpečné místo a pomoci mu spojit budování své identity a osvojování různých sociálních rolí.

3.2 Činitelé ovlivňující výchovu mimo vyučování

Ve výchovném působení můžeme vždy najít tři rozměry:

- vždy děláme něco (program, obsah – touto problematikou se více zabývá kapitola **3.3 Výchovné a vzdělávací činnosti**),
- vždy to dělá někdo s někým (osoby, mezi nimiž existují vztahy),
- vždy to děláme někde (prostředí fyzické, psychosociální, institucionální).

Tři klíčové faktory při výchově ve volném čase a mimo vyučování mají mít následující strukturu:

1. vychovatelé, kteří mají o děti a mladé lidi zájem, pečují o ně, jednají s nimi konzistentně (srozumitelně a předvídatelně), děti vědí, že od nich mohou očekávat pomoc,
2. příležitost k smysluplné činnosti,
3. vytvoření bezpečného prostředí, kde se nikdo necítí ohrožen a každý je přijímán.
(Pávková a kol., 2008, s. 50)

V poslední době se stále více uznává, že jedním ze specifických rysů výchovy mimo vyučování a výchovy ve volném čase je neobyčejný význam vztahové roviny.

3.2.1 Vztah a komunikace ve výchově mimo vyučování

Může se jevit, že i když informace nebo dovednosti lze předat zcela anonymně, vztah je jediným způsobem, jímž je možné předat hodnoty a postoje. A ty tvoří jádro výchovy.
(Pávková a kol., 2008, s. 52)

Nejedná se pouze o vztahy mezi vychovatelem a jednotlivými dětmi, ale i o další vztahy:

- vychovatel – dítě,
- vychovatel – skupina dětí,
- dítě – dítě,
- dítě – dětská skupina,

- vychovatel – vychovatel,
- vychovatel – pedagogický kolektiv,
- vychovatel – učitel,
- vychovatel – mistr odborného výcviku,
- vychovatel – rodiče.

Tento výčet vztahů není konečný, bylo by možné uvést ještě další. Trvalejší charakter vztahů a postojů ve skupině nebo zařízení se někdy souhrnně nazývá termínem **sociální klima** (výchovné skupiny, třídy, školy, pedagogické sbory). Momentální vyladění vztahu se podobně označuje jako sociální atmosféra. Atmosféru a klima skupiny lze zjišťovat různými sociometrickými metodami. Sociální klima určuje spolu s organizační kulturou a systémem rolí skutečný charakter výchovného zařízení. Vztahy se budují prostřednictvím komunikace, ale také tím, že dáváme mladým lidem důvěru, umožňujeme jim převzít spoluodpovědnost.

Počátkem je kontakt, setkání vychovatele s mladým člověkem. Pokud vychovatel dokáže dítě zaujmout, vzniká vztah. Výchovné působení tohoto vztahu se projeví tak, že postupně přivádíme mladého člověka k poznání a přijetí určitých hodnot, o které nám ve výchově jde. Je zřejmé, že nestačí pouze o těchto hodnotách mluvit, ale spíše je důležité, aby je vychovávaný v naší praxi viděl, vycítil, zažil. Nezaujme-li mladého člověka vychovatel, nezaujmou ho ani jeho hodnoty. Zde se ukazuje význam osobnostních kvalit vychovatele. (Pávková a kol., 2008, s. 53)

Ve vztahové dimenzi na počátku stojí zvědavost mladého člověka, touha poznávat nové lidi, a na konci stojí závazek žít podle určitého hodnotového systému. V ideálním případě výchovný cyklus vrcholí tím, že mladý člověk si osvojuje i manažerské a vůdcovské dovednosti, je schopen sám participovat na organizování a řízení programu a začít aktivně působit na další mladé lidi a podílet se na jejich výchově a vzdělávání.

Schéma výchovy prostřednictvím vztahu

Setkání – zaujetí osobností vychovatele – navázání vztahu,
v němž mladý člověk poznává hodnoty reprezentované
vychovatelem – přijímá je, žije podle nich – nakonec je
schopen předávat tyto hodnoty dále

Obr. č. 2. Schéma výchovy prostřednictvím vztahu (Pávková a kol., 2008, s. 54)

Kromě vztahů mezi vychovatelem a dětmi vzniká ve výchovných zařízeních řada dalších vztahů, zejména vztahy ve vrstevnické skupině a vztahy vychovatele ke kolegům. Základní motivací pro ně je možnost strávit určitý čas s vrstevníky, moci s nimi mluvit o tom, co se jim líbí, způsobem, jakým se jim líbí, objevovat a zkoušet, jací vlastně jsou, v uvolněné a přátelské atmosféře.

Na druhou stranu zde hrozí a reálně existuje řada negativních jevů: šikana, tlak vrstevnické skupiny k antisociálnímu jednání apod. Usměrnovat a ovlivňovat velmi komplikované mezilidské vztahy není snadné. Dospělý by svým jednáním s ostatními měl ukazovat a dokazovat, že konflikty lze řešit bez agrese a ubližování druhým, bez pocitů bezmocnosti a sebelítosti, přiměřeně, asertivně. Pro dosahování a udržování kázně v dětských skupinách byla vytvořena celá řada systémů tzv. managementu chování nebo managementu třídy, které vycházejí z různých psychologických technik a poskytují praktické návody, jak jednat s dětmi agresivními nebo neukázněnými. (Pávková, Hájek a kol., 2008, s. 55)

Na téma vztahy mezi lidmi je nutné s dětmi hovořit, vysvětlovat, jasně stanovit požadavky, odměňovat žádoucí a trestat nežádoucí formy chování. I zde platí jedno ze zlatých pravidel pedagogiky, že odměňování by mělo být častější než trestání. Aby vztah mezi dospělými a mladým člověkem zůstal funkční a pro obě strany přínosný, je také velmi důležité, aby byly jasně vymezeny a oběma stranami respektovány určité hranice. Pedagogická profese klade velké nároky na schopnost jednat s lidmi, ovládat své emoce, být příkladem. Profesní vztah především vyžaduje, aby nedocházelo k uspokojování potřeb dospělého na úkor potřeb dítěte. Kde začínají podobu a vývoj pedagogického vztahu diktovat zájmy a potřeby vychovatele, začíná vznikat vážný problém. Dobrý vychovatel je pro děti zdrojem kladných citů, poskytuje jim pocit jistoty a bezpečí. Pokud by se člověk pouze rozdával, mohl by nakonec zůstat prázdný, unavený, citově vyčerpaný. V krajních případech se hovoří o tzv. syndromu vyhoření. Kromě osobních hranic, jejichž respektování je věcí uchování osobní integrity, je nutno respektovat hranice dané institucí, v jejímž rámci pedagogický vztah vzniká. Respektování hodnot a hranic stanovených v psaných i nepsaných pravidlech organizace je nutnou podmínkou pro dobrý vztah se spolupracovníky uvnitř organizace. V mnoha organizacích jsou tyto otázky upraveny určitou formou profesionálních pravidel, etickým kodexem pracovníka.

Lidé žijící v lidské společnosti se nemohou obejít bez vzájemného kontaktu. Vzájemné vztahy mezi lidmi se vyjadřují prostřednictvím **sociální komunikace**. Sociální komunikaci nelze redukovat pouze na prosté vzájemné přenášení informací. Předpokládá

se i působení jednoho komunikanta na druhého s cílem ovlivnit ho, změnit jeho chování. Jedním z příkladů sociální komunikace je komunikace pedagogická, která probíhá ve výchovně vzdělávacím procesu a je jeho podstatou. Podle specifických podmínek a zaměření tohoto procesu má i pedagogická komunikace různou podobu. Přes základní společné znaky probíhá poněkud odlišně např. při školním vyučování, při výchově mimo vyučování, v oblasti převýchovy a nápravné výchovy, při práci s nemocnými jedinci, jinak probíhá při výchově předškolních dětí, školáků, dospívajících nebo dospělých osob. Zvláštnosti pedagogické komunikace v oblasti výchovy mimo vyučování vyplývají ze základních principů, jako je princip dobrovolnosti, rekreačního a zájmového zaměření, pestrosti a přitažlivosti činností, citovosti, aktivity a iniciativy dětí a mládeže. Ve výchově mimo vyučování se klade důraz na aktivitu, iniciativu a samostatnost dětí a rozvíjení jejich tvořivosti. To by se mělo odrážet i ve způsobu pedagogické komunikace tak, aby poměr mezi slovním projevem dětí a vychovatelů byl vyvážený nebo byl slovní projev dětí v převaze. Při použití slovních metod by měl **převažovat dialog nad monologem**. Také při uplatnění názorných metod a metod praktických činností je správné nechat děti, aby spontánně projevovaly své prožitky, názory a vědomosti, aby mohly prosazovat své postoje.

Snad nejvýznamnějším cílem výchovného působení je připravit mladé na to, aby byli schopni fungovat jako samostatní a nezávislí členové společnosti. Cílem výchovy vlastně je, aby vychovávaný přestal vychovatele potřebovat. To však nutně vede k rozporu mezi podporou růstu ke svobodě a závislosti na vychovateli. Každý vychovatel, ať už používá jakýkoli styl a jakoukoli formu práce, by si měl být vědom toho, že jakmile naváže s mladým člověkem vztah, vzniká závislost. Iniciativa je totiž zpravidla na straně dospělého. **Vést dítě nebo dospívajícího k větší autonomii a sebeřízení je jedním z nejdůležitějších úkolů dospělého.** (Pávková a kol., 2008, s. 61)

Participativní přístup, umožňující dětem v rostoucí míře se podílet na své vlastní výchově, vyžaduje, abychom u mladých lidí rozvíjeli:

- ochotu převzít odpovědnost za vlastní jednání,
- dovednosti spojené s plánováním a rozhodováním,
- schopnost převzít odpovědnost za část činnosti nebo programu pro celou skupinu,
- schopnost a ochotu zapojit se do manažerských odpovědností spojených s provozem zařízení nebo organizace.

3.2.2 Podmínky ve výchově mimo vyučování

Podle definice Světové zdravotnické organizace je pojem **zdraví** v současné době chápán jako stav tělesné, duševní a sociální pohody, rovnováhy, spokojenosti a blaha. Z uvedené definice je zřejmé, že zdraví má několik složek, které jsou však úzce propojené. **Duševní zdraví** tedy znamená stav převažující duševní pohody. Do jaké míry výchovné působení přispívá k této pohodě nebo ji narušuje je otázkou, která je aktuální v každé době. Rozhodně je nutné vzít v úvahu odlišnosti rodinné výchovy, školního vyučování a výchovy ve volném čase.

Pedagogové pracující v oblasti výchovy mimo vyučování mají velký vliv na to, zda se děti cítí dobře tělesně, duševně i ve svých sociálních vztazích. Jejich možnosti, vyplývající ze specifiky profese, lze shrnout do tří oblastí působení:

- dodržování přiměřeného režimu dne,
- zachování dobrých mezilidských vztahů,
- péče o materiální a prostorové vybavení zařízení pro výchovu mimo vyučování.

(Pávková a kol., 2008, s. 63)

Režim dne by měl být uspořádán tak, aby odpovídal kolísání výkonnosti člověka v průběhu dne, ale i týdne a roku. Předpokládá přiměřený odpočinek s přihlédnutím k věku, předchozím činnostem i individuálním zvláštnostem. Protože děti při vyučování převážně sedí, mají nedostatek pohybu, jsou důležitou součástí režimu dne pohybové aktivity formou rekreační tělovýchovy nebo soustavnějších zájmových pohybových činností. Školy mohou přispět nabídkou sportovního programu o přestávkách i moderním pojetím tělesné výchovy. Je nezbytné dobře zvolit dobu, která je vhodná pro přípravu na vyučování, i její délku.

K celkovému pocitu pohody a spokojenosti dětí i vychovatelů v zařízeních pro výchovu mimo vyučování může přispět i vhodné uspořádání a využití materiálních podmínek a prostorové zabezpečení. Požadavkům duševní hygieny odpovídá takové prostředí, které respektuje věkové i individuální zvláštnosti dětí, poskytuje dostatek podnětů pro rozvoj osobnosti, působí esteticky a vyhovuje potřebám soukromí, klidu, pohodlí a bezpečí. Každý typ zařízení má nejen své specifické cíle a funkce, ale i odlišné požadavky na prostory a vybavení. Prostředí je nutno hodnotit nejen z pohledu potřeb dětí, ale i pedagogů. I oni by měli mít pro svoji práci vyhovující podmínky, protože to přispívá k jejich spokojenosti.

Instituce pro výchovu mimo vyučování mohou dobře plnit své úkoly, pokud k tomu mají vyhovující materiální a prostorové podmínky. **Materiální vybavení** lze posuzovat z hlediska pedagogického, psychologického a hygienického. (Pávková a kol., 2008, s. 66)

Pedagogické aspekty vyžadují, aby prostředí a materiální vybavení poskytovaly co nejvíce podnětů. Velký psychologický význam má dostatečná velikost prostoru a jeho členění vzhledem k počtu dětí. Přílišný hluk, neustálá přítomnost mnoha lidí, nedostatek klidu, intimity a neosobnost prostředí působí na psychiku člověka škodlivě.

Z psychologického hlediska je důležitá i volba barev stěn, nábytků, závěsů, záclon a dalších doplňků. Prostor, kde žáci tráví svůj volný čas, by mělo vyhovovat jejich představám. Proto je správné, aby se na jeho tvorbě a údržbě sami podíleli a aby vychovatel respektoval a taktně usměrňoval jejich požadavky.

Hygienickým zřetelům musí odpovídat již celkové umístění institucí výchovy mimo vyučování. Nejlépe vyhovuje umístění v klidném a čistém prostředí, s výhledem do zeleně, v blízkosti areálu zdraví nebo jiného zařízení umožňujícího volný pohyb v přírodě. Hygienická zařízení musí odpovídat počtu i věku dětí a umožňovat dodržování hygienických návyků. Důležité je i osvětlení místností, nábytek odpovídající tvarem i rozměry příslušným věkovým kategoriím, vybavení omezující hlučnost, jakož i dodržování čistoty a pravidelný úklid, kde podrobnosti stanoví příslušná vyhláška ministerstva zdravotnictví. (Vyhláška č. 108/2001 Sb.)

Pokud jsou tato zařízení umístěna v budově školy – školní družiny, školní kluby, mají mít vlastní prostory, které se dle vyhlášky o hygienických požadavcích pro školy a školská zařízení mají výrazně lišit od vybavení školních učeben. Prostor by měl být tichý, klidný a bezprašný, se zahradou, hřištěm nebo jiným vhodným pozemkem ke hraní, místnosti prostorné, světlé, slunné a vzdušné, s dobrým větráním, osvětlením a topením. Každé oddělení školní družiny má mít svou místnost pro hernu, vybavenou vhodným nábytkem, který má připomínat domácí prostředí. Pokud je využit školní nábytek, měl by být odlišně barevně upraven. Každé oddělení má mít prostory pro uložení hraček a dalších pomůcek. Vhodné členění prostoru nábytkem umožní vytvářet zákoutí pro činnosti individuální, ve dvojicích i v malých skupinách. Pro odpočinek nejmenších dětí mají být školní družiny vybaveny alespoň několika lehátky. Nezbytností je i dostatečně velký a klidný prostor pro přípravu na vyučování.

Veškeré zařízení a vybavení místností pro družinu a klub má odpovídat i estetickým hlediskům. Podnětné a kulturní prostředí školní družiny a školního klubu není závislé pouze na úrovni finančního zabezpečení, ale i na nápaditosti, tvůrčím přístupu a vkusu vychovatele. Stejně důležitá je i snaha o vedení dětí k ochraně a tvorbě životního prostředí. Využitím výsledků dětské tvořivosti při vybavení i výzdobě prostorů družiny i klubu je možné navodit útulnou a tvůrčí atmosféru. (Pávková a kol., 2008, s. 68)

K základnímu materiálnímu a prostorovému vybavení, které by školy a výchovná zařízení měly mít ve svém bezprostředním okolí, patří hřišťové areály, to znamená nikoli pouze jedno hřiště, ale soustavu hřišť s příslušným vybavením a úpravou terénu pro sportovní a rekreační činnost. Kromě toho by školy a výchovná zařízení měly mít možnost pro tyto účely využívat i veřejná hřiště, lesoparky, sadové prostory a travnaté plochy v širším okolí místa školy či zařízení. Takové vybavení a možnosti však bohužel nejsou obvyklé. Kromě toho u nás existují typy hřišť, která nevyhovují všem věkovým skupinám dětí a mládeže a takovým druhům aktivit, jež odpovídají jejich různým potřebám a zájmům.

Nejčastěji se setkáváme s hřišti vybavenými pískovištěm, skluzavkou, kolotočem, lavičkou, houpačkou a různými trubkovými konstrukcemi na prolézání. Svým řešením a vybavením jsou určena především dětem předškolního věku, které si hrají spíše samy, ve dvojicích, teprve se učí zvykat si na své vrstevníky, navazovat jednoduché sociální vztahy a řešit první mezosobní konflikty při hře a zábavě.

Druhým početným typem hřišť jsou u nás plochá sportovní hřiště pro míčové hry eventuálně lehkootletické disciplíny. Vybavení odpovídají starším žákům, mládeži a dospělým, jimž vyhovuje soutěžení v relativně stálých týmech. Pro děti středního školního věku a vlastně pro všechny žáky základních škol však zatím nemáme v širším měřítku vybudovanou síť hřišť, která by odpovídala jejich potřebám. V tomto věkovém období se naléhavě projevuje potřeba rušné hry a zábavy ve volně utvářených proměnlivých skupinách, jež spojuje zájem, záliby, sympatie apod. Rozvíjí se fantazie, roste touha po prožívání dobrodružství, uplatňuje se potřeba vydatného fyzického pohybu. Prudký rozvoj tělesných a duševních potřeb se projevuje potřebou uplatnění aktivity. Děti tohoto věku cítí silnou touhu po přírodě, s níž zejména ve městech nepřicházejí téměř do styku. Dětem mladšího a středního školního věku nejlépe odpovídají terénní typy hřišť pro dobrodružné hry, jež se u nás teprve někde objevují, zatímco v zahraničí už jsou běžná. Jde o hřiště, která využívají prvků přirozené přírody nebo ji napodobují. Mají nerovný terén s kopečky, prohlubeninami, stromy, na které se může lézt, křovinami, balvany, vodou apod. Zvlněný terén a porost skýtají různé možnosti pro tvořivou hru pro prožívání dětských dobrodružství. (Pávková a kol., 2008, s. 69)

3.3 Výchovné a vzdělávací činnosti

V této kapitole je konkretizována obsahová stránka činnosti v době mimo vyučování. Pozornost je věnována jak činnostem tvořícím součást volného času (odpočinkové, rekreační,

zájmové, veřejně prospěšné), tak i těm činnostem, které vyplývají z povinností dětí (sebeobslužné a příprava na vyučování). Je zřejmé, že všechny typy aktivit jsou významné a navzájem se prolínají.

3.3.1 Obsah výchovy mimo vyučování

Výchova mimo vyučování má výrazně činnostní charakter. Obsah výchovy mimo vyučování tvoří výchovně-vzdělávací činnosti odpočinkové, rekreační, zájmové, veřejně prospěšné, sebeobslužné a příprava na vyučování. (Pávková a kol., 2008, s. 51)

Odpočinkové činnosti jsou psychicky i fyzicky nenáročné, slouží k odstranění únavy. Do režimu dne se zařazují nejčastěji po obědě, ale podle potřeby i kdykoli během dne. Podle situace mohou mít charakter klidu na lůžko nebo klidného pohybu. Vhodné jsou též drobné individuální zájmové aktivity, jako např. četba, sběratelství, rukodělné práce nebo hudební činnosti. Dobré uplatnění nacházejí i specifické relaxační techniky, které ve spojení s autogenním tréninkem přinášejí nejen rychlé a efektivní odstranění únavy, nýbrž mají i psychoterapeutický význam.

Rekreační činnosti slouží také k odreagování a odstranění únavy z vyučování, obsahují však pohybově náročnější aktivity sportovního zaměření nebo manuální práce. Pokud je to možné, měly by se provádět venku. Pravidelné zařazování rekreačních činností je jedním z požadavků zdravého duševního i tělesného vývoje dětí a mládeže.

Zájmové činnosti jsou nejdůležitější součástí obsahu výchovy mimo vyučování. Uspokojování, rozvíjení a kultivace zájmů, uspokojování potřeb a rozvoj specifických schopností jsou významné výchovné úkoly, které se podílejí na utváření životního stylu a hodnotové orientaci člověka. Mezi základní oblasti lze zahrnout zájmové činnosti společenskovední, přírodovědné, pracovní-technické, tělovýchovné, sportovní a esteticko-výchovné.

Sebeobslužné činnosti se zaměřují na vedení dětí k samostatnosti v péči o vlastní osobu a osobní majetek. Jejich podstata spočívá v pěstování návyků osobní hygieny, účelného a vkusného oblékání, návyků péče o pořádek a čistotu prostředí a návyků při jednání s lidmi. Podmínkou výchovného úspěchu je pravidelnost, denní režim, důslednost, vytrvalost a velká trpělivost.

Veřejně prospěšné činnosti spočívají ve vedení dětí k dobrovolné práci ve prospěch druhých lidí, jednotlivců či sociálních skupin. Jako příklady lze uvést podíl na ochraně a tvorbě životního prostředí, pomoc slabším, starším, nemocným osobám, kulturní a osvětové

činnosti. Tyto aktivity se při dobrém pedagogickém vedení výrazně podílejí na formování kladných charakterových vlastností a podněcování žádoucích sociálních vztahů.

Přípravou na vyučování se rozumí okruh činností, které souvisejí s plněním školních povinností. Jednotlivé typy výchovných zařízení se podílejí na přípravě na vyučování v různé míře a různými formami, podle svých funkcí a věku dětí.

Kromě vypracování písemných i jiných zadaných úkolů patří do této oblasti i rozšiřování a prohlubování poznatků z vyučování, jejich konkretizace a praktické využití. Způsoby práce by měly být pokud možno odlišné od vyučování. Aktivizující vliv má použití didaktických her. Příprava na vyučování souvisí se zájmovými činnostmi, při kterých mají děti možnost praktické aplikace vědomostí i jejich rozšiřování a prohlubování. Vychovatelé ovlivňují kvalitu přípravy na vyučování jejím vhodným zařazením do režimu dne, vytvořením optimálních podmínek pro učení, individuálním přístupem k dětem i navázáním spolupráce s učiteli a rodiči dětí.

Ideálem výchovy mimo vyučování je výchova jedince s mnohostranně rozvinutými zájmy a jedním hlubokým specializovaným centrálním, celoživotním zájmem. Výchovné úsilí v této oblasti má velký význam, požadovaná úroveň zájmů se u člověka projeví též v úrovni rodinné výchovy a v jeho pracovní výkonnosti a pomáhá mu vyrovnat se s náročnými životními situacemi. Tím přispívají k duševní hygieně, navozují duševní rovnováhu, spokojenost, vyrovnanost. Duševní zdraví má bezpochyby vliv i na tělesnou kondici, odolnost a zdatnost člověka. Tělesně a duševně zdravý a vyrovnaný člověk je schopen kvalitních pracovních výkonů, takže racionální využívání volného času má i ekonomický efekt.

3.3.2 Psychologická podstata a pedagogický význam odpočinkových a rekreačních činností

Odpočinkové a rekreační činnosti pomáhají odstraňovat únavu z vyučování a kompenzují jednostranné zatížení žáků ve škole. **Únava** je fyziologický jev, kterým se organismus brání přetížení. Jeho podstatou jsou změny funkce mozkové kůry. Podněty působící na jedince vyvolávají v mozkové kůře vzruchy, které po určité době vzbuzují útlum.

Školní vyučování vyvolává u žáků únavu psychickou i fyzickou. Příčinou fyzické únavy je především nerovnoměrné zatížení svalových skupin při dlouhém sezení, u mladších žáků také námaha drobných svalů ruky a předloktí při psaní.

K psychické únavě přispívá nutnost záměrného soustředění pozornosti, průběh myšlenkových operací, přizpůsobování se pracovnímu tempu a dalším požadavkům učitele.

Únavu zvyšují i obavy z negativního hodnocení, proměnlivost sociálních vztahů a s nimi spojené možné záporné citové ladění. Obecnými projevy únavy jsou zpomalení tempa, zhoršení kvality činnosti a nutnost zvýšeného úsilí, což vede k menší výkonnosti.

Odolnost proti únavě se mění v souvislosti s věkem. Mladší děti se unaví snadněji než starší. Také v období puberty žáci snadněji podléhají únavě, což souvisí s velkými hormonálními proměnami a s překotným nerovnoměrným tělesným vývojem. Tyto skutečnosti je nutné brát v úvahu při zařazování odpočinkových a rekreačních činností do režimu dne. Mezi jednotlivci však existují v tomto směru velké individuální rozdíly. Závisí na tělesné konstituci, zdravotním a psychickém stavu, úrovni schopností, typu vyšší nervové činnosti, rodinném prostředí apod.

Žáci, kteří nemají dostatek příležitosti k odpočinku a rekreaci, jsou přetěžováni nebo mají pocit přetížení. Reagují většinou zcela přirozeně nepozorností, vzdorovitostí, odmítáním poslušnosti. Někdy však dochází z těchto důvodů i k tak závažným poruchám chování jako je lhaní, podvádění, záškoláctví, útoky z domova, toulání, projevy agresivity či jiné formy afektivního jednání. (Pávková a kol., 2008, s. 84)

Jedinou ochranou před přetěžováním žáků a prostředkem k odstranění únavy z vyučování je **vydatný odpočinek a pohybová aktivita** v době mimo vyučování. Zařazování obou typů činností je nutné z hlediska zdravotního, psychologického i pedagogického.

3.3.3 Formy a obsah odpočinkových a rekreačních činností

Odpočinkové i rekreační činnosti mohou být organizované hromadně nebo mohou mít charakter spontánní aktivity podle individuálních potřeb jedinců. Při realizaci odpočinkových činností je správné brát v úvahu, že míra únavy i potřeb a odpočinku mají individuální charakter. V optimálním případě každý volí činnost podle svého přání.

Odpočinku může sloužit:

- klid na lůžku, lehátku, koberci, křesle, venku na pokrývce, spánek, relaxace, cvičení,
- klidné hry námětové, konstruktivní, stolní společenské hry,
- prohlížení obrázků, sbírek, četba časopisů a knih, individuální zájmové spontánní činnosti,
- práce s počítačem,
- poslech rozhlasu, audio nahrávek, krátké sledování vybraného pořadu v televizi nebo z videa,

- rozhovory o přečtených knihách nebo článcích, o zhlédnutých televizních, filmových, divadelních představeních, sportovních utkáních a různých zajímavých událostech,
- vyprávění vlastních zážitků, individuální neformální rozhovory vychovatele se žáky,
- klidné, pohybově nenáročné vycházky.

Při organizovaných rekreačních činnostech se často uplatňují pohybové hry, tedy hry s pravidly, většinou kolektivní. Při jejich výběru přihlíží vychovatel k věku. Čím jsou žáci mladší, tím jednodušší mají být pravidla hry. Jednou z obvyklých forem organizovaných rekreačních činností jsou vycházky s prvky sportovních, turistických, přírodovědných i jiných zájmových činností. V rámci rekreace by měli mít žáci denně příležitost k činnostem podle vlastního přání. Tyto spontánní rekreační činnosti vedou k uspokojení individuálních potřeb, pomáhají vytvářet pocity radosti a spokojenosti, umožňují vznik a upevňování neformálních osobních vztahů a začleňování jedince do neformálních skupin. Poskytují dětem příležitost k volnému a bezprostřednímu projevu a odreagování kladných i záporných emocí. Zvláště u mladších dětí jsou spontánní pohybové činnosti z fyziologického hlediska velmi účinné, vyhovují jejich silné potřebě pohybu a mají velký kompenzační význam. Zachování přiměřeného poměru mezi spontánní a organizovanou rekreační činností je významné z hlediska výchovného, mentálně hygienického a zdravotního.

Jako rekreační činnosti mohou dobře sloužit:

- tělovýchovné chvílky zaměřené na upevňování návyků správného držení těla a zdokonalování nervosvalové koordinace,
- vyrovnávací cvičení, uvolňovací cviky, zdravotní a kondiční gymnastika s náčiním i bez náčiní,
- drobné pohybové hry na hřišti, v zahradě, ve volné přírodě s obsahem základní lokomoce, závodivé hry,
- využití areálů zdraví a dětského náradí na hřištích, překonávání přírodních překážek,
- pohybové hry v místnosti s náčiním i bez náčiní, hry námětové a dramatizující,
- sezónní hry a zábavy (hry na sněhu a se sněhem, ve vodě, koupání),
- rekreační provozování sportovních her, atletiky, gymnastiky, plavání, bruslení, lyžování a dalších sportů podle místních podmínek,
- vycházky spojené s tělovýchovnou, přírodovědnou, společenskovední nebo esteticko-výchovnou zájmovou činností,
- činnosti spojené s ochranou a tvorbou životního prostředí,

- činnosti hudebně-pohybové, hry se zpěvem či hudbou, cvičení při hudbě, lidové a společenské tance, diskotance, aerobik, pilates.

(Pávková a kol., 2008, s. 87)

Při zařazování odpočinkových a rekreačních činností bereme v úvahu kolísání výkonnosti dětí v průběhu dne. V časných ranních hodinách je nízká, pozvolna stoupá a dosahuje vrcholu přibližně mezi 9. a 10. dopolední hodinou. Následuje pozvolný pokles, nejnižší výkonnost je odpoledne mezi 13. a 15. hodinou. potom opět poněkud stoupá, večer dochází k poklesu.

Odpočinkové činnosti se do režimu dne zařazují v době největšího poklesu výkonnosti, tedy v časných ranních hodinách, po obědě a večer. Přitom ovšem přihlížíme k věku žáků a typu výchovného zařízení.

Rekreační činnosti jsou účinné, zařadí-li se na středním stupni únavy. Při větší únavě z vyučování jsou bez účinku nebo dokonce působí negativně. Proto jsou v režimu dne zařazovány nejčastěji po odpoledním odpočinku. Nedostatek rekreačních činností v režimu dne nebo předřazování přípravy na vyučování je vždy velkým zdravotně-hygienickým i pedagogickým prohřeškem.

3.3.4 Zájmové činnosti jako součást výchovy mimo vyučování

Zájmové činnosti chápeme jako cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností. Mají silný vliv na rozvoj osobnosti i na správnou společenskou orientaci.

Podle Pávkové (2008) psychologie sleduje zájem jako individuálně osobnostní jev, pedagogika se zabývá zájmy z hlediska jejich usměrňování a formování v procesu výchovy. Věnuje se nejen zájmům existujícím, ale i ovlivňování a vytváření podmínek pro vznik nových zájmů. Zájmy nevhodné a z hlediska jednotlivce i společnosti nežádoucí se snaží eliminovat.

Zájmy jsou nejčastěji vyvolány potřebami, ale nejsou s nimi totožné. Vztah mezi potřebami a zájmy je oboustranný. Zájmy se rozvíjejí na základě existujících potřeb, umožňují jejich uspokojování a tím zároveň ovlivňují jejich charakter a vznik dalších potřeb. Při výchovném působení tak prostřednictvím obsahu jednotlivých činností dochází nejen k uspokojování již existujících potřeb, ale i k jejich pedagogickému regulování podle požadavků společnosti v souhlasu s dispozicemi jednotlivců.

Zájmy souvisejí s celkovým zaměřením osobnosti a lze je charakterizovat jako relativně stálé snahy zabývat se předměty nebo činnostmi, které člověka upoutávají po stránce

citové nebo poznávací. Zajímavému předmětu nebo činnosti přikládá člověk zvláštní hodnotu, a proto je veden snahou po aktivním styku s ní.

Zájmy můžeme dělit i podle úrovně činnosti, časového trvání, koncentrace společenské hodnoty a tradičně podle obsahu.

Dělení podle úrovně činnosti rozeznáváme zájmy a následně činnosti, které můžeme označit jako aktivní a receptivní. Aktivními se označují zájmy, při nichž jedinec sám vyvíjí činnost a produkuje nějaké hodnoty, zabývá se aktivně předmětem svého zájmu. Receptivní jsou ty, při jejichž realizaci se aktivita omezuje pouze na vnímání předmětu zájmu. Intenzitou se určuje kvalita. Můžeme rozlišovat zájmy hluboké a povrchní. Hloubkou rozumíme úsilí, které jedinec vynakládá na uspokojení zájmu. Hluboké zájmy silně jedince ovlivňují a působí na něj, rozvíjejí poznání, zdokonalují dovednosti, obohacují citový život.

Z hlediska časového trvání hovoříme o krátkodobých, dočasných či přechodných zájmech, jejichž opakem jsou zájmy trvalé. Intenzita zájmu a délka jeho trvání je výrazně ovlivněna vývojem jedince a jeho zráním. Dělení podle stupně koncentrace na předmět zájmu lze rozlišit zájmy jednostranné a mnohostranné. Je však zjednodušením prohlásit mnohostranné zájmy za povrchní a jednostranné za hluboké.

Z hlediska společenských norem můžeme používat označení zájmy žádoucí a zájmy nežádoucí, které se neslučují s obecně platnými společenskými, případně právními normami. Společensky ovlivňovaná zájmová činnost vede ke společensky žádoucímu rozvoji osobnosti talentu, aktivnímu životnímu stylu, naopak volný čas nenaplněný zájmem může být příčinou patologického chování. Výchova ke zdravému a společensky žádoucímu užívání volného času v dětství je efektivnější a levnější než následná převýchova narušených jedinců. (Pávková a kol., 2008, s. 93)

Tradičně se užívá dělení podle obsahu na zájmové činnosti společenskovední, pracovně-technické, přírodovědně-ekologické, esteticko-výchovné, tělovýchovné, sportovní a turistické. Významné místo dnes zaujímají činnosti spojené s výpočetní technikou.

Zájmové činnosti společenskovední zahrnují činnosti, které vedou jak k poznání aktuálního společenského dění, tak i některých historických souvislostí. Pěstují vztah k vlasti, k mateřskému jazyku, k demokratickým a humanistickým tradicím našeho národa. Základní oblasti společenskovedního zaměření jsou výchova k vlastenectví, k partnerství a k rodičovství a společenská výchova, sběratelství a jazykověda. Společenskovední zájmové činnosti poskytují mnoho možností pro činnosti individuálního charakteru i pro nenásilné získávání poznatků z ostatních oborů lidské činnosti.

Zájmové činnosti pracovní-technické napomáhají k systematickému zdokonalování manuálních dovedností, obohacují vědomosti o technické poznatky i umožňují aplikaci těchto poznatků v praxi. Prostřednictvím mnohostranné činnosti se prohlubuje zájem žáků o tvořivou práci, o přiměřenou účast na řešení současných problémů vědy a techniky. Také lépe chápou význam odborné kvalifikace v době rychlého rozvoje vědy a techniky.

Pracovní-technické zájmové činnosti by měly podporovat přirozenou touhu dětí po aktivním uplatnění v oblasti techniky, rozvíjet jejich technické myšlení a představivost.

Zájmové činnosti přírodovědné vedou k prohlubování vědomostí o dění v přírodě, pěstují vztah k její ochraně. Rozvíjejí zájem o pěstitelství a chovatelství. Spontánnímu zájmu dětí o živou a neživou přírodu i citovému vztahu ke všemu živému lze využít k formování pocitu morální odpovědnosti za ochranu přírody a k vytváření správných postojů k životním hodnotám. (Pávková a kol., 2008, s. 95)

Náplň přírodovědných zájmových činností nejmladších dětí by měla vycházet z toho, že jsou schopny osvojit si jak poznatky o živočišných, rostlinách a neživé přírodě, tak i některé dovednosti v péči o ně. Nejčastější činností je pozorování přírody na vycházkách. Pozorování přírody by měl vychovatel spojit s její ochranou i se sbíráním přírodovědného materiálu a uskutečňovat je převážně pomocí různorodých praktických činností.

Zájmové činnosti estetickovýchovné utvářejí a formují estetické vztahy dětem k přírodě, společnosti a jejím materiálním i kulturním hodnotám. Činnosti jsou zaměřeny na rozvíjení výtvarného, hudebního, literárního, dramatického a hudebně-pohybového projevu, na kulturu chování a výchovu vkusu, rozvoj tvořivosti.

Pro estetickovýchovnou zájmovou činnost jsou významné všechny aktivity, ve kterých se uplatňuje estetický vztah ke skutečnosti – kulturní akce, různé typy vycházek, přehlídky činností apod. Zvláště významné jsou vlastní tvořivé aktivity. Tyto činnosti přinášejí nové a emocionálně cenné zážitky a stávají se i silným motivačním prvkem.

Zájmové činnosti tělovýchovného, sportovního a turistického zaměření přispívají k fyzické zdatnosti a psychické odolnosti. Pravidelné provádění některé z těchto činností pomáhá řešit problém klesající tělesné zdatnosti dětí. Přiměřená pohybová aktivita je podmínkou zdravého vývoje. Možnost poznávat různé druhy sportu podněcuje děti k jejich aktivnímu provozování a ve značné míře tak přispívá i k tomu, aby se pohyb stal i v dospělosti nezbytnou potřebou.

Oblast tělovýchovy je pro děti přitažlivá a ze zdravotního hlediska potřebná. Pro všeobecný rozvoj pohybových schopností je nutná všestrannost. Činnost by proto měla být

zaměřena na vybrané prvky z atletiky, gymnastiky, sportovních her, turistiky a podle místních podmínek na plavání, bruslení, lyžování nebo jiné sporty.

3.3.5 Sebeobslužné a veřejně prospěšné činnosti ve výchově mimo vyučování

Pávková a kol., (2008) uvádí, že **sebeobslužné činnosti** se zaměřují na vedení žáků k samostatnosti v péči o vlastní osobu a osobní majetek. Jejich podstata spočívá v pěstování hygienických návyků, návyků kulturního chování a jednání s lidmi. Vytváření a upevňování sebeobslužných návyků je jednou z podmínek a zároveň první fází při formování mravních vlastností. Proces formování sebeobslužných návyků se řídí zákonitostmi učení, především učení senzomotorického a sociálního.

Podstatou **veřejně prospěšné činnosti** je uvědomělé vykonávání takové práce, která prospívá ostatním lidem vytvářením určitých hmotných či duchovních hodnot. Při správném pedagogickém postupu je výchovným prostředkem, který ovlivňuje biologický, psychický i sociální rozvoj žáků. Veřejně prospěšné činnosti jsou součástí volného času a plně pro ně platí princip dobrovolnosti. Jediným správným postupem vychovatele při získávání žáků pro veřejně prospěšnou činnost je tedy vhodná motivace. Při promyšleném pedagogickém vedení jim tyto činnosti přináší pocit uspokojení, radost z dobrých výsledků a společenského ocenění práce.

Při formování sebeobslužných návyků je nutné, aby vychovatel respektoval zákonitosti učení. **Návyky** se utvářejí na základě vysvětlení a vzorového předvedení od prvních pokusů pravidelným opakováním k automatickému vykonávání činností. Upevněný návyk se vyznačuje také potřebou vykonávat určitou činnost a nepříjemným pocitem při jejím znemožnění. I ve fázi upevněného návyku je nezbytná průběžná kontrola a vedení k sebekontrolě.

Podmínkami úspěchu vychovatele je pravidelnost, pevný denní režim, důslednost a trpělivost. Velký význam má dodržování zásady individuálního přístupu, přihlížení k úrovni rozvoje dětí, využívání kladné motivace, jednota výchovného působení i kladný příklad vychovatele.

Velký význam má i dobré **organizační zabezpečení a koordinace veřejně prospěšných činností** mezi různými institucemi (škola, školní družina, atd.). Nedostatečně organizačně zabezpečená veřejně prospěšná činnost působí z výchovného hlediska negativně, vyvolává nechuť k další práci. Při organizování veřejně prospěšné činnosti je nezbytné, aby vychovatel poskytl dětem příležitost aktivně se podílet na plánování, organizaci i kontrole a hodnocení činností a vhodně je motivoval, vzbudil u nich o činnost zájem.

Motivačně působí i vysvětlení významu určité činnosti, jejího smyslu a užitečnosti. Zvláště silným motivem je veřejné uznání práce, pochvala, vyzvednutí úspěchu nebo alespoň snahy.

4 ŠKOLNÍ DRUŽINA

Kapitola čtvrtá se zaměřuje na problematiku školní družiny, podává základní informace o školní družině (cíl, poslání, funkce). Charakterizuje dokumentaci, právní předpisy a blíže specifikuje pojem vychovatel.

4.1 Základní informace o školní družině

Školní družina je v souladu se Zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) a s Vyhláškou č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání začleněna do školských zařízení pro zájmové vzdělávání, tvoří tedy významnou součást výchovně-vzdělávací soustavy v České republice. Školní družina je školské zařízení pro výchovu mimo vyučování. Účast v tomto zařízení je na základě dobrovolnosti, není tedy povinná a záleží jen na rozhodnutí rodičů dětí o jejich umístění. Činnost ve školní družině je zpoplatněna podle § 14 Vyhlášky č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, o její výši rozhoduje ředitel školy. Poplatek se uhrazuje buď složenkou, nebo bankovním převodem na účet a nejzazším termínem je poslední den předchozího měsíce.

Školní družiny jsou většinou zřizovány v rámci základních škol nebo jako samostatná zařízení. Družina plní i sociální funkci, což spočívá v dohledu a péči o děti v době, kdy jejich rodiče jsou v zaměstnání. Je provozována ve dnech, kdy probíhá školní vyučování, v ranních a odpoledních hodinách. V období prázdnin družina obvykle nefunguje. **Zařízení je určeno zejména pro žáky mladšího školního věku.** Základní organizační jednotkou je členění na oddělení. Nejvyšší počet je stanoven na 30 žáků na jednu vychovatelku. Vychovatelka má v působnosti celé oddělení. Vedení všech oddělení má na starosti vedoucí vychovatelka.

Podle Metodického pokynu má školní družina svá specifika a není pokračováním školního vyučování.² Cílem školní družiny je mimoškolní výchova, která respektuje pedagogiku volného času. V podstatě se jedná o výchovu, která je na rozhraní výchovy poskytované v rodinném a školním prostředí. Posláním družiny jsou zájmové, odpočinkové a rekreační činnosti, jež umožňují získávat další rozvoj vědomostí, dovedností. Aktivity děti motivují, podporují jejich kreativitu a obohacují tak rozvoj osobnosti dítěte. Náplní družiny jsou činnosti různého zaměření. Snaží se o smysluplné využití volného času.

² Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin č.j. MŠMT ČR 17 749/2002-51. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2002.

Školní družina plní několik významných funkcí. Jde zejména o výchovné, vzdělávací, sociální, preventivní (např. prevence sociálně patologických jevů) a zdravotní funkce. Prostředí družiny má splňovat bezpečnostní, estetická a další kritéria stanovená Vyhláškou Ministerstva zdravotnictví České republiky č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Vybavení prostor družiny a uspořádání nábytku má umožňovat přístupnost k činnostem a nemá být bariérou k vzájemné komunikaci mezi dětmi a vychovatelkou. Prostorové podmínky by měly respektovat potřeby dětí. Výzdoba, nejlépe z vlastní tvorby dětí, podněcuje a nabádá k tvořivosti a je námětem pro další inspiraci.

4.2 Dokumentace a právní předpisy

Školní družina vede podle povahy své činnosti dokumentaci stanovenou školským zákonem č. 561/2004 Sb., Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR blíže upřesňuje svým prováděcím předpisem formu, rozsah a způsob vedení příslušné dokumentace. Za tímto účelem každý rok uveřejňuje ve svém Věstníku přehled povinné dokumentace a tiskopisy.

Do dokumentace vedené ve školní družině patří:

1. Školní vzdělávací program pro zájmové vzdělávání školní družiny.
2. Školní řád – vnitřní řád školní družiny.
3. Docházkový sešit.
4. Třídní kniha – zápisní lístek, odhlašovací lístek ze školní družiny.
5. Přehled výchovně-vzdělávací práce (týdenní skladba zaměstnání).
6. Celoroční plán školní družiny pro školní rok.
7. Měsíční plán práce.
8. Nabídka kroužků školní družiny ve školním roce.

Školní vzdělávací program pro zájmové vzdělávání školní družiny je povinným a závazným dokumentem stanovený školským zákonem. Obsahem školního vzdělávacího programu jsou identifikační údaje školy (název a adresa školy, ředitel školy, kontakty), základní údaje o práci školní družiny, organizační, materiální a personální podmínky školní družiny, výchovně vzdělávací strategie (klíčové kompetence k učení, kompetence k řešení problému, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské, kompetence pracovní), plán činností školní družiny (tematické okruhy, očekávané výstupy, metody).

Vnitřní řád školní družiny je nedílnou součástí školního řádu. Je vydávaný ředitelem školy. Obsahem jsou všeobecná ustanovení, organizace a provoz školní družiny a dokumentace vedená v oddělení školní družiny. Všeobecné ustanovení je zaměřeno na činnost družiny. Organizace a provoz školní družiny vymezuje přihlašování a odhlašování žáka, vyloučení žáka ze školní družiny, provoz školní družiny, docházku do školní družiny, pravidla chování žáků při činnostech školní družiny, bezpečnost a ochrana zdraví žáků školní družiny, režim školní družiny.

Docházkový sešit je určen pro nepravidelnou docházku žáků. Slouží k evidenci docházky žáků bez zápisového lístku. Jedná se o žáky, kteří ve školní družině čekají na odpolední vyučování nebo na kroužek.

Třídní kniha je dokument, ke kterému je přiložen zápisní (zápisový) lístek k pravidelné docházce. Rodič jako zákonný zástupce dítěte na jeho základě písemnou formou přihlašuje dítě do družiny. V něm jsou uvedeny osobní údaje žáka, informace o zdravotním stavu žáka, telefonní kontakty na zákonné zástupce, doba a způsob odchodu z družiny. Odhlašovací lístek ze školní družiny vyplňuje zákonný zástupce, když odhlašuje dítě z družiny. Do tiskopisu se zaznamenává jméno dítěte, jeho bydliště, navštěvovaná třída, k jakému datu se dítě odhlašuje ze školní družiny a podpis zákonného zástupce.

Přehled výchovně-vzdělávací práce s uvedením počtu žáků a týdenní skladbou zaměstnání schvaluje ředitel školy. Přehled vede vychovatelka a jsou do něj zaznamenávány aktivity dětí v rámci daného týdne. Dále je zde dokumentována klasická docházka dětí, údaje o jejich nepřítomnosti a také hospitace. V přehledu najdeme seznam přihlášených žáků, jejich třídu, osobní údaje jako je adresa trvalého bydliště, telefonní kontakty na zákonné zástupce, informaci o odchodu z družiny (samostatně či s doprovodem).

Celoroční plán školní družiny pro školní rok zahrnuje zájmové činnosti v oblasti společenskovední, pohybové, pracovní, výtvarné, hudební, přírodovědné na aktuální školní rok rozpracovaný do kratších časových údobí.

Měsíční plán práce vypracovává vychovatelka. Je tematickým plánem činností školní družiny, např. I. Místo, kde žijeme – náš domov, naše škola; II. Náš svět – poznáváme Zemi, Země, součást vesmíru, naše společnost; III. Naše město a země; IV. Pravidla slušného chování; Mezilidské vztahy – rodina, kamarádi a spolužáci, cizí lidé; V. Zdravý životní styl – prevence úrazů, aktivita; VI. Člověk a příroda; VII. Svět pohádek a fantazie. Na každý den se plánují konkrétní aktivity jako kreslení, malování, vystřihování, koláže, výroba předmětů (dekorativních a upomínkových), zpěv, hudebně-pohybové aktivity, sportovní aktivity (v tělocvičně anebo na školním hřišti), hry, vycházky, práce s encyklopediemi a přírodninami.

K dalším činnostem náleží příprava na vyučování ve formě práce s textem, mapou, řešení kvízů, křížovek, vědomostní soutěže, didaktické hry a hry zaměřené na postřeh, paměť, pozornost a smysly. Mezi zajímavé aktivity nepochybně patří návštěva knihovny, diskotéka, karneval, tvůrčí dílny, výstava vlastních výrobků, soutěže v přírodě.

Nabídka kroužků školní družiny ve školním roce je přehledem kroužků jako jsou např. sportovní hry, počítače, dramatický kroužek, knihovnický kroužek, stolní tenis, výtvarný kroužek, které pořádají vychovatelky školní družiny a jsou určené zejména pro menší kolektiv dětí, které navštěvují školní družinu.

Hájek, Hofbauer, Pávková (2008) upozorňují na potřebu orientačně znát odpovídající právní normy, které se vážou k určité činnosti. Zejména při práci s dětmi, za něž se nese právní odpovědnost.

K činnostem školních družin se vztahují následující právní předpisy:

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Nařízení vlády č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálněpedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků.
- Vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 343/2009 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 64/2005 Sb., o evidenci úrazů dětí, žáků a studentů, ve znění pozdějších předpisů.
- Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin č. j. MŠMT ČR 17 749/2002-51. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2002.
- Metodický pokyn č. j. MŠMT ČR 37 014/2005-25 k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2005.

4.3 Vychovatel

Vychovatel³ vykonává přímou pedagogickou práci a je tedy pedagogickým pracovníkem. Právním předpisem, který upravuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka, je Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. K předpokladům pro výkon funkce pedagogického pracovníka patří způsobilost k právním úkonům, odborná kvalifikace (pro přímou pedagogickou činnost), bezúhonnost, zdravotní způsobilost a znalost českého jazyka. Nařízení vlády č. 75/2005 Sb., kterým se stanoví rozsah vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálněpedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků stanovuje, že vychovatel ve školní družině má splnit pracovní dobu v rozsahu 28 – 30 hodin týdně.

Pedagogičtí pracovníci se ve své profesi i nadále vzdělávají a zvyšují si svou odbornou kvalifikaci, přičemž povinnost dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků vyplývá ze Zákona č. 563/2004 Sb. Další vzdělávání lze realizovat ve vzdělávacích zařízeních a kurzech, které získaly akreditaci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR anebo v rámci samostudia.

Práce vychovatele patří do pomáhajících profesí, tak jako profese pedagogů, lektorů, lékařů, zdravotních sester, ošetřovatelů, psychologů, sociálních pracovníků, terapeutů. Jsou to tedy všechna povolání, kde se přichází do kontaktů s jinými lidmi (žáky, studenty, pacienty, klienty), s nimiž komunikují, vytvářejí pracovní vztah a využívají k tomu svou osobnost. Jde o velmi psychicky náročná povolání. Úskalím pomáhající profese je syndrom vyhoření.

Podle Kopřivy (1997) práce v pomáhající profesi může na jedné straně energii dokonce dodávat, na druhé straně ji za jiných okolností může intenzivně odčerpávat. Dlouhodobě záporná energetická bilance vede k syndromu vyhoření. Pravý syndrom vyhoření není pouhou chronickou únavou, ale je do něj vpletena též otázka hodnoty a smyslu vlastní práce.

³ Pojem vychovatel vymezuje legislativa, ale z důvodu častějšího působení žen na této pozici, je upřednostněn pojem vychovatelka před pojmem vychovatel.

5 CHARAKTERISTIKA ZKOUMANÉ ŠKOLNÍ DRUŽINY

V páté kapitole jsou prezentovány údaje o školní družině, kde byl proveden výzkum, seznámíme se se smyslem her, dále s činnostmi ve školní družině a v neposlední řadě se samotnými realizovanými zájmovými činnostmi.

5.1 Základní informace a činnosti ve zkoumané školní družině

Školní družina, kde byl proveden výzkum, funguje **při Základní škole a mateřské škole Ostrava – Zábřeh, Kosmonautů 13, příspěvkové organizaci**. Zřizovatelem školy je Statutární město Ostrava, Městský obvod Ostrava – Jih, IČ školy je 70631760. Škola byla zapsána do školského rejstříku dne 17. 5. 2007. Je situována uvnitř obytné zóny. V její blízkosti se nachází dětské hřiště s průlezkami, houpačkami a lanovými překážkami. V nedalekém okolí se nabízí možnost vycházek do Bělského lesa. Vzhledem k tomu, že ve škole není k dispozici bazén, vychovatelky s dětmi dojíždí městskou hromadnou dopravou do jiného školského zařízení.

Školní družina je umístěna v přízemí budovy základní školy. Má tři oddělení a je přednostně určena pro žáky prvního stupně, tj. od 1. – 5. třídy, ve věku od 6 – 11 let. Maximální kapacita je vymezena až pro 90 dětí. Jestliže se nenaplní kapacita oddělení, lze doplnit oddělení i žáky z druhého stupně. Všechna oddělení školní družiny nemají samostatné prostory s hernou, ale jsou umístěny ve školních třídách, kde dopoledne probíhá výuka. Školní družina využívá ke svým činnostem školní tělocvičnu a hřiště, školní kuchyň určenou pro učební účely, školní knihovnu. Ve škole funguje školní knihovna s výbavou pěti počítačů připojených k internetu, televizoru, videopřehrávače, domácího kina a magnetofonu. Ze školní knihovny se tak vytvořilo informační centrum školy, které je zpřístupněno i pro potřeby veřejnosti. V budově školy je zřízen školní obchod, kde je možné zakoupit školní potřeby a občerstvení. Školní jídelna není součástí budovy základní školy, děti docházejí v doprovodu vychovatelek do školní jídelny na Kosmonautů 15.

Prostory školní družiny, jakožto i chodby a třídy školy, jsou velmi bohatě vyzdobeny vlastnoruční originální tvorbou dětí. Najdeme zde velmi pěkné a zajímavé dekorativní předměty z různých materiálů, zejména z keramiky. (Keramický kroužek je jedním ze zájmových kroužků s velkou tradicí vedený pedagogem. Přestože je provozován za úhradu, je vždy naplněn a je o něj projevován ze strany dětí velký zájem. Škola vlastní keramickou dílnu, kde jsou umístěny dvě vypalovací pece a hrnčířský kruh.) Do vybavení školní družiny

patří spousta různých druhů stolních her, stavebnice, puzzle, dětské časopisy, knížky, sportovní náčiní, plyšové hračky, psací a kreslicí potřeby, kapsáře připevněné na zdi, magnetické nástěnky, velké stavebnicové díly z polystyrénu potažené látkou, televize, CD přehrávač atd.

Vychovatelky 1. a 2. oddělení školní družiny jsou zaměstnány na plný pracovní úvazek. Vychovatelka 3. oddělení je současně studentkou prezenčního studia na VŠ v Ostravě, a tak je zaměstnána na částečný úvazek. Vedoucí vychovatelkou školní družiny je zástupkyně ředitele školy.

Ke své činnosti ve školní družině ještě organizují pro děti ze školní družiny zájmové kroužky. K veškerým situacím jakéhokoliv charakteru se snaží přistupovat s klidem, rozvahou, vyrovnaností a spravedlivostí. Děti vedou ke spolupráci v kolektivu, toleranci, pochopení a úctě mezi sebou navzájem. Nezastupitelnou roli zde hraje komunikace, a to jak verbální, tak neverbální.

Podle Pávkové a kol. (2002) vychovatel s dobrým vztahem k dětem může částečně nahradit nebo doplnit nefunkční rodinu. Nejde jen o projev dobré vůle, ale o profesionální přístup.

Vztahy mezi vychovatelkami a dětmi jsou posilovány formou odměn a trestů. Jsou tak vymezena jasná pravidla. Systém odměn spočívá v pochvale, povzbuzení. Trestem je pokárání, vyčlenění z kolektivu (např. v průběhu hry si jde dotyčné dítě sednout ke stolu a až se zklidní, může se opět zapojit a pokračovat ve hře s ostatními dětmi) nebo dřepy. Hra „Hříbek a les“ je aplikována v případě kolektivní nekázně. Hra spočívá v tom, že když vychovatelka řekla slovo hříbek, děti jdou do dřepu a při slově les vstoupnou. Postupně se slova různě mění a zrychlují. Když dítě špatně zareaguje, tak pro něj hra skončí. Poslední dítě ve hře je vítězem.

V každodenní pedagogické praxi je hra nenahraditelným prostředkem výchovy. Jejím používáním navozujeme situace, příběhy, děje, role, ve kterých se jedinec či skupina rozvíjí a roste vědomostně, dovednostně, ale především zkušenostně. Hra je prostředkem, kterým ověřujeme své teoretické poznatky, úroveň dovedností, životní zkušenost a provozujeme je s vědomím použitelnosti v životě. (Hanuš, Chytilová, 2009, s. 114)

Základ činností ve školní družině tvoří především hry – individuální, kolektivní, klidové, sportovní, námětové a didaktické hry k procvičování znalostí. Hry jsou důležité pro další rozvoj dítěte. Pomáhají dětem mladšího školního věku odpoutat se od školních a jiných povinností. Jsou zdrojem zážitků a emocí. Přináší další navázání kontaktů

a spolupráce s ostatními dětmi, podněcují jejich představy. S vývojovým obdobím dochází ke změně charakteru her. Rozdílnost je patrná u obou pohlaví.

Hra je jedna ze základních lidských činností. Má pozitivní důsledky pro relaxaci, rekreaci, duševní zdraví. (Hartl, Hartlová, 2000, s. 195)

V souladu s čl. 31 Úmluvy o právech dítěte je dětem uznáno právo na odpočinek a volný čas, na účast ve hře a oddechové činnosti odpovídající jeho věku, jakož i na svobodnou účast v kulturním životě a umělecké činnosti a napomáhání k tomu, aby dětem byly poskytovány odpovídající a rovné možnosti v oblasti kulturní, umělecké, oddechové činnosti a využívání volného času.

Edukační činnosti uskutečňované ve školní družině se mění v souvislosti s celoročním plánem školní družiny pro příslušný školní rok, který je rozložen na jednotlivé měsíce a dále rozpracován do týdenních plánů. Každý měsíc má danou tematiku a je přizpůsoben ročnímu období. Základní činností družiny je zájmové vzdělávání žáků. Odpočinkové a relaxační, společenské, zájmové činnosti a příprava na vyučování jsou systematické a střídají se tak, aby odpovídaly psychohygienickým požadavkům (denní a týdenní biorytmus) dětí. Ve školním řádu družiny je stanovena doba odchodu (po obědě, od 13.30 – 14.00 hod. a od 15.15 hod., jestliže není dítě v kroužku) a to z důvodů, aby nebyla přerušována činnost ostatních dětí z družiny. Režim školní družiny časově vymezuje stanovené činnosti (viz tabulka 1).

Čas	Činnosti
06.00 – 07.45 hod.	Relaxační odpočinek – klidové hry (stolní, stavebnice), zájmová činnost – malování, četba;
11.30 – 13.00 hod.	Oběd, osobní hygiena, volná činnost;
13.00 – 13.30 hod.	Odpočinková činnost – četba knih, vyprávění, rozhovory na dané téma, poslech písní a pohádek z CD;
13.30 – 15.00 hod.	Výchovná činnost – výtvarná, pracovní, hudební, tělovýchovná, přírodovědná; pobyt venku - na hřišti či v přírodě, příprava na vyučování;
15.00 – 16.30 hod.	Rekreační činnost, kroužky, svačinka, osobní hygiena, úklid herny;

Tabulka 1. Režim školní družiny - Vnitřní řád školní družiny, 2008

Zájmové činnosti jsou rozebrány v obecném pojetí v kapitole **3.3 Výchovné a vzdělávací činnosti**. V této kapitole **Charakteristika zkoumané školní družiny** jsou zájmové činnosti uvedeny na konkrétních příkladech.

Zájmové činnosti chápeme jako cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností. Mají silný vliv na rozvoj osobnosti i na správnou společenskou orientaci. (Pávková a kol., 2008, s. 92)

Zájmové činnosti rozvíjí všestranně osobnost dítěte. Zájmové činnosti ve školní družině plní výchovnou i vzdělávací funkci. Děti získávají nové vědomosti a dovednosti. Činnosti jsou pro ně prostředkem odreagování a fyzickým i psychickým naplněním.

V celoročním plánu školní družiny pro příslušný školní rok jsou zahrnuty zájmové činnosti. **Zájmové činnosti jsou rozděleny na: společenskovední zájmové činnosti, sportovní zájmové činnosti, pracovní-technické zájmové činnosti, esteticko-výchovné zájmové činnosti, přírodovědné zájmové činnosti.**

Společenskovední zájmové činnosti zahrnují společenské hry, které rozšiřují znalosti o společnosti, historii, tradicích, zvycích. Patří sem pravidla společenského chování, dodržování bezpečnosti v silničním provozu, hygienické zásady při stolování, společenské akce – vánoční a velikonoční zvyky a tradice. Cílem je rozvoj sociálních vztahů, tolerance, ohleduplnosti, slušnosti, zdvořilosti, přátelství, pomoc potřebným, kolektivní spolupráce.

Sportovní zájmové činnosti vedou k rozvoji fyzické zdatnosti, posilují spolupráci v týmu, učí novým sportovním technikám, přispívají k psychické odolnosti. Náplní jsou míčové hry (přehazovaná, kopaná, vybíjená, vyvolávaná) a pohybové hry na školním hřišti a v tělocvičně, ve třídě, soutěžní hry, cvičení na nářadí (hrazda, kruhy, žebřiny), cvičení s hudbou, sportování v přírodě, atletický trojboj (běh, skok, hod), turnaj ve vybíjené, kondiční cvičení, soutěže družstev, skok přes švihadlo, hry na postřeh, pouštění draků, relaxační cviky.

Pracovní-technické zájmové činnosti rozvíjí především manuální dovednosti, kdy se děti seznamují s nářadím a nástroji. Učí se s nimi samostatně manipulovat a osvojovat si pracovní postupy. Konkrétně se jedná o práci s přírodninami, skládání a vystřihování z papíru, modelování z plastelíny, výroba draků, vyrábění figurek z kaštanů, žaludů, přírodnin, výzdoba třídy, výroba dekorace (zimní, jarní, velikonoční, letní), konstrukce ze stavebnic, výroba přáníček, modelování a tvoření ze sněhu.

Z hlediska **esteticko-výchovné zájmové činnosti** je u dětí je podporován pozitivní vztah k estetickému cítění, rozvíjí kreativitu, představivost, fantazii a emoce. Do této kategorie patří zpěv, kresba, malba, recitace básní, pantomima, pohádky, pěvecké soutěže, ilustrace, dramatizace pohádky, poslech písní, výtvarné soutěže.

Základní složkou přírodovědné zájmové činnosti je ekologická výchova a ochrana přírodního prostředí. Cílem je seznamovat a prohlubovat zájem o přírodu, rostliny a zvířata. Obsahem jsou vycházky do přírody za účelem poznávání stromů, zvířat, květin, plodů (ovoce, zelenina, houby), sběr šípků, jeřabin, kaštanů, žaludů, práce s přírodovědnou literaturou, encyklopedií, hádanky, kvízy, křížovky, seznamování se zajímavými přírodními lokalitami ČR.

Z Vyhlášky č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání zajišťuje školní družina další činnosti, kterými jsou odpočinkové a rekreační činnosti, příprava na vyučování.

Odpočinkové činnosti pomáhají odstranit únavu dětí ze školního vyučování. Většinou se zařazují do denního režimu po obědě nebo pro děti, které navštěvují před vyučováním ranní družinu (brzké vstávání) a kdykoliv dle potřeby v průběhu dne. Na tyto relaxační činnosti nejsou kladeny fyzické a psychické nároky a splňují požadavky na duševní hygienu. K odpočinku se využívá koberce, kde se mohou děti věnovat klidovým a námětovým hrám, stavebnicím či klidné zájmové činnosti (četba knih a časopisů, malování, vyprávění, tematické rozhovory, poslech písní a pohádek z CD).

Rekreační činnosti přispívají k regeneraci sil, neboť v nich jde zejména o aktivní odpočinek zahrnující pohybové prvky. Uvnitř místnosti to jsou pohybové a společenské hry. Při pobytu venku se jedná o sportovní nebo soutěživé hry, hry v přírodě, pohyb na školním hřišti. Hry a spontánní aktivity rozvíjí komunikaci dětí v kolektivu, která může způsobovat nadměrný hluk, jenž nemá charakter porušení kázně.

Příprava na vyučování tvoří oblast činností v kontextu se školními povinnostmi, přičemž nejde o povinnou činnost prováděnou ve školní družině. Vypracování domácích úkolů v družině je možné jen po odsouhlasení rodičů a dále po vzájemné dohodě s vedením školy a pedagogy. Zpracování písemných úkolů má své zvláštnosti, které je třeba brát na zřetel (vhodná doba po 15 hod., role vychovatelky ve formě kontroly a pomoci, samostatná práce žáka atd.). Příprava na vyučování je tedy spíše směřována k širšímu pojetí, např. didaktickým hrám, jež svou zábavnou formou procvičují učivo. Dále k získávání poznatků prostřednictvím exkurzí a vycházek, při praktických a poslechových činnostech, četbě knih a encyklopedií, námětových hrách, práci s internetem a výukovými programy na počítači, luštění hádanek, křížovek, kvízů, doplňovaček, hrách s pexesem, soutěžích prověřující školní poznatky v praxi. Uvedené činnosti upevňují a prohlubují získané vědomosti, zvyšují sebevědomí a rozvíjí logické myšlení.

Podle Pávkové a kol. (2008) výchovné působení ve školní družině se dotýká všech oblastí výchovy a uskutečňuje se v průběhu činností. Každodenní výchovné činnosti vedou

žáky k naplňování volného času hodnotným způsobem a zároveň uspokojují jejich potřeby a přání.

Školní družina pořádá také další společné akce, jako jsou turnaje (dáma, pexeso, piškvorky, puzzle, atletika, vybíjená), výtvarné a hudební soutěže, karnevaly, diskotéky, předvánoční aktivity (pečení cukroví), divadelní představení dětí formou dramatizace pohádky, pouštění draků, hledání pokladu. Pravidelně uskutečňuje návštěvy filmových představení v kině, které je v blízkosti školy. V rámci školní družiny jsou organizovány zájmové kroužky pod vedením vychovatelek. Znamená to tedy, že do jednotlivých kroužků se mohou přihlásit pouze děti navštěvující školní družinu. Jedná se o tyto kroužky: sportovní hry, počítače, gymnastika, dramatický kroužek, aerobik, knihovnický kroužek, stolní tenis, výtvarný kroužek. Školní družina se také aktivně podílí na spolupráci se školou na některých akcích, např. drakiády, jarmarky, koloběžkové závody.

Školní družina zajišťuje žákům bezpečnost a ochranu zdraví (vychází ze školského zákona), které jsou zakotveny v řádu školní družiny. Žáci jsou vždy na počátku školního roku náležitě seznámeni a poučeni, jak se mají chovat a dbát o své zdraví a bezpečnost při veškerých aktivitách souvisejících s činnostmi školní družiny. Je proto nezbytné, aby žáci dodržovali instrukce vychovatelek, pravidla bezpečnosti a rovněž hygienické zásady. Děti nesmí bez vědomí vychovatelky opustit prostory školní družiny. V případě jakéhokoliv úrazu či zranění při činnosti ve školní družině jsou děti povinny o tom informovat vychovatelku. O úrazech dětí je veden záznam v knize úrazů.⁴

5.2 Vlastní činnosti realizované ve školní družině

V rámci vlastního působení ve školní družině po seznámení se s fungováním a chodem všech oddělení školní družiny (z teoretické části prostudována dokumentace vedená ve školní družině) jsem se zapojovala do realizovaných činností a samostatně jsem si naplánovala jednotlivé výchovně-vzdělávací činnosti. Inspirovala jsem se svými vzpomínkami na dětství a také literaturou, která je zaměřená na zájmové vzdělávání a plánem družiny. Zájmové činnosti jsem prováděla po vzájemné dohodě s vychovatelkami. Pečlivě jsem zvažovala, které aktivity začlením do příslušného oddělení v souvislosti s věkovou kategorií tak, aby pro děti byly aktivity a hry zajímavé a líbivé.

⁴ Kniha úrazů je vedena podle Vyhlášky č. 64/2005 Sb., o úrazech dětí, žáků a studentů, ve znění pozdějších předpisů.

Přehled výchovných činností (her, zájmových aktivit):

Hádej co to je ...

Dopis Ježíškovi

Pohádka „O dvanácti měsíčkách“

Povolání

Sněhulák

Košík

Kužel

Přímý zásah

Skládání obrázků

Sestavení příběhu ze slov

Název činnosti:

Hádej co to je ...

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Do povlaku na polštář byly vloženy různé druhy předmětů: vařečka, časopis, klíče, kolíček na prádlo, otvírák, papírové kapesníky, svíčka, víčko, zátka, stavebnicový díl, guma, magnet, vršek, poklička, štětec, tužka, lžička, lžíce na boty, kartáček na zuby, dřevěná kostka, kelímek, karta, strouhátko, hrací kostka, pravítko, autíčko, míček, naběračka, nálevka, hrací šterkátko, náprstek, klubíčko nití, krabička. Děti si postupně vkládaly ruce dovnitř a nevytahovaly předměty dříve, než se pokusily uhodnout, o jakou věc jde.

Doba trvání: 40 min.

Oddělení: 1. oddělení

Didaktické pomůcky:

Povlak na polštář, jednotlivé předměty.

Hodnocení:

Děti byly velmi aktivní, všechny předměty uhodly s výjimkou otvíráku. Dokonce se zapojily i děti, které se původně nechtěly dané aktivity zúčastnit. Činnost byla zaměřena na hmatový smysl, představivost a soustředění paměti. Námětem k vylepšení by byla soutěž dvou družstev na body, přičemž za neuhodnutý předmět by se body odečítaly.

Název činnosti:

Dopis Ježíškovi

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Děti si zhotovily vlastní dopis pro Ježíška. Obsahem bylo přání, aby jim Ježíšek přinesl dárečky, po kterých tolik touží. Dopis mohly obohatit básničkou anebo také do něj nalepit obrázky konkrétních dárků (vystříhnout si je z katalogu) či dárky namalovat nebo něco napsat. Na závěr se jednotlivé dopisy všem předvedly, aby se s nimi seznámily i ostatní.

Doba trvání: 1 hod.

Oddělení: 1. oddělení

Didaktické pomůcky:

Papír, nůžky, lepidlo, katalogy, psací potřeby.

Hodnocení:

Všechny děti se zapojily a tvořily si své dopisy. Vzhledem k tomu, že prvňáčci ještě neuměli psát, tak jim pomohly děti z druhé třídy. Aktivita podpořila jejich kreativitu, jemnou motoriku a spolupráci mezi sebou navzájem. Svě vlastní výtvary si vystavily na magnetickou tabuli.

Název činnosti:

Pohádka „O dvanácti měsíčkách“

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Děti nejdříve uslyšely pohádku „O dvanácti měsíčkách“, která se jim byla puštěna z CD přehrávače. Za dva dny poté jsem dětem stejnou pohádku přečetla. Pak dostaly za úkol nakreslit cokoli z pohádky, co je zaujalo.

Doba trvání: 1 hod.

Oddělení: 2. oddělení

Didaktické pomůcky:

CD přehrávač, nosič CD s pohádkou, papír, kreslicí potřeby.

Hodnocení:

Hlavním motivem pohádky se pro děti stala Maruška, domek, ve kterém žila s macechou a nevlastní sestrou a les. Všechny děti kreslily se zaujetím a vlastní tvořivostí.

Kreslení je pro ně jedna z nejoblíbenějších činností. Až obrázek nakreslily, tak ho každý jednotlivě popsal.

Název činnosti:

Povolání

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Děti se měly zamyslet a zvolit si povolání, čím by chtěly v budoucnosti být, co by je bavilo. Na papír měly nakreslit symboly, které k danému povolání patří. Pak se v kolektivu hádalo, o jaké povolání jde. Např. výpravčí – čepice, plácačka, písťalka, koleje, vlak; učitelka – tabule, žáci, učebnice, třída; muzikant – noty, hudební nástroj – kytara, klávesy, aparatura; prodavačka – pult, peníze, pokladna, zboží;

Doba trvání: 35 min.

Oddělení: 3. oddělení

Didaktické pomůcky:

Papír, kreslicí potřeby.

Hodnocení:

Dané činnosti se zúčastnily všechny děti. Oblíbeným povoláním se stal „mafíán“. Při kreslení daly průchod své fantazii a probíhalo v klidné atmosféře, ale při hádání bylo hodně hluku, neboť děti se navzájem překřičovaly. Každý chtěl být první, kdo řekne správné povolání. Kdo povolání uhodl, mohl sám zvolit dalšího žáka, který měl představit svůj výtvar k hádání. Bylo organizačně těžké děti zklidnit. Svědčilo to o tom, že jsou velmi soutěživí a hra se jim líbila.

Název činnosti:

Sněhulák (soutěž – tři družstva)

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Děti měly házet hrací kostkou a následně si na základě hozeného čísla nakreslit předem stanovenou část sněhuláka; 1 – hlava (koule č. 1), 2 – tělo (koule č. 2), 3 – nohy (koule č. 3), 4 – obě oči, 5 – obě ruce, 6 – nos, ústa, hrnec (na hlavě). Pokud se hodilo číslo, které již padlo, tak hrálo další družstvo. Když se hodila šestka, mohlo se házet ještě jednou. Zvítězilo družstvo, které dříve nakreslilo sněhuláka.

Doba trvání: 20 min.

Oddělení: 2. oddělení

Didaktické pomůcky:

Papír (nalepený na zdi), psací potřeby: 3 barevné voskovky (červená, modrá, zelená), izolepa, 3 hrací kostky.

Hodnocení:

Soutěž hrálo celkem 14 dětí ve třech družstvech (5:5:4). Každé družstvo mělo svou barevnou voskovku ke kreslení sněhuláka. Postupně děti házely kostkou a pečlivě se jednotlivá družstva sledovala, jestli se nepodvádí. Z důvodu lepší představivosti se jako předloha nakreslil sněhulák s čísly a vyvěsil na zeď.

Název činnosti:

Košík (soutěž – tři družstva na počet bodů)

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Košík byl naplněn papírky, která obsahovala různá slova: kůň, most, potok, oči, sekera, kočka, oves, klíč, botičky, pec, husa, pes, panenka, les, sluníčko, vánoce, noviny, kukačka, myslivec, růže, zahrada, břeh, písnička, Ježíšek, koleda, ovce, louka, vojáci. Děti si tahaly v rámci družstva jednotlivé papírky z košíku a dané slovo měly najít v písničce (např. kůň – Jede, jede poštovský panáček; oči – Černé oči; růže – Okolo Hradce), kterou pak zazpívaly a ostatní děti se potom přidaly.

Doba trvání: 45 min.

Oddělení: 2. oddělení

Didaktické pomůcky:

Košík, papírky se slovy.

Hodnocení:

Soutěž probíhala ve třech družstvech v počtu 13 dětí (4:4:5). Nakonec to bylo bodově téměř vyrovnané 6:7:6 bodům, takže všechny děti byly odměněny sladkostí za své pěkné pěvecké výkony.

Název činnosti:

Kužel (soutěž jednotlivců)

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Děti se snažily vhodit kroužky dvou velikostí (malý a velký) na kužel z předem stanovené vzdálenosti, tj. od koberce směrem k tabuli. Kužel byl umístěn na čáře nakreslené z křídly.

Doba trvání: 40 min.

Oddělení: 1. oddělení

Didaktické pomůcky:

Kužel (ze školní tělocvičny), kroužky (malý a velký) z herny.

Hodnocení:

Soutěžilo deset dětí jednotlivě. Proběhla čtyři kola, kdy se nejdříve házel 2x velký kroužek, a poté 2x malý kroužek. Při soutěži panoval klid, jak se děti soustředily na cíl. Děti uplatňovaly svou dovednost, zručnost, odhad.

Název činnosti:

Přímý zásah (soutěž jednotlivců)

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Děti si z novin vytvořily vlastní koule. Uprostřed koberce se umístil prádlový koš. Děti se snažily koulí dohodit od koberce a zasáhnout prádlový koš.

Doba trvání: 15 min.

Oddělení: 1. oddělení

Didaktické pomůcky:

Noviny, prádlový koš.

Hodnocení:

Soutěž pro deset dětí, které se střídaly. Hru hrály s nadšením. A aby si to ještě ztížily, tak házely z větší vzdálenosti od tabule. Rozvíjely své psychomotorické dovednosti.

Název činnosti:

Skládání obrázků (soutěž – pět družstev po dvou dětech)

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Děti dostaly několik rozstříhaných obrázků z omalovánek ve tvaru trojúhelníků, které skládaly opět dohromady (obdoba puzzle). Zvítězilo družstvo, které bylo nejrychlejší.

Doba trvání: 20 min.

Oddělení: 1. oddělení

Didaktické pomůcky:

Obrázky z omalovánek rozstříhané na kousky, kdy jednotlivá písmena představovala slova:

J – ježek, jablko

K – král

L – letadlo

N – námořník

O – ostrov

Hodnocení:

Pět družstev po dvou dětech soutěžilo, kdo dříve složí celý obrázek a zjistí, co na něm je. Ve dvojici si vzájemně pomáhaly a radily, přemýšlely o kombinaci vhodných trojúhelníků, zapojovaly svou představivost.

Název činnosti:

Sestavení příběhu ze slov (5 družstev)

Popis činnosti (doba trvání, oddělení, vychovatelka):

Na papíru byla napsaná slova. Z těchto slov děti sestavovaly příběh: pes, provázek, potok, papír, pískoviště, Punťa; klubko (vlny), košík, kocour, krbová kamna, koberec, Kilián; les, liška, lucerna, letadlo, lízátko, Líza; muzika, muzeum, medvěd, mráz, med, Míša; vichřice, vlk, větev, vesnice, voda, Vik.

Doba trvání: 45 min.

Oddělení: 3. oddělení

Didaktické pomůcky:

Papír se slovy, 5 ks obálek.

Hodnocení:

Děti byly rozděleny do pěti družstev po třech dětech. Každé družstvo si zvolilo jednu obálku s obsaženými slovy. Úkolem bylo vymyslet příběh, ve kterém měla figurovat všechna uvedená slova. Jakmile měly napsaný příběh, tak ho jeden z družstva přečetl. Samy děti si rozhodly, který příběh se jim nejvíce líbil. Jednalo se o kreativní činnost, procvičování pravopisu a gramatiky, četby, o součinnost ve skupině. (Příloha č. 6)

6 PROJEKT VÝZKUMU

V šesté kapitole se seznámíme s projektem empirického výzkumu provedeného ve školní družině. V jednotlivých částech je popsán stanovený cíl, výzkumné otázky, formulace hypotéz. Metoda sběru dat a metoda vyhodnocení dat, organizace výzkumu a popis výzkumného vzorku jsou součástí metodologie výzkumu.

6.1 Cíle výzkumu

Hlavním cílem empirické části diplomové práce je zjistit názory a postoje dětí ke školní družině, analyzovat spokojenost s činnostmi, které zde děti mohou vykonávat.

Děti měly za úkol odpovědět na otázky, zda jim vyhovuje prostředí a vybavení školní družiny, program a jeho zaměření (zájmové kroužky a aktivity organizované školní družinou), dále měly posoudit vzájemné vztahy v tomto prostředí a v neposlední řadě celkově zhodnotit školní družinu.

Na základě analyzovaných skutečností je možné formulovat závěry, shrnutí a navrhnout vhodná doporučení vedení Základní školy a mateřské školy Ostrava – Zábřeh, Kosmonautů 13, příspěvkové organizaci.

K dosažení hlavního cíle výzkumu byly vymezeny následující úkoly:

- Sestavení dotazníku a následné provedení samotného výzkumu – sběr dat.
- Vyhodnocení dotazníků včetně analýzy výsledků.
- Vypracování závěrů, shrnutí poznatků.
- Formulace vhodných doporučení.

6.2 Výzkumné otázky

Vytvoření dotazníku předcházelo vypracování výzkumných otázek. Snahou bylo formulovat následně položky dotazníku tak, aby byly z dotazníku získány potřebné informace od respondentů.

Výzkumné otázky byly stanoveny následovně:

Výzkumná otázka č. 1

Jak děti hodnotí školní družinu?

Výzkumná otázka č. 2

Jaké činnosti děti ve školní družině upřednostňují?

Výzkumná otázka č. 3

Jak jsou děti spokojené s vybavením školní družiny?

Výzkumná otázka č. 4

Vytváří děti kamarádské vztahy i ve školní družině?

Výzkumná otázka č. 5

Chtějí děti navštěvovat školní družinu i v příštím školním roce?

6.3 Formulace hypotéz

V rámci realizovaného výzkumu byly stanoveny následující hypotézy:

Hypotéza č. 1

V hodnocení školní družiny existují statisticky významné rozdíly mezi žáky jednotlivých tříd.

Hypotéza č. 2

Při výběru činností ve školní družině upřednostňují chlapci sportovní aktivity více než dívky.

Hypotéza č. 3

Dívky se se svými problémy svěřují vychovatelkám více než chlapci.

6.4 Metodologie výzkumu

6.4.1 Metoda sběru dat

Pro sběr dat byl zvolen dotazník. (Příloha č. 2) Dotazník je v pedagogickém výzkumu velmi frekventovanou metodou získávání dat. P. Gavora (2000) vymezuje dotazník jako „způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí“. (Chráška, 2006, s. 153)

Dotazník byl určen pro děti mladšího školního věku od 6 – 11 let (1. – 5. třída), které navštěvují školní družinu. Obsahoval celkem 15 položek. Položky byly formulovány

tak, aby byly dětem dostatečně srozumitelné, jasné a jednoduché na vyplnění. Zvolené možnosti se označovaly křížkem. V dotazníku se objevily položky: uzavřené (5), polouzavřené (6), škálová (1), uzavřená (1) a položky ke třídění dotazníků (2). Dotazník byl anonymní. Dotazníky byly dětem distribuovány osobně. U menších dětí byl dotazník vyplněn s pomocí tazatele, starší děti dotazník vyplňovaly samy.

6.4.2 Metody vyhodnocení dat

Vyhodnocení dat proběhlo rozbořem informací zjištěných z dotazníků (kvalitativně i kvantitativně).

Pro vyhodnocení dat k hypotéze č. 1 byly použity výpočty charakteristických poloh (středních hodnot) – aritmetický průměr, medián a modus. K ověření hypotézy byla použita jednofaktorová analýza rozptylu. Hypotéza č. 2 a 3 byla ověřena pomocí testu nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku.

Konkrétní použité vzorce včetně jednotlivých výpočtů jsou uvedeny v Příloze č. 5.

6.4.3 Organizace výzkumu

Vlastnímu výzkumu předcházela pilotáž, která umožnila lépe se zorientovat v problematice, pomohla správně formulovat otázky a ověřit, zda navržené metody jsou vhodně zvoleny. Výsledky pilotáže předběžně prokázaly, že pobyt dětí ve školní družině pro ně není natolik zajímavý a přitažlivý, jako volný čas strávený v rodinném prostředí nebo se svými vrstevníky v místě bydliště.

Před zahájením výzkumu byla podána písemná žádost řediteli školy ohledně souhlasu s provedením výzkumného šetření. (Příloha č. 1) Samotný výzkum proběhl v měsíci prosinci 2011. Bylo osloveno 77 respondentů (dětí), přičemž se jednalo o vyvážený vzorek z hlediska pohlaví (38 dívek, 39 chlapců).

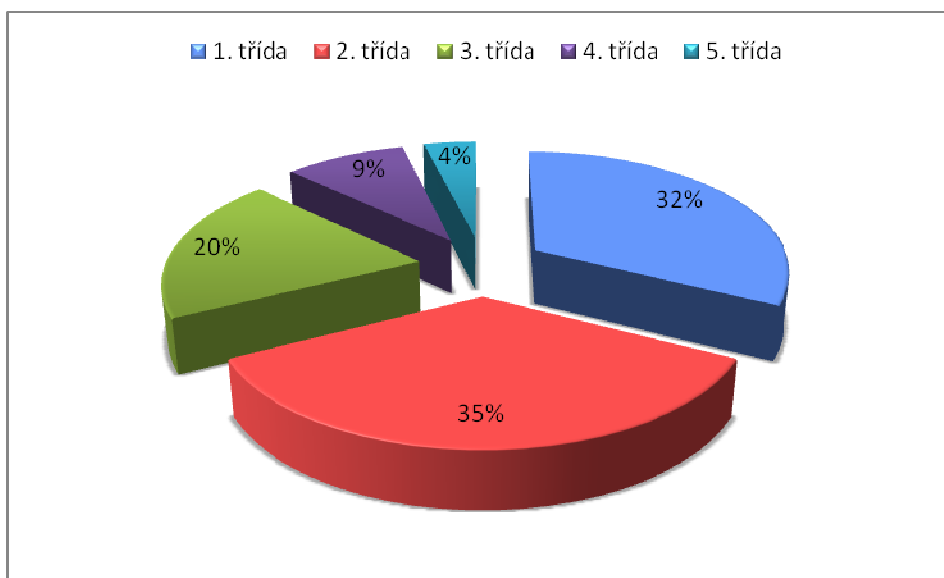
6.5 Popis výzkumného vzorku

Zkoumaný vzorek obsahoval celkem 77 respondentů, z toho 38 dívek a 39 chlapců ve věkové kategorii od 6 do 11 let (1. – 5. třída), jak názorně ukazuje níže uvedená tabulka 2.

třída	věk	chlapci	dívky	celkem
1. třída	6 + 7 let	11	14	25
2. třída	7 + 8 let	16	11	27
3. třída	8 + 9 let	7	8	15
4. třída	9 + 10 let	2	5	7
5. třída	10 + 11 let	3	0	3
celkem		39	38	77

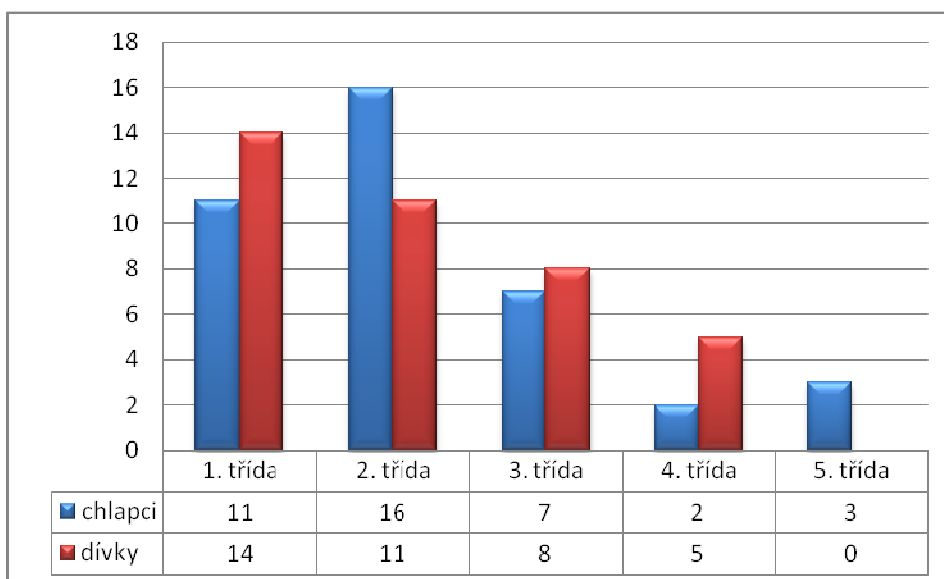
Tabulka 2. Struktura dotazovaných žáků.

Ve výšečovém grafu je znázorněno procentuální zastoupení žáků podle jednotlivých tříd.

Graf 1. Znázornění počtu žáků podle jednotlivých tříd.

Ve sloupcovém grafu můžeme porovnat strukturu zkoumaného vzorku podle pohlaví.

Graf 2. Znázornění počtu žáků podle pohlaví.

7 Výsledky výzkumu

V poslední kapitole jsou analyzována získaná data, ověřeny stanovené hypotézy a celkové shrnutí výzkumu. Ve shrnutí výzkumu jsou zjištěné poznatky a navržena případná doporučení či návrhy na vylepšení v předmětné oblasti.

7.1 Analýza získaných dat

Každá položka dotazníku je následně vyhodnocena. Položka č. 1 a č. 2 mají třídící charakter. Položky č. 9, 12 a 14 se staly předmětem hypotéz a jsou dále podrobněji vyhodnoceny v podkapitole **7.2 Ověřování hypotéz**. Výsledky ostatních položek jsou graficky znázorněny v příložených tabulkách. (Příloha č. 3)

Položka č. 1

Jsem (dívka/chlapec).

Položka č. 2

Je mi let a chodím do třídy.

Obě tyto položky byly použity jako podklad pro třídění odpovědí.

Položka č. 3

Máš v družině dobré kamarády, se kterými se vídáš i mimo družinu?

Z výsledků dotazníků vyplývá, že u obou pohlaví převládá názor, že mají v družině dobré kamarády, se kterými se vídají i mimo družinu. Větší pouto kamarádství se projevuje u mladších věkových kategorií.

Položka č. 4

Chodíš do školní družiny ráda/rád? Proč?

Všichni oslovení až na dvě výjimky odpověděli, že rádi navštěvují školní družinu. Z činností vykonávaných ve školní družině upřednostňují převážně mladší děti možnost společných her a zábavu. Mezi další důvody, proč se jim líbí ve školní družině je kladně hodnocená osobní charakteristika vychovatelky. Na stejné úrovni hodnocení se děti shodují v oblíbených činnostech, kterými jsou kreslení, manuální práce a malování a rovněž prostředí školní družiny, na jejichž výzdobě se aktivně podílejí.

Položka č. 5

Baví tě činnosti v družině? Které?

Jednohlasně se děti vyjádřily, že je činnosti v družině baví. Vyhledávají zejména následující činnosti: kreslení, malování, manuální práce, práce na počítači, hraní a sportovní hry. Mezi činnosti, které nejsou tak oblíbené, patří specifické sportovní hry (hokej, fotbal, stolní tenis), dále zpěv, povídání a četba.

Položka č. 6

Líbí se ti prostředí družiny?

Všechny děti zhodnotily prostředí školní družiny jako příjemné. Vychovatelky účelně zaměřují program školní družiny takovým způsobem, aby se děti aktivně zapojily do výzdoby školní družiny. Činnost je tématicky přizpůsobena ročním obdobím, svátkům a tradicím.

Položka č. 7

Navštěvuješ v družině nějaký zájmový kroužek? Jaký?

Jak dívky, tak chlapci ve stejném poměru (15:15) navštěvují zájmové kroužky. Do zájmových kroužků nechodí 23 dívek a 24 chlapců. Co se týká oblíbenosti kroužků, na vrcholu se umístil dramatický kroužek a stolní tenis. Je přitom znatelné, že do zájmových kroužků se zapojují více starší děti.

Položka č. 8

Jsi ve školní družině raději sám/sama nebo s ostatními dětmi?

37 dívek a 36 chlapců preferují kolektivní pojetí činností ve školní družině, pouze malá část (4 chlapci a 1 dívka) dává přednost individuálnímu charakteru činností.

Položka č. 9

Dáváš přednost klidovým hrám nebo sportu?

Na tuto položku byla zaměřena hypotéza č. 2, která je blíže vyhodnocena v podkapitole **7.2.2 Ověření hypotézy č. 2.**

Položka č. 10

Máš nějakou oblíbenou věc (např. hra, hračka, knížka, stavebnice) ve školní družině? Jakou?

Chlapci i dívky potvrdili, že ve školní družině mají oblíbené hračky. Mezi oblíbenější hračky uvedli, že patří stavebnice, molitanové kostky, domino a výtvarné potřeby. V naprosté většině odpovědí převládá kladná odpověď, což je logickým odůvodněním, protože děti přestoupily z předškolní výchovy v mateřských školách, kde jejich hlavní činností byla hra. Ve školní družině se opět mohou vracet k původní náplni mateřských škol.

Položka č. 11

Schází ti něco ve vybavení školní družiny (např. hra, hračka, knížka, stavebnice)? Co?

V této položce bylo zajímavé, že u nejmladších věkových kategorií byly odpovědi úplně obrácené v poměru dívky a chlapci. Děvčata postrádají ve vybavení školní družiny panenky, chlapci jsou s vybavením spokojeni. Chlapcům starších věkových kategorií (4. – 5. třída) chybí ve vybavení školní družiny sofistikovanější stavebnice (např. Lego).

Položka č. 12

Svěřuješ se paní vychovatelce, když tě něco trápí nebo si nevíš s něčím rady? S čím?

K uvedené položce byla provedena hypotéza č. 3, která je obsažena v podkapitole **7.2.3 Ověření hypotézy č. 3.**

Položka č. 13

Chtěl/chtěla bys navštěvovat školní družinu i příští rok?

Většina dětí uvádí, že by ráda navštěvovala školní družinu i příští školní rok. Pouze ve třech případech děti odpověděly, že neví a zápornou odpověď uvedli zejména chlapci starších věkových kategorií (3. – 5. třída). U děvčat byla záporná odpověď ojedinele (celkem 3).

Položka č. 14

Jakou známku (jako ve škole) bys dal/dala školní družině?

K uvedené položce byla provedena hypotéza č. 1, která je obsažena v podkapitole **7.2.1 Ověření hypotézy č. 1.**

Položka č. 15

Napiš, co se ti v družině líbí a co se ti nelíbí.

Co se mi v družině líbí.

Ve školní družině se dětem líbí ze všeho nejvíce hraní a hry, manuální práce, kamarádi, pobyt venku a kreslení. U děvčat převládá vyrábění a kreslení. Chlapci upřednostňují pobyt venku, hraní a hry.

Co se mi v družině nelíbí.

Co děti nemají rády ve školní družině je, když se děti nechovají pěkně, hlasitě křičí, běhají a žalují. Poměr odpovědí je u chlapců a dívek ve vzájemné shodě.

7.2 Ověřování hypotéz

7.2.1 Ověření hypotézy č. 1

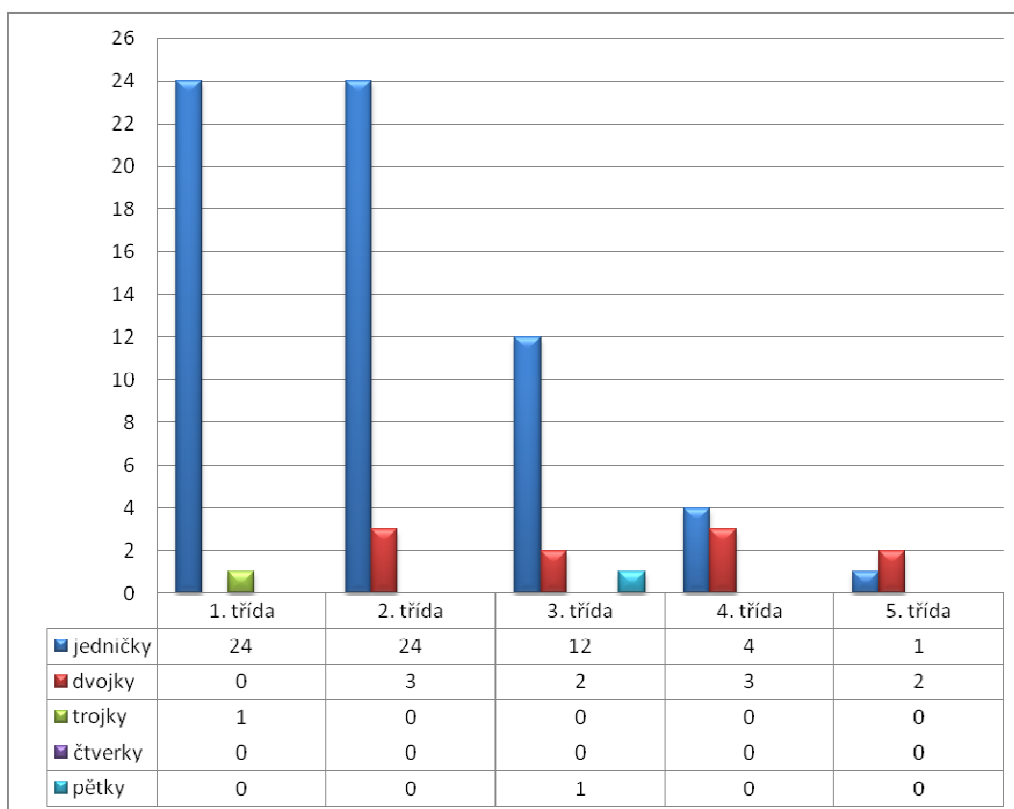
„V hodnocení školní družiny existují statisticky významné rozdíly mezi žáky jednotlivých tříd.“

Pro vyhodnocení byly použity získané odpovědi k položce č. 14 dotazníku:

Jakou známku (jako ve škole) bys dal/dala školní družině?

Třída	Hodnocení				
	1	2	3	4	5
1. třída	24	0	1	0	0
2. třída	24	3	0	0	0
3. třída	12	2	0	0	1
4. třída	4	3	0	0	0
5. třída	1	2	0	0	0

Tabulka 3. Přehled hodnocení žáků jednotlivých tříd.

Graf 3. Znázornění hodnocení žáků jednotlivých tříd.

Nejdříve porovnáme výsledky hodnocení žáků jednotlivých tříd pomocí výpočtů charakteristických poloh – aritmetického průměru, mediánu a modu (Popis výpočtů hodnot je blíže popsáno v Příloze č. 5).

	\bar{x}	\tilde{x}	\hat{x}
1. třída	1,08	1	1
2. třída	1,11	1	1
3. třída	1,40	1	1
4. třída	1,43	1	1
5. třída	1,67	2	2

Tabulka 4. Výpočet charakteristických poloh – hodnocení školní družiny.

Pro ověření hypotézy byla použita metoda jednoduché analýzy rozptylu, která vychází z rozptylu mezi průměry skupin a rozptylu uvnitř skupin.

Byla stanovena následující nulová a alternativní hypotéza:

H_0 : V hodnocení školní družiny neexistují statisticky významné rozdíly mezi žáky jednotlivých tříd.

H_A : V hodnocení školní družiny existují statisticky významné rozdíly mezi žáky jednotlivých tříd.

Skupina	Hodnocení žáků	Počet žáků	Celkový počet bodů	x^2	\bar{x}
1. třída	11111111111111111111111113	25	27	33	1,08
2. třída	1111111111111111111111111222	27	30	36	1,11
3. třída	1111111111111225	15	21	45	1,40
4. třída	1111222	7	10	16	1,43
5. třída	122	3	5	9	1,67
		Σ 77	Σ 93	Σ 193	

Tabulka 5. Hodnocení žáků jednotlivých tříd.

Z hodnot uvedených v tabulce jsme vypočítali celkový součet čtverců, součet čtverců mezi skupinami a součet čtverců uvnitř skupin.

Celkový součet čtverců = 26,68.

Součet čtverců mezi skupinami = 2,19.

Součet čtverců uvnitř skupin = 24,49.

Zdroj rozptylu	Součet čtverců	Stupně volnosti	Rozptyl	F
Mezi skupinami	2,19	4	0,55	1,62
Uvnitř skupin	24,49	72	0,34	
Celkem	26,68	76		

Tabulka 6. Výsledky jednofaktorové analýzy rozptylu.

Vypočítané testové kritérium $F = 1,62$ jsme srovnali s kritickou hodnotou F pro hladinu významnosti 0,05 a stupni volnosti 4, 72, která je uvedena v Příloze č. XI (Chráška, 2006, s. 239).

Protože vypočítaná hodnota je nižší než hodnota kritická, odmítáme alternativní hypotézu, a přijímáme hypotézu nulovou. **Mezi hodnocením žáků v jednotlivých třídách nejsou statisticky významné rozdíly.** Stanovená hypotéza nebyla potvrzena.

7.2.2 Ověření hypotézy č. 2

„Při výběru činností ve školní družině upřednostňují chlapci sportovní aktivity více než dívky.“

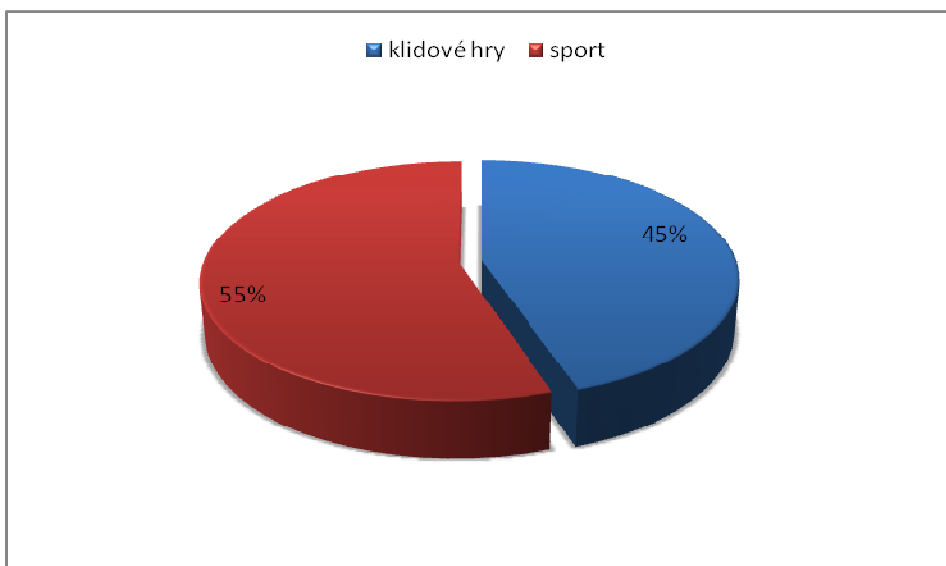
Pro ověření hypotézy byl zvolen test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku. Testovat budeme výsledky položky č. 9:

Dáváš přednost klidovým hrám nebo sportu?

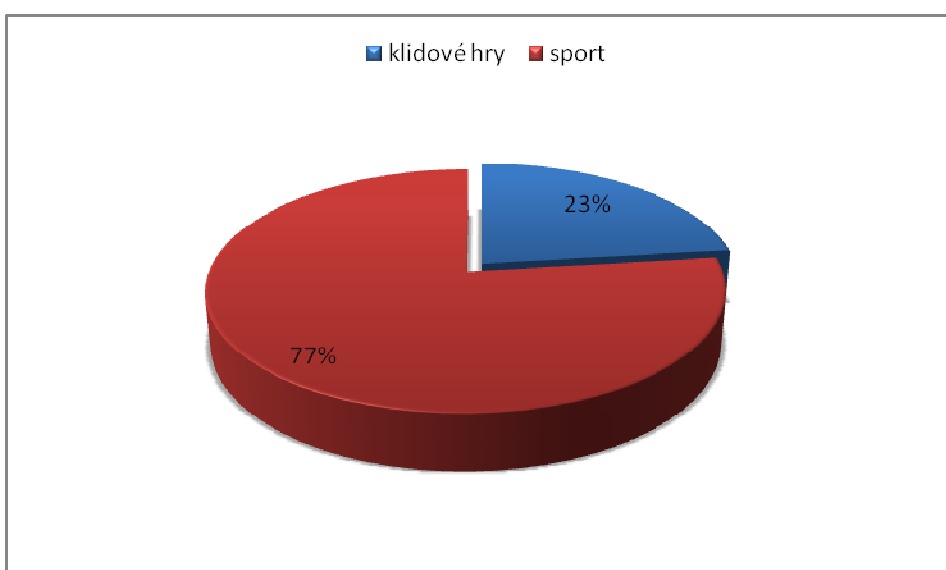
Použití čtyřpolní tabulky přichází v úvahu v případech, kdy proměnné (jevy), mezi nimiž máme ověřovat vztah, mohou nabývat pouze dvou alternativních kvalit (např. chlapec – dívka, plavec – neplavec, kuřák – nekuřák atd.). (Chráška, 2006, s. 76)

	Klidové hry	Sport	Σ
Dívky	17	21	38
Chlapci	9	30	39
Σ	26	51	77

Tabulka 7. Čtyřpolní tabulka pro položku dotazníku č. 9.

Graf 4. Znázornění odpovědí dívek.

Graf 5. Znázornění odpovědí chlapců.

Byla stanovena následující nulová a alternativní hypotéza:

H₀: Chlapci si vybírají sportovní aktivity ve stejné míře jako dívky.

H_A: Při výběru činností ve školní družině upřednostňují chlapci sportovní aktivity více než dívky (rozdíl je statisticky významný).

Čtyřpolní tabulka má jeden stupeň volnosti. Hladina významnosti byla stanovena v hodnotě 0,01. Podle příslušného vzorce vypočítáme hodnotu $\chi = 23,004$, kterou srovnáváme s hodnotou kritickou, která činí 6,635.

Vzhledem k tomu, že vypočítaná hodnota (23,004) je vyšší než hodnota kritická (6,635), odmítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní. Mezi chlapci a dívkami byl ve výběru sportovních aktivit (klidových her) zjištěn statisticky významný rozdíl.

Na základě provedeného zjištění můžeme konstatovat, že hypotéza byla potvrzena. **Je možné říct, že chlapci si vybírají raději sportovní aktivity než dívky.**

7.2.3 Ověření hypotézy č. 3

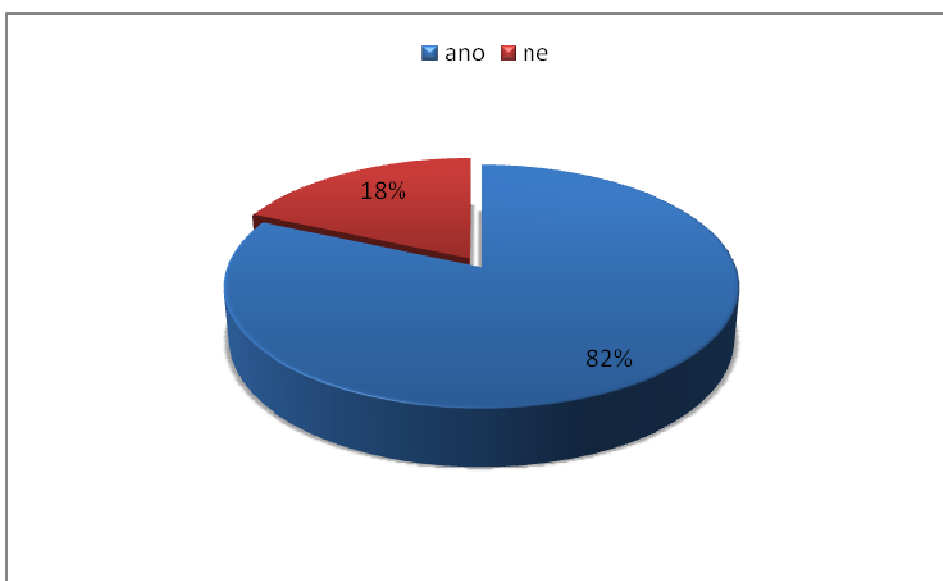
„Dívky se se svými problémy svěřují vychovatelkám více než chlapci.“

Pro ověření této hypotézy byl také zvolen test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku. Testovat budeme výsledky položky č. 12:

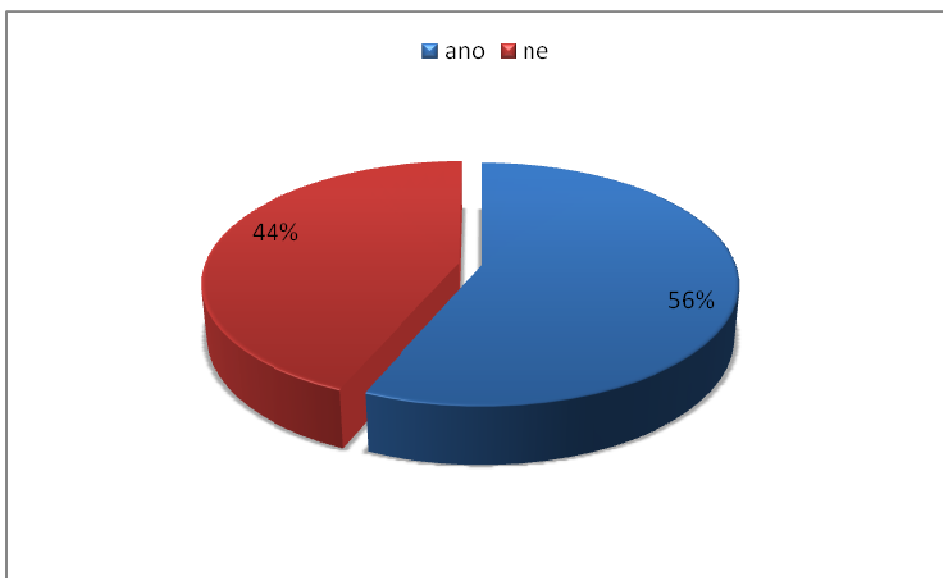
Svěřuješ se paní vychovatelce, když tě něco trápí nebo si nevíš s něčím rady?

	ANO	NE	Σ
Dívky	31	7	38
Chlapci	22	17	39
Σ	53	24	77

Tabulka 8. Čtyřpolní tabulka pro položku dotazníku č. 12.

Graf 6. Znázornění odpovědí dívek.

Graf 7. Znázornění odpovědí chlapců.

Byla stanovena následující nulová a alternativní hypotéza:

H₀: Dívky se se svými problémy svěřují vychovatelkám více než chlapci (rozdíl je statisticky významný).

H_A: Dívky se svěřují vychovatelkám ve stejné míře jako chlapci.

Čtyřpolní tabulka má jeden stupeň volnosti. Hladina významnosti byla stanovena v hodnotě 0,01. Podle příslušného vzorce vypočítáme hodnotu $\chi = 5,683$, kterou srovnáváme s hodnotou kritickou, která činí 6,635.

Vzhledem k tomu, že vypočítaná hodnota (5,683) je nižší než hodnota kritická (6,635), odmítáme alternativní hypotézu a přijímáme hypotézu nulovou. **Dívky i chlapci se svěřují se svými problémy vychovatelkám ve stejné míře.** Není mezi nimi statisticky významný rozdíl.

Na základě provedeného zjištění můžeme konstatovat, že hypotéza nebyla potvrzena. Není možné říct, že dívky se více svěřují vychovatelkám než chlapci.

7.3 Shrnutí výzkumu

Výzkum byl proveden s dětmi ze školní družiny a jejich vychovatelkami. V návaznosti na výzkum byly analyzovány jednotlivé položky dotazníku. Všechny potřebné údaje byly získány pomocí dotazníku a rozhovoru. Předmětem dotazníku bylo získat informace, které se vážou k výzkumným otázkám. Výzkumné otázky se zabývaly hodnocením školní družiny, upřednostňovanými činnostmi ve školní družině, spokojeností

dětí s vybavením školní družiny, kamarádky vztahy a toho, zda děti chtějí navštěvovat školní družinu v dalším roce.

Z výzkumu se získaly především uvedené poznatky:

Na základě vyhodnocení výzkumných otázek dotazníku lze usoudit, že děti jsou ve školní družině velmi spokojené. Kladně hodnotí hlavně činnosti, které vykonávají ve školní družině (hraní, kreslení, manuální práce a sportovní hry). Vybavenost dle dětí je na dobré úrovni, mají zde oblíbené hračky, pouze v ojedinělých případech jim schází jejich oblíbené hračky, které mají doma. Líbí se jim prostředí družiny, na jejíž výzdobě se aktivně podílejí a mají zde kamarády, se kterými se vídají i v době mimo školní činnost. Hlavně mladší věková kategorie dětí by ráda navštěvovala školní družinu i v příštím školním roce.

Čtení nepatří k vyhledávaným činnostem dětí, přitom vědecké studie potvrzují, že čtení rozvíjí fantazii, obohacuje řeč a slovní zásobu, podporuje komunikativnost dětí a hlavně přináší nové informace, cenné rady, náměty a zkušenosti. Je potřeba přijmout vhodnou formu této činnosti, aby se jí věnovaly dále i ve svém volném čase.

Došlo k překvapivému výsledku, že nejoblíbenější hračkou mezi dětmi ve školní družině patří stavebnice. Stavebnice podporuje a rozvíjí představivost, dětskou fantazii, jemnou motoriku, prostorové a barevné vidění, což má dobrý vliv na harmonický rozvoj osobnosti dítěte. Je také negací všeobecného názoru, že děti o tyto hračky nemají zájem a tráví svůj volný čas pouze před počítačem anebo televizní obrazovkou, které snižují výkon dětí, vytváří návyk a poškozuje tak vývoj dítěte.

Z výsledků bylo patrné, že vychovatelky dělají svou práci dobře, protože děti mají důvěru svěřit se jim se svými pocity a problémy.

Pro ověření hypotézy č. 1 „V hodnocení školní družiny existují statisticky významné rozdíly mezi žáky jednotlivých tříd“ byla použita metoda jednoduché analýzy rozptylu. Vypočítané hodnoty F mezi jednotlivými skupinami byly srovnány s hodnotou F pro hladinu významnosti 0,05 a stupni volnosti 4, 72. Vypočítaná hodnota byla nižší než hodnota kritická, a proto byla přijata nulová hypotéza. Mezi hodnocením žáků v jednotlivých třídách nejsou statisticky významné rozdíly.

Hypotéza č. 2 „Při výběru činností ve školní družině upřednostňují chlapci sportovní aktivity více než dívky.“ byla testována testem nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku. Hladina významnosti byla stanovena v hodnotě 0,01. Vypočítaná hodnota (23,004) byla vyšší než hodnota kritická (6,635), proto byla zamítnuta nulová hypotéza. Je možné konstatovat, že

mezi chlapci a dívkami byl ve výběru sportovních aktivit (klidových her) zjištěn statisticky významný rozdíl. Chlapci si vybírají raději sportovní aktivity než dívky.

U hypotézy č. 3 „Dívky se se svými problémy svěřují vychovatelkám více než chlapci“ byl také zvolen test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku. Hladina významnosti byla stanovena v hodnotě 0,01. Vypočítaná hodnota (5,683) byla nižší než hodnota kritická (6,635), a tak byla přijata hypotéza nulová. Dívky i chlapci se svěřují se svými problémy vychovatelkám ve stejné míře. Není mezi nimi statisticky významný rozdíl.

Z výzkumu vyplynulo, že děti jsou ve školní družině velmi spokojené, což naznačuje celková známka 1,21, kdy děti hodnotily školní družinu jako ve škole známkou od 1 – 5. Výborné hodnocení svědčí o vysoké erudovanosti vychovatelek, o jejich kreativním přístupu k zaměření činností a celkové schopnosti přispívat k pohodovému klimatu ve školní družině.

Na základě výzkumu doporučujeme rozšířit spektrum zájmových kroužků z důvodu, že většina dětí v rámci školní družiny kroužky nenavštěvuje (23 dívek a 24 chlapců). Bylo by vhodné děti správně motivovat a zapojit do zájmových kroužků, aby smysluplně strávily dobu ve školní družině.

7.4 Rozhovor jako doplnění výzkumu

Jako doplňková metoda získání informací byl zvolen rozhovor s vychovatelkami. **Rozhovor** byl proveden se třemi vychovatelkami školní družiny se zaměřením na zájmové kroužky ve školní družině, spolupráci s dětmi, pedagogy, rodiči, aktivity nad rámec nabídky školní družiny, aktivity uplatňované při práci s dětmi a jejich návrhy na zlepšení ve vztahu ke školní družině (plné znění rozhovorů je uvedeno v Příloze č. 4).

Zjištěné informace z provedených rozhovorů s jednotlivými vychovatelkami byly vyhodnoceny metodou analýzy záznamů (kvalitativně i kvantitativně).

Z rozhovorů vychovatelek vyplynulo, že nejlépe vyhovujícím prostředím kromě třídy školní družiny je obecně venkovní prostředí. Jde zejména o školní zahradu, hřiště či les, které dávají dětem volnost k pohybovým aktivitám a mohou tak kompenzovat celodenní sezení ve školních lavicích. V letošním školním roce vede každá vychovatelka jeden zájmový kroužek, kterými jsou výtvarný kroužek, dramatický kroužek a stolní tenis. Vzhledem k maximální kapacitě (zájmu, možnostem) je stolní tenis organizován dokonce 2x týdně. Téměř každý den se vychovatelky setkávají s výchovnými nebo jinými problémy, které řeší

ve spolupráci s třídními učiteli. Problémy diskutují i s rodiči dětí, kterých se to týká. Z pozitivního hlediska se jedná o vzájemnou spolupráci s pedagogy na pořádaných akcích buď ze strany školní družiny nebo školy. Děti projevují iniciativu podílet se na výzdobě školní družiny a chtějí ovlivňovat chod prováděných aktivit. Pravidelně (jednou měsíčně) se pro děti koná návštěva kina.

Ke zlepšení stavu školní družiny by přispěly vhodnější prostory, které by odpovídaly potřebám dětí. V současné době je zajišťován provoz všech oddělení školní družiny ve školních třídách, kde v dopoledních hodinách probíhá výuka a uspořádání odpovídá klasické třídě, bez vlastní herny. Další návrh na zlepšení se týká vybavenosti školní družiny modernějšími hračkami (stavebnice) a hrami a také novým vybavením pomůcek, např. k oblíbeným výtvarným činnostem. Přínosným podnětem pro práci vychovatelek by bylo metodické vedení.

Zcela nepochybně návrhy na zlepšení stavu školní družiny se odvíjí od financování, což může být velkou překážkou k provedení změn, ale věřím, že získané poznatky budou ku prospěchu a přínosem ke zlepšení nynějších podmínek.

ZÁVĚR

Motto:

„Výchova dětí je činnost, při níž musíme obětovat čas, abychom ho získali.“

Jean Jacques Rousseau.

Tématem diplomové práce je „Školní družina a volný čas dětí“. K teoretické části diplomové práce byla prostudována odborná literatura na dané téma včetně legislativy a uskutečněn sběr základních informací. Výzkumnému šetření je věnována empirická část práce. K získání požadovaných informací byla použita metoda dotazníku a jako doplňková metoda rozhovor s vychovatelkami školní družiny.

Byly stanoveny tři hypotézy, které byly ověřovány pomocí statistických testů významnosti. Výsledky výzkumu jsou zpracovány v přehledných tabulkách a v textové formě. Struktura dotazovaných dětí byla kategorizována podle jednotlivých tříd (od 1. – 5. třídy) a podle pohlaví (chlapci a dívky).

Výsledky výzkumu je možné prezentovat jako mírně nestandardní vzhledem k závěrům pilotáže a také k všeobecnému mínění, že pobyt dětí ve školní družině je brán jako „nutné zlo“ či překonání doby, kdy jsou rodiče v zaměstnání. Zjištěné výsledky ve školní družině při Základní škole a mateřské škole Ostrava – Zábřeh, Kosmonautů 13, příspěvkové organizaci poukazují na skutečnost, že úroveň výše zmíněné školní družiny je výborná.

Chtěla bych ocenit a vyzvednout profesionální přístup vychovatelek. Na vychovatelky jsou kladeny i požadavky z pohledu zvyšování jejich kvalifikace. Podmínkou pro výkon jejich profese je zákonem stanovené další vzdělávání. Je to velmi psychicky náročná a zodpovědná práce. Z postojů vychovatelek je však znát, že svou práci neberou jen jako povolání, ale je pro ně jistým naplněním a posláním.

Zpracování diplomové práce bylo pro mě obohacením o nové poznatky a zkušenosti, které mohu dále využít ve svém životě. Načerpala jsem cenné zkušenosti a nové informace z prostředí školní družiny, poznala jsem, jaké je její poslání a charakteristika činnosti. Hlouběji jsem nahlédla zejména do samotné činnosti v tomto zařízení. Různorodé činnosti, které jsou určeny pro děti mladšího školního věku, všestranně rozvíjí osobnost dětí o nové poznatky, praktické dovednosti, kolektivní spolupráci, kreativitu a posilují se vzájemné vztahy v kolektivu školní družiny. Seznámila jsem se s nejdůležitějšími právními předpisy, kterými se činnost školní družiny řídí a s vedením interní dokumentace. Své poznatky jsem shrnula a učinila závěry. Dostala jsem dobrou příležitost sama realizovat vlastní činnosti a

přenést tak získané teoretické poznatky do praxe. Souhrnné vyhodnocení z pohledu realizace činností je zaznamenáno v kapitole Charakteristika zkoumané školní družiny.

Sama jsem se přesvědčila, jak je náročná realizace činností ve školní družině. Vyžadují především dokonalou přípravu. Je třeba vše dobře předem naplánovat, zorganizovat a brát v úvahu všechny aspekty, které mohou negativně ovlivnit průběh jednotlivých činností. Kladně hodnotím a chválím odbornost, přístup, informovanost, komunikativnost, schopnosti a dovednosti, organizaci a spolupráci s vychovatelkami, se kterými jsem měla šanci aktivně se zapojit do přípravy a vlastního průběhu činností ve školní družině. Na samotných dětech bylo znát, že náplň činností je zaujala. Byly aktivní, ukázněné, komunikativní, projevovaly zájem a s nadšením se účastnily her. Vypadaly spokojeně a to je ta největší odměna, která potěší a motivuje do další činnosti. Odnáším si cenné zkušenosti, které bych za jiných okolností, jinde stěží mohla získat.

Diplomová práce může být přínosem zejména pro školní družinu při Základní škole a mateřské škole Ostrava – Zábřeh, Kosmonautů 13, příspěvkové organizaci. Na základě provedené analýzy byly podány návrhy ke zlepšení podmínek v předmětné oblasti, které by mohlo vedení školy realizovat pro lepší budoucnost školní družiny a dětí, které do ní budou docházet.

SEZNAM LITERATURY

- GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E. *Obecná pedagogika I*. Olomouc: Hanex, 2002. ISBN 80-85783-20-7.
- HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.
- HÁJEK, B., PÁVKOVÁ, J. a kol. *Školní družina*. 3. aktualizované vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-900-2.
- HANUŠ, R., CHYTILOVÁ, L. *Zážitkově pedagogické učení*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. 2009. ISBN 978-80-247-2816-2.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HEŘMANOVÁ, J., MACEK, M. a kol. *Metodika pro podporu tvorby školního vzdělávacího programu ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání*. 2. aktualizované. vyd. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Národní institut dětí a mládeže, 2009. ISBN 978-80-86784-77-9.
- HODAŇ, B., DOHNAL, T. *Rekreologie*. Olomouc: 1. vyd. Hanex, 2005. ISBN 80-85783-48-7.
- HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
- HOLEYŠOVSKÁ, A. *Zájmová činnost ve školní družině*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-586-8.
- HOLOUŠOVÁ, D. a kol. *Jak psát diplomové a závěrečné práce*. 2. přepracované vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999. ISBN 80-7067-841-0.
- HOLOUŠOVÁ, D., KROBOTOVÁ, M. a kol. *Diplomové a závěrečné práce*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 80-244-1237-3.
- CHRÁSKA, M. *Základy výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 1993. ISBN 80-7067-798-8.
- CHRÁSKA, M. *Úvod do výzkumu v pedagogice. Základy kvantitativně orientovaného výzkumu*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. 2003. ISBN 80-244-0765-5.
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu. Úvod do kvantitativně orientovaného výzkumu*. Praha: Nakladatelství Grada, Edice psychologické a psychiatrické literatury, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

- JŮVA, V. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-85931-95-8.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 2. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-150-9.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. *Pedagogika volného času: výchova v čase mimo vyučování v pedagogické teorii a v praxi*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004. ISBN 80-223-1930-9.
- LANGMEIER, J, KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. aktualizované vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-21854-7.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. 3. aktualizované vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
- PIPEKOVÁ, J. (ed.) *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-120-0.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-399-4.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-416-8.
- PŘADKA, M. *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2033-4.
- SPOUSTA, V. a kol. *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-1007-X.
- SPOUSTA, V., FALTÝSKOVÁ, J., HŘEBÍČEK, L., KNOTOVÁ, D., ŘEHULKA, E. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1274-9.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. ISBN 80-244-0629-2.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0.

VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. 2. vyd. Brno: Print-Typia, 2001. ISBN 80-86384-00-4.

VÁŽANSKÝ, M., SMÉKAL, V. *Základy pedagogiky volného času*. Brno: PAIDO, 1995. ISBN 80-901737-9-9.

Elektronické zdroje:

Úmluva o právech dítěte. [online] Praha : Informační centrum OSN, 1989. [cit. 5. 2. 2012]
Přístup z WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

Právní předpisy:

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Nařízení vlády č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálněpedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků.

vyhláška č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 343/2009 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 64/2005 Sb., o evidenci úrazů dětí, žáků a studentů, ve znění pozdějších předpisů.

Metodický pokyn k postavení, organizaci a činnosti školních družin č. j. MŠMT ČR 17 749/2002-51. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2002.

Metodický pokyn č. j. MŠMT ČR 37 014/2005-25 k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 2005.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 Žádost o souhlas s provedením výzkumného šetření

Příloha č. 2 Vzor dotazníku

Příloha č. 3 Tabulky vyhodnocení jednotlivých položek dotazníku

Příloha č. 4 Struktura rozhovorů

Příloha č. 5 Statistické výpočty

Příloha č. 6 Příběh ze slov – ukázka z výchovné činnosti

Příloha č. 7 Snímky - školní družina

Příloha č. 1. Žádost o souhlas s provedením výzkumného šetření

Milada Udvorková
Pedagogická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci

Vážený pan
Mgr. Leoš Gregor
ředitel
Základní škola a mateřská škola Ostrava – Zábřeh,
Kosmonautů 13, příspěvková organizace
Kosmonautů 2218/13
700 30 OSTRAVA - ZÁBŘEH

Žádost o souhlas s provedením výzkumného šetření

Vážený pane řediteli,

jsem studentkou 2. ročníku navazujícího magisterského studia v kombinované formě oboru Řízení volnočasových aktivit na katedře Ústavu pedagogiky a sociálních studií Univerzity Palackého v Olomouci. Za téma diplomové práce jsem si zvolila „Školní družina a volný čas dětí“. Důležitým podkladem pro zpracování mé diplomové práce budou anonymní dotazníky určené pro žáky, které navštěvují školní družinu.

Obracím se na Vás se žádostí o souhlas uskutečnit šetření u dětí ze školní družiny za účelem zjistit jejich názory a postoje.

Děkuji předem za kladné vyřízení žádosti.

S pozdravem

Příloha č. 2. Vzor dotazníku

DOTAZNÍK PRO DĚTI ZE ŠKOLNÍ DRUŽINY

Oddělení školní družiny:

Vychovatelka:

Ahoj děti,

připravila jsem si pro vás tento dotazník, abych se dozvěděla, co se vám líbí ve vašem oddělení školní družiny. Dotazníky nemusíte podepisovat, tak se, prosím, pokuste na otázky pravdivě odpovědět. Odpovědi, které vám nejvíce vyhovují, označte křížkem na konci řádku. U otázky č. 1 dopište odpověď (nápověda je v závorce). Některé otázky (č. 2, 15) nemají odpovědi, tak je musíte samy dopsat. Otázky č. 4, 5, 7, 10, 11, 12 ještě upřesněte (je u nich uvedena další doplňující otázka). U otázky č. 14 zakroužkujte svou volbu.

Děkuji.

Milada Udvorková
studentka PdF UP v Olomouci

1. Jsem (dívka/chlapec).

2. Je mi let a chodím do třídy.

3. Máš v družině dobré kamarády, se kterými se vídáš i mimo družinu?

a) ano

b) ne

4. Chodíš do školní družiny ráda/rád?

a) ano

Proč?

b) ne

Proč?

5. Baví tě činnosti v družině?

a) ano

Které?

b) ne

6. Líbí se ti prostředí družiny?

a) ano

b) ne

7. Navštěvuješ v družině nějaký zájmový kroužek?

a) ano

Jaký?

b) ne

8. Jsi ve školní družině raději sám/sama nebo s ostatními dětmi?

a) ano (sám/sama)

b) ne (s ostatními dětmi)

9. Dáváš přednost klidovým hrám nebo sportu?	
a) klidové hry	
b) sport	
10. Máš nějakou oblíbenou věc (např. hra, hračka, knížka, stavebnice) ve školní družině?	
a) ano Jakou?	
b) ne	
11. Schází ti něco ve vybavení školní družiny (např. hra, hračka, knížka, stavebnice)?	
a) ano Co?	
b) ne	
12. Svěřuješ se paní vychovatelce, když tě něco trápí nebo si nevíš s něčím rady?	
a) ano S čím?	
b) ne	
13. Chtěl/chtěla bys navštěvovat školní družinu i příští rok?	
a) ano	
b) ne	
14. Jakou známku (jako ve škole) bys dal/dala školní družině?	
1 2 3 4 5	
15. Napiš, co se ti v družině líbí a co se ti nelíbí.	
Co se mi v družině líbí.	Co se mi v družině nelíbí.
např. hraní, povídání s kamarády, kreslení, čtení, poslech CD (pohádky, písničky), vyrábění, soutěžení, hračky a stavebnice, výzdoba, pobyt venku, pobyt v tělocvičně, paní vychovatelka (hodná)	např. křik, děti se k sobě nechovají hezky (nadávají si, ubližují, žalují), děti si berou hračky, chybí mi některé hračky

Příloha č. 3 Tabulky vyhodnocení jednotlivých položek dotazníku

Tabulky k položkám č. 3 - 6

dívky	položka č. 3		položka č. 4		položka č. 5		položka č. 6	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano	ne
1. třída	12	2	14	0	14	0	14	0
2. třída	11	0	11	0	11	0	11	0
3. třída	8	0	8	0	7	1	8	0
4. třída	4	1	5	0	5	0	5	0
5. třída	0	0	0	0	0	0	0	0
celkem	35	3	38	0	37	1	38	0
chlapci	položka č. 3		položka č. 4		položka č. 5		položka č. 6	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano	ne
1. třída	11	0	10	1	11	0	11	0
2. třída	13	3	16	0	16	0	16	0
3. třída	4	3	7	0	7	0	6	1
4. třída	1	1	2	0	2	0	2	0
5. třída	1	2	2	1	3	0	3	0
celkem	30	9	37	2	39	0	38	1
chlapci + dívky	65	12	75	2	76	1	76	1

chlapci + dívky	položka č. 3		položka č. 4		položka č. 5		položka č. 6	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano	ne
1. třída	23	2	24	1	25	0	25	0
2. třída	24	3	27	0	27	0	27	0
3. třída	12	3	15	0	14	1	14	1
4. třída	5	2	7	0	7	0	7	0
5. třída	1	2	2	1	3	0	3	0
celkem	65	12	75	2	76	1	76	1

Tabulky k položkám č. 7 - 10

dívky	položka č. 7		položka č. 8		položka č. 9		položka č. 10	
	ano	ne	ano	ne	klidové hry	sport	ano	ne
1. třída	0	14	2	12	9	5	13	1
2. třída	6	5	0	11	7	4	10	1
3. třída	4	4	0	8	0	8	5	3
4. třída	5	0	0	5	1	4	3	2
5. třída	0	0	0	0	0	0	0	0
celkem	15	23	2	36	17	21	31	7
chlapci	položka č. 7		položka č. 8		položka č. 9		položka č. 10	
	ano	ne	ano	ne	klidové hry	sport	ano	ne
1. třída	4	7	1	10	1	10	10	1
2. třída	6	10	2	14	6	10	12	4
3. třída	2	5	0	7	1	6	5	2
4. třída	1	1	0	2	1	1	0	2
5. třída	2	1	0	3	0	3	3	0
celkem	15	24	3	36	9	30	30	9
chlapci + dívky	30	47	5	72	26	51	61	16

chlapci + dívky	položka č. 7		položka č. 8		položka č. 9		položka č. 10	
	ano	ne	ano	ne	klidové hry	sport	ano	ne
1. třída	4	21	3	22	10	15	23	2
2. třída	12	15	2	25	13	14	22	5
3. třída	6	9	0	15	1	14	10	5
4. třída	6	1	0	7	2	5	3	4
5. třída	2	1	0	3	0	3	3	0
celkem	30	47	5	72	26	51	61	16

Tabulky k položkám č. 11 - 13

dívky	položka č. 11		položka č. 12		položka č. 13		
	ano	ne	ano	ne	ano	nevím	ne
1. třída	13	1	13	1	13	0	1
2. třída	3	8	10	1	10	1	0
3. třída	0	8	3	5	7	1	0
4. třída	1	4	5	0	3	0	2
5. třída	0	0	0	0	0	0	0
celkem	17	21	31	7	33	2	3
chlapci	položka č. 11		položka č. 12		položka č. 13		
	ano	ne	ano	ne	ano	nevím	ne
1. třída	3	8	3	8	10	0	1
2. třída	4	12	13	3	16	0	0
3. třída	4	3	4	3	3	1	3
4. třída	0	2	0	2	1	0	1
5. třída	1	2	2	1	0	0	3
celkem	12	27	22	17	30	1	8
chlapci + dívky	29	48	53	24	63	3	11

chlapci+ dívky	položka č. 11		položka č. 12		položka č. 13		
	ano	ne	ano	ne	ano	nevím	ne
1. třída	16	9	16	9	23	0	2
2. třída	7	20	23	4	26	1	0
3. třída	4	11	7	8	10	2	3
4. třída	1	6	5	2	4	0	3
5. třída	1	2	2	1	0	0	3
celkem	29	48	53	24	63	3	11

Tabulky k položce č. 14

dívky	položka č. 14				
	1	2	3	4	5
1. třída	14	0	0	0	0
2. třída	9	2	0	0	0
3. třída	8	0	0	0	0
4. třída	2	3	0	0	0
5. třída	0	0	0	0	0
celkem	33	5	0	0	0
chlapci	položka č. 14				
	1	2	3	4	5
1. třída	10	0	1	0	0
2. třída	15	1	0	0	0
3. třída	4	2	0	0	1
4. třída	2	0	0	0	0
5. třída	1	2	0	0	0
celkem	32	5	1	0	1
chlapci + dívky	65	10	1	0	1

chlapci + dívky	položka č. 14				
	1	2	3	4	5
1. třída	24	0	1	0	0
2. třída	24	3	0	0	0
3. třída	12	2	0	0	1
4. třída	4	3	0	0	0
5. třída	1	2	0	0	0
celkem	65	10	1	0	1

Příloha č. 4 Struktura rozhovorů

Otázky pro vychovatelky:

1.	<i>Jak dlouho vykonáváte profesi vychovatelky?</i>
2.	<i>Kde hledáte inspiraci k činnostem prováděným ve školní družině?</i>
3.	<i>Které aktivity nejraději uplatňujete při práci s dětmi?</i>
4.	<i>Které prostředí mimo třídu vám pro děti nejlépe vyhovují a proč?</i>
5.	<i>Jaké zájmové kroužky v rámci školní družiny pro děti nabízíte? Jsou zájmové kroužky pro každý školní rok stejné nebo se obměňují? Které zájmové kroužky vedete? Jak je to s maximální kapacitou pro jednotlivé kroužky? Je velký zájem ze strany dětí o zájmové kroužky? Které další kroužky byste chtěly pro děti organizovat?</i>
6.	<i>Spolupracujete i s pedagogy a rodiči? A při jakých činnostech?</i>
7.	<i>Zahrnujete děti do přípravy některých činností v družině?</i>
8.	<i>Mají děti zájem pomáhat s organizací těchto aktivit?</i>
9.	<i>Pořádáte pro děti ze školní družiny i další akce nad rámec nabídky školní družiny (výlety, návštěvy muzeí i dalších pamětihodností)?</i>
10.	<i>Trávíte svůj volný čas v návaznosti na aktivity ve školní družině?</i>
11.	<i>Jaké máte návrhy na zlepšení (např. aktivity, vybavení, prostory, apod.) ve vztahu ke školní družině?</i>

Vychovatelka 1. oddělení školní družiny:

1.	<i>Jak dlouho vykonáváte profesi vychovatelky?</i> <i>27 let praxe.</i>
2.	<i>Kde hledáte inspiraci k činnostem prováděným ve školní družině?</i> <i>Inspiraci k práci: z dřívějších let mi slouží zásobník příprav, který jsme si vypracovávali ještě za studií. Dále náměty sbírám od ostatních kolegyň, z knih, z internetu.</i>
3.	<i>Které aktivity nejraději uplatňujete při práci s dětmi?</i> <i>Nejraději uplatňuji své zkušenosti při kreslení, malování.</i>
4.	<i>Které prostředí mimo třídu vám pro děti nejlépe vyhovují a proč?</i> <i>Při sportovní činnosti máme možnost využívat tělocvičnu. Bělský les je ideální k vycházkám, sportovním činnostem.</i>
5.	<i>Jaké zájmové kroužky v rámci školní družiny pro děti nabízíte?</i> <i>V letošním školním roce máme výtvarný kroužek a kroužek stolního tenisu, dále kroužek dramatický.</i> <i>Jsou zájmové kroužky pro každý školní rok stejné nebo se obměňují?</i> <i>Zájmové kroužky obměňujeme, záleží hlavně na počtu nás, vychovatelek. V minulých letech, když jsme mívali více oddělení a bylo nás víc, jsme měli i více různorodých kroužků.</i> <i>Které zájmové kroužky vedete?</i> <i>Já vedu výtvarný kroužek.</i> <i>Jak je to s maximální kapacitou pro jednotlivé kroužky?</i> <i>Maximální kapacita kroužků je 10 – 15 dětí.</i>
6.	<i>Spolupracujete i s pedagogy a rodiči? A při jakých činnostech?</i> <i>Každodenně spolupracujeme s třídními učiteli a řešíme kázeňské i výchovné problémy.</i>
7.	<i>Zahrnujete děti do přípravy některých činností v družině?</i> <i>Určitě při plánování výtvarných a rukodělných činností. Vycházím i z přání dětí.</i>

8.	<p><i>Mají děti zájem pomáhat s organizací těchto aktivit?</i></p> <p><i>Děti mi nosí různé knihy a encyklopedie s náměty a postupy.</i></p>
9.	<p><i>Pořádáte pro děti ze školní družiny i další akce nad rámec nabídky školní družiny (výlety, návštěvy muzeí i dalších pamětihodností)?</i></p> <p><i>Pravidelně každý měsíc organizujeme pro děti filmová představení v kině Luna.</i></p>
10.	<p><i>Trávíte svůj volný čas v návaznosti na aktivity ve školní družině?</i></p> <p><i>V dřívější době jsem ráda navštěvovala výstavy, které se odvíjely od tvořivosti mých dětí.</i></p>
11.	<p><i>Jaké máte návrhy na zlepšení (např. aktivity, vybavení, prostory, apod.) ve vztahu ke školní družině?</i></p> <p><i>Určitě bych uvítala vlastní místnost družiny a lepší vybavení hračkami a hrami. Je velická škoda, že v dnešní době nemáme „metodické sezení“, která byla pro nás vychovatelky obrovským přínosem.</i></p>

Vychovatelka 2. oddělení školní družiny:

1.	<p>Jak dlouho vykonáváte profesi vychovatelky?</p> <p>6. rokem.</p>
2.	<p>Kde hledáte inspiraci k činnostem prováděným ve školní družině?</p> <p>Ve zkušenostech svých i kolegyň. Také v literatuře – odborné, ale i časopisech pro děti. Také děti samotné přinášejí různé nápady a inspiraci.</p>
3.	<p>Které aktivity nejraději uplatňujete při práci s dětmi?</p> <p>Mám ráda pracovní-technickou a esteticko-výchovnou zájmovou činnost.</p>
4.	<p>Které prostředí mimo třídu vám pro děti nejlépe vyhovují a proč?</p> <p>Určitě školní zahrada a hřiště, protože přináší možnost uvolnění a pobytových aktivit (ať spontánních nebo řízených), které v prostorách školy nejsou možné.</p>
5.	<p>Jaké zájmové kroužky v rámci školní družiny pro děti nabízíte?</p> <p>Tento rok vedeme – výtvarný kroužek, dramatický kroužek a 2x týdně stolní tenis.</p> <p>Jsou zájmové kroužky pro každý školní rok stejné nebo se obměňují?</p> <p>Kroužky se mění – v závislosti na spolupráci s učitelkami, které také vedou své kroužky a my spíše doplňujeme, co ony nenabízí (časově i organizačně), zároveň spoustu aktivit máme v běžné zájmové činnosti. Samozřejmě také záleží na zájmu dětí (rodičů). Naše nabídka je každoročně dost široká, takže vždy záleží na okolnostech.</p> <p>Které zájmové kroužky vedete?</p> <p>V tomto školním roce vedu 2x týdně stolní tenis. (Dříve jsem vedla také šachový kroužek, knihovnický kroužek a tvůrčí dílnu).</p> <p>Jak je to s maximální kapacitou pro jednotlivé kroužky?</p> <p>Pro kroužek je ideální počet cca 10 dětí.</p>
6.	<p>Spolupracujete i s pedagogy a rodiči? A při jakých činnostech?</p> <p>S pedagogy i rodiči spolupracujeme takřka každodenně. Řešíme běžné záležitosti i problémy – výchovné, organizační,... Spolupracujeme na akcích, které pořádají vyučující nebo naopak školní družina (soutěže, jarmarky, karneval, drakiáda,...).</p>

7.	Zahrnujete děti do přípravy některých činností v družině?
8.	<p>Mají děti zájem pomáhat s organizací těchto aktivit?</p> <p><i>Děti se většinou velmi rády zapojují do příprav různých akcí a činností a celkově rády pomáhají. Nejčastěji asi s výzdobou, dekoracemi (někdy sami rozhodují o určité činnosti - hlasování, případně ji iniciují).</i></p>
9.	<p>Pořádáte pro děti ze školní družiny i další akce nad rámec nabídky školní družiny (výlety, návštěvy muzeí i dalších pamětihodností)?</p> <p><i>V současnosti pravidelně (každý měsíc) organizujeme návštěvu filmového představení v blízkém kině.</i></p>
10.	<p>Trávíte svůj volný čas v návaznosti na aktivity ve školní družině?</p> <p><i>Vzhledem k věku mých vlastních dětí, kterou jsou o dost starší než ve školní družině – trávení volného času přizpůsobuji jim.</i></p>
11.	<p>Jaké máte návrhy na zlepšení (např. aktivity, vybavení, prostory, apod.) ve vztahu ke školní družině?</p> <p><i>Ideální by bylo, kdyby všechna oddělení školní družiny měla svou vlastní třídu (hernu). Aby tedy nebyly ve třídách, kde se dopoledne děti učí. Také kdybychom byli v prostorách, kde bychom odpoledne nerušili hlukem, který při činnostech školní družiny někdy bývá. Také by bylo skvělé mít modernější, novější hračky, hry. Chápu ale, že je to záležitost financí, případně technických a organizačních podmínek, které mnohdy nelze měnit, ovlivnit...</i></p>

Vychovatelka 3. oddělení školní družiny:

1.	<p>Jak dlouho vykonáváte profesi vychovatelky?</p> <p><i>Druhým rokem.</i></p>
2.	<p>Kde hledáte inspiraci k činnostem prováděným ve školní družině?</p> <p><i>Ve vzpomínkách na vlastní dětství, ve studiu na VŠ (např. ze semináře dramatické výchovy a improvizace), v knihách určených pro školní družinu a 1. Stupeň ZŠ, např. A. Kulhánková: „Kreslíme a hrajeme si ve školní družině“ (2008), N. Gardinová: „Krátké hry pro dlouhé chvíle“ (2009).</i></p>
3.	<p>Které aktivity nejraději uplatňujete při práci s dětmi?</p> <p><i>Nejraději je všechny spojuji do společných her a soutěží, aby si zvykly spolupracovat a vzájemně se respektovat. Zároveň také chci, aby se dobře bavily, nenudily a byly ve školní družině spokojené.</i></p>
4.	<p>Které prostředí mimo třídu vám pro děti nejlépe vyhovují a proč?</p> <p><i>Školní zahrada a celkově venkovní prostředí. Děti v dnešní době tráví příliš mnoho času doma u PC, tak chci, aby alespoň ve školní družině měly dostatek pohybu venku.</i></p>
5.	<p>Jaké zájmové kroužky v rámci školní družiny pro děti nabízíte?</p> <p><i>Všechna oddělení nabízí výtvarný kroužek, pink pong, dramatický kroužek.</i></p> <p>Jsou zájmové kroužky pro každý školní rok stejné nebo se obměňují?</p> <p><i>Po ty dva roky, co jsem tady, jsou stejné. Kolegyně je ale dříve obměňovaly. Vedly např. ještě gymnastiku, šachový kroužek.</i></p> <p>Které zájmové kroužky vedete?</p> <p><i>Vedu dramatický kroužek.</i></p> <p>Jak je to s maximální kapacitou pro jednotlivé kroužky?</p> <p><i>Každá vychovatelka to má jinak. Já nemám limity, stejně dobře tam můžu mít 5 dětí jako 20 dětí. V současné době tam mám 13 dětí.</i></p>
6.	<p>Spolupracujete i s pedagogy a rodiči? A při jakých činnostech?</p> <p><i>Ano, rozebírám s nimi problémy, které se vyskytnou a týkají se i třídních učitelů a rodičů žáků.</i></p>

7.	<p>Zahrnujete děti do přípravy některých činností v družině?</p> <p><i>Ano, ptám se jich, co chtějí dělat. Dávám jim vybrat z více činností.</i></p>
8.	<p>Mají děti zájem pomáhat s organizací těchto aktivit?</p> <p><i>Ano.</i></p>
9.	<p>Pořádáte pro děti ze školní družiny i další akce nad rámec nabídky školní družiny (výlety, návštěvy muzeí i dalších pamětihodností)?</p> <p><i>Bohužel ne. Maximálně procházku do lesa.</i></p>
10.	<p>Trávíte svůj volný čas v návaznosti na aktivity ve školní družině?</p> <p><i>Ano, některé aktivity připravuji doma. Některé vymyslím přímo na místě spolu s dětmi.</i></p>
11.	<p>Jaké máte návrhy na zlepšení (např. aktivity, vybavení, prostory, apod.) ve vztahu ke školní družině?</p> <p><i>Aktivity – právě ty výlety, třeba i víkendové akce. Vybavení – líbilo by se mi mít více pomůcek k výtvarným činnostem, abychom mohli malovat na sklo, na hedvábí, atd.</i></p> <p><i>Prostory – ideální by bylo, kdyby každé oddělení školní družiny mělo vlastní hernu, která by byla uzpůsobena jinak než školní třída.</i></p> <p><i>Ovšem tohle všechno závisí na finančních prostředcích, jako ostatně všechno v dnešní době.</i></p>

2. Statistické metody pro testování hypotéz

Test nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku

Zvláštním případem kontingenční tabulky je čtyřpolní tabulka se dvěma řádky a dvěma sloupci. Použití čtyřpolní tabulky přichází v úvahu v případech, kdy proměnné (jevy), mezi nimiž máme ověřovat vztah, mohou nabývat pouze dvou alternativních kvalit (např. chlapec – dívka, plavec – neplavec, kuřák – nekuřák atd.). (Chráska, 2006, s. 76)

	α	$non\ \alpha$	
β	a	b	$a + b$
$non\beta$	c	d	$c + d$
	$a + c$	$b + d$	n

Tabulka 2. Schéma čtyřpolní tabulky.

Čtyřpolní tabulka má 1 stupeň volnosti, vypočítanou hodnotu χ^2 proto srovnáváme s kritickou hodnotou pro 1 stupeň volnosti a zvolenou hladinu významnosti (0,01). (Chráska, 2006, s. 77)

$$\chi_{0,01}^2(1) = 6,635$$

Výpočet χ^2 provádíme pomocí vzorce:

$$\chi^2 = n \cdot \frac{(ad - bc)^2}{(a + b) \cdot (a + c) \cdot (b + d) \cdot (c + d)}$$

$$\chi^2 = 77 \cdot \frac{(31 \cdot 17 - 7 \cdot 22)^2}{(31 + 7) \cdot (31 + 22) \cdot (7 + 17) \cdot (22 + 17)} = 77 \cdot \frac{(527 - 154)^2}{38 \cdot 53 \cdot 24 \cdot 39} = 77 \cdot \frac{139129}{1885104} = 5,683$$

$$\chi^2 = 77 \cdot \frac{(7 \cdot 39 - 38 \cdot 17)^2}{(7 + 38) \cdot (7 + 17) \cdot (38 + 39) \cdot (17 + 39)} = 77 \cdot \frac{(273 - 646)^2}{45 \cdot 24 \cdot 77 \cdot 56} = 77 \cdot \frac{139129}{4656960} = 23,004$$

Pokud zjistíme, že vypočítaná hodnota χ^2 je vyšší než hodnota kritická, odmítáme nulovou hypotézu a přijímáme hypotézu alternativní.

Testu nezávislosti chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku lze použít tehdy, jestliže celková četnost $n > 40$. Jestliže pro celkovou četnost n platí, že $20 < n \leq 40$, potom lze testu použít pouze tehdy, jestliže žádná očekávaná četnost není menší než 5. Pokud jsou četnosti ve čtyřpolní tabulce příliš malé, lze použít tzv. Fisherův kombinatorický test. (Chráska, 2006, s. 78)

Jednoduchá (jednofaktorová) analýza rozptylu

Otázka, kterou pomocí analýzy rozptylu často řešíme, je, zda mezi zjištěnými průměry naměřených dat jsou, či nejsou významné rozdíly.

Skupina	Hodnocení žáků	Počet žáků	Celkový poč.bodů	$\sum x^2$	\bar{x}
1. třída	1111111111111111111111113	25	27	33	1,08
2. třída	111111111111111111111111222	27	30	36	1,11
3. třída	111111111111225	15	21	45	1,40
4. třída	1111222	7	10	16	1,43
5. třída	122	3	5	9	1,67
		$\Sigma 77$	$\Sigma 93$	$\Sigma 193$	

Tabulka 3. Hodnocení žáků jednotlivých tříd.

V uvedeném příkladě lze vypočítat součty čtverců trojího druhu: celkový SČ, SČ mezi skupinami a SČ uvnitř skupin. Lze dokázat, že mezi těmito součty čtverců platí vztah $Celkový\ SČ = SČ\ uvnitř\ skupin + SČ\ mezi\ skupinami$. Kromě konečného stádia se při analýze rozptylu pracuje jen se součty čtverců. Má to výhodu v tom, že součty čtverců jsou vždy aditivní (jednotlivé SČ je možno sčítat a odčítat). Rozptyly naopak aditivní nejsou, takže je nelze ani sčítat ani odčítat. (Chráška, 2006, s. 124).

Celkový součet čtverců vypočítáme podle vzorce:

$$Celkový\ SČ = \sum (x - \bar{x})^2 = \sum x^2 - \bar{x} \sum x = \sum x^2 - \frac{(\sum x)^2}{n}$$

$$Celkový\ SČ = 193 - \frac{93^2}{77} = 193 - \frac{8649}{77} = 193 - 112,32 = 26,68$$

Součet čtverců mezi skupinami vypočítáme podle vzorce:

$$SČ\ mezi\ skupinami = \frac{(\sum x_a)^2}{n_a} + \frac{(\sum x_b)^2}{n_b} + \frac{(\sum x_c)^2}{n_c} - \frac{(\sum x)^2}{n}$$

$$SČ\ mezi\ skupinami = \frac{27^2}{25} + \frac{30^2}{27} + \frac{21^2}{15} + \frac{10^2}{7} + \frac{5^2}{3} - \frac{93^2}{77} = 2,19$$

Součet čtverců uvnitř skupin vypočítáme podle vzorce:

$$SČ\ uvnitř\ skupin = Celkový\ SČ - SČ\ mezi\ skupinami$$

$$SČ\ uvnitř\ skupin = 26,68 - 2,19 = 24,49$$

zdroj rozptylu	součet čtverců	stupně volnosti	rozptyl	F
mezi skupinami	2,19	4	0,55	1,62
uvnitř skupin	24,49	72	0,34	
celkem	26,68	76		

Tabulka 4. Výsledky jednofaktorové analýzy rozptylu.

Rozptyl mezi skupinami je určen z pěti skupinových průměrů, má proto čtyři stupně volnosti. Rozptyl uvnitř skupin (označovaný také jako rozptyl reziduální) je určen ze tří skupin hodnot, a má proto $24 + 26 + 14 + 6 + 2 = 72$ stupňů volnosti. Celkový rozptyl byl vypočítán ze všech hodnot a má proto $77 - 1 = 76$ stupňů volnosti. (Chráška, 2006, s. 125).

Testové kritérium F vypočítáme podle vztahu:

$$F = \frac{\text{rozptyl mezi skupinami}}{\text{rozptyl uvnitř skupin}}$$

$$F = \frac{0,55}{0,34} = 1,62.$$

Vypočítanou hodnotu $F = 1,62$ srovnáme s kritickou hodnotou F pro hladinu významnosti $0,05$ a $f_1 = 4$ a $f_2 = 72$ stupňů volnosti, tj. s hodnotou $F_{0,05}(4,72) = 2,5$ (příloha XI). (Chráška, 2006, s. 125).

Pokud je vypočítaná hodnota vyšší než hodnota kritická, odmítáme nulovou hypotézu, a přijímáme hypotézu alternativní. Rozptyl mezi skupinami je významně vyšší než rozptyl uvnitř skupin.

Pokud jednofaktorová analýza vede k závěru, že mezi průměry skupin jsou statisticky významné rozdíly, zpravidla nás také zajímá, mezi kterými průměry se signifikantní rozdíly projevují. Chceme-li posoudit rozdíly mezi všemi průměry na nezměněné hladině významnosti, lze k tomu použít Duncanův test. (Chráška, 2006, s. 126).

Příloha č. 6 Příběh ze slov – ukázka z výchovné činnosti

Citace příběhu se slovy: klubko vlny, košík, kocour, krbová kamna, koberec, Kilián, který byl jednou z mnou iniciovaných činností pro děti a osobně se mi moc líbil.

„Kilián měl kocoura, který se jmenoval Mourek a spal v lýkovém košíku na koberci. Mourkova nejoblíbenější hračka bylo jenom obyčejné klubko vlny. Kilián byl hodný a rozhodl se, že koupí Mourkovi nový košík a nové klubko vlny. Staré už Mourek pokousal, rozdrápal a zničil. Košík už taky nebyl nejnovější ani trošičku už nebyl pohodlný, trčely z něho proutky lýka. Krbová kamna hořely celou noc a celý den. Kilián vstal a bylo mu velké horko. Šel tedy uhasit oheň, a potom šel ven a zjistil, že je jaro. Tak skončilo vyprávění...“

Příloha č. 7 Snímky - školní družina (Zdroj: archiv autorky)

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Milada Udvorková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Pavla Vyhnálková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Školní družina a volný čas dětí
Název v angličtině:	School club and children´s leisure time
Anotace práce:	Teoretická část diplomové práce je věnována problematice volného času, výchově mimo vyučování a školní družině. Empirická část se zabývá výzkumným šetřením ve školní družině.
Klíčová slova:	volný čas, výchova mimo vyučování, školní družina, vychovatelka, mladší školní věk
Anotace v angličtině:	The theoretical part of the thesis is devoted to the issue of leisure time after the school education and after-school club. The empirical part deals with a research in the school club.
Klíčová slova v angličtině:	leisure time, education after-school, after-school club, educator, pupils of first school
Přílohy vázané v práci:	Žádost o souhlas s provedením výzkumného šetření (1 s.) Vzor dotazníku (3 s.) Tabulky vyhodnocení jednotlivých položek dotazníku (4 s.) Struktura rozhovorů (7 s.) Statistické výpočty (4 s.) Sestavení příběhu ze slov (1 s.) Snímky – školní družina (3 s.)
Rozsah práce:	83 s.
Jazyk práce:	Český jazyk